

«Ey yer ve göklerin Hükümranı! Vatan ve din düşmanlarına
karşı cihadımızda bize yardım et ve bizi düşmanların şerrinden koru!»
— İmam ŞAMİL —

Birleşik Kafkasya

ÜÇ AYLIK DERGİ

TARİH ÖZEL SAYISI

YIL: 5

Temmuz-Ağustos-Eylül 1999

Sayı: 19

İÇİNDEKİLER

Başlangıçtan Rus İşgaline Kadar

KARAÇAY-MALKAR HALKININ TARİHÇESİ....1

Yazan: Mızılani İsmail

Çeviren: Şıdıklan Ali

Yayıma Hazırlayan: Yılmaz NEVRUZ

Kitaplar... "BİZİM OYUN"

Osman ÇELİK53

Birleşik KAFKASYA Üç Aylık Dergi

Genel Koordinatör:
Yılmaz NEVRUZ

Sahibi:
K.K. Karaçay-Balkarlılar
Kültür ve Yardımlaşma
Derneği adına:
Adnan CANGÖZ

Yazı İşleri Müdürü:
Mehmet KARAÇAY

Haberleşme Adresi:
Mrk. P.K. 62
ESKİŞEHİR

İdare:
Akcami Mh.
Zeytinler Sk. 2
Odunpazarı-ESKİŞEHİR
Tel: 0.222.221 66 97
Fax: 0.222.230 34 07

Yurtdışı Yıllık Abone:
40\$

Yurtiçinde:
Dernek hesabına
dergi başına
700.000.-TL. bağışta
bulunmak suretiyle
temin edilebilir.

Posta Çeki No: 112736
(Mehmet KARAÇAY)

Dergideki yazılar kaynak
gösterilmek suretiyle
alınabilir.

Dizgi-Baskı:
ETAM A.Ş.
Matbaa Tesisleri
ESKİŞEHİR

TOKOĞLU ECZANESİ
Ecz. H. Cabit TOKOĞLU

Devlet Hastanesi Yanı BURSA Tel: 0 (224) 222 91 82 Fax: 224 88 21

DEMİRTAŞ ECZANESİ
Ecz. Hüsnüye TOKOĞLU

Haşim İşcan Cad. No: 59 BURSA Tel: 0 (224) 222 79 36

Elmadacı Cad. No: 109 Taksim/İSTANBUL
Tel : 0 (212) 233 34 06 – 233 34 07
Fax : 0 (212) 247 33 33

Otosan

Yetkili Yedek Parça Bayii

Beytullah ASİL
Acente

Hamamyolu Cad. No: 32 ESKİŞEHİR Cep: 0.532.311 64 31
Tel: 0.222.231 49 00 – 230 62 68 Fax: 0.222.221 34 60

MERKEZ ECZANESİ
Ecz. Rıza KOÇ

Hükümet Meydanı 35/1 Sivrihisar/ESKİŞEHİR Tel: 0 (222) 711 40 42

HOTEL HİSAR

Fevzi Paşa Bulvarı, 153 İzmir / TÜRKİYE
Tlx: İhot 451102

☎:484 54 00 (5 Hat)
Telefax: 425 88 30

ay basın yayın

iç ve dış ticaret limited şirketi

AY BASIN YAYIN İÇ ve DIŞ. TİC. LTD.ŞTİ.
Taşkent Cad. 10.Sk. No:30/1-A
Bahçelievler-ANKARA
Maltepe V.D. 1060044278

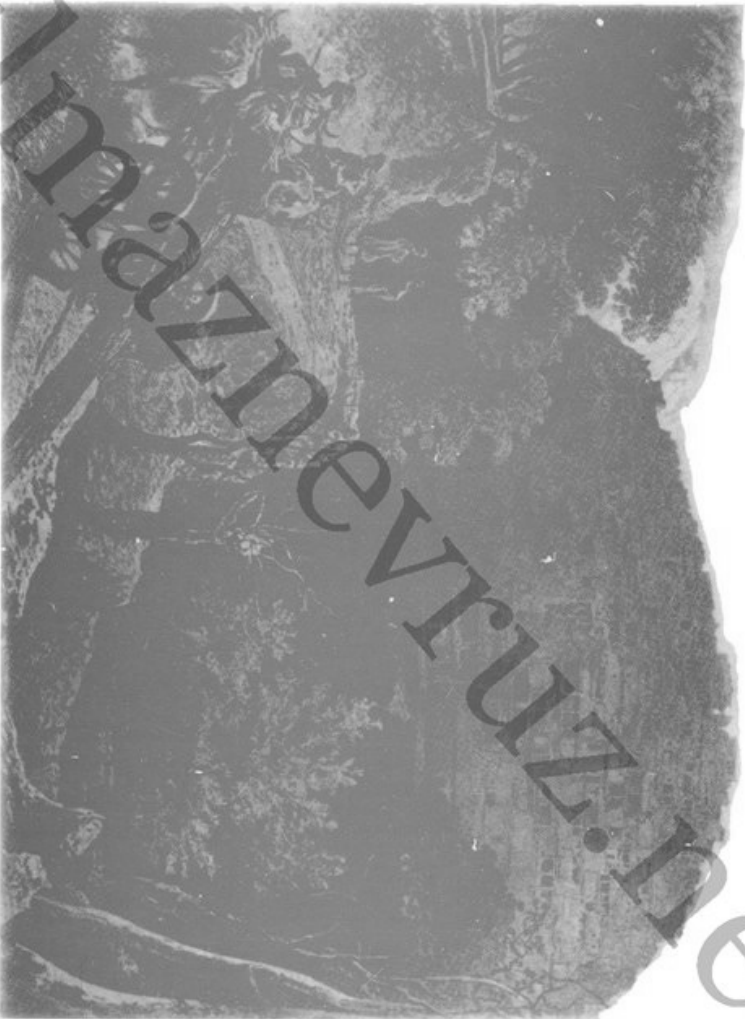

BAMKA
Döviz Hizmetleri A.Ş.

Cumhuriyet Cad., No.23 Tel : 0 (212) 253 55 00-253 39 21-253 91 66
80090 Taksim-İSTANBUL Fax : 0 (212) 253 74 91

Mesai Saati: 08.30 – 19.00 Cumartesi, Pazar açığız

Dağıstan'da GERGEBİL Köyü

Birleşik Kafkasya

Yıl: 5

Temmuz-Ağustos-Eylül 1999

Sayı:19

Başlangıçtan Rus işgaline kadar

KARAÇAY-MALKAR HALKININ TARİHÇESİ

Yazan: MIZILANI İSMAİL

Çeviren: ŞIDAKLANI ALİ

Yayıma hazırlayan: YILMAZ NEVRUZ

MIZILANI İSMAİL (İsmail Miziev)

1940 yılında Kabartay-Balkar cumhuriyetinin Çegem yöresinde bulunan Aşağı Çegem köyünde dünyaya geldi. 1963 yılında KBC Devlet Üniversitesi tarih-filoloji bölümünü bitirdi. 1965 yılında Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nin arkeoloji bölümünde yüksek lisansını tamamladı. Yüksek lisans tezinin konusu "Karaçay-Malkar'ın XII-XVII yy. Maddi Kültürü" idi.

Yaklaşık 200 bilimsel makalesi yayımlandı. Bunlara ilaveten Moskova, Almatı, Baku, Ufa, Peterburg, Grozni, Mahaçkala, Tiflis, Erivan ve İstanbul'da yayımlanmış 9 monografisi vardır.

BÖLÜM-I

Genel Bilgiler ve Coğrafi Konum

Karaçay-Malkarlılar yüksek rakımlı yöreleri ve dağları çok olan bir ülkede yaşayan bir Türk boyudur. Yerleşim yerleri Merkezi Kafkasya'nın dağ boğazları ile dağ eteklerinde yer alan Kuban, Zelençuk, Malka, Çegem, Çerek, Teberdi ırmaklarının ve kollarının suladığı düzlüklerde ve dağ vadilerinde yer alır. Karaçay-Malkar topraklarında 'Beşbinlikler' diye anılan dağ zirveleri vardır. Kafkasya'nın en yüksek dağları olan Miñitav, Dıhtav, Hoştantav, Gülçatav bunlardan bazılarıdır. Keza; Azav, Terskol, İtkol, Çeget... gibi buzullar ile buzul-kar alanları da bu bölgede yer alır.

Dağlık Karaçay-Malkar toprakları ormanları, alp çayırıkları ve verimli ozenleri / vadileri ile oldukça zengindir.

Karaçay-Malkarlılar Kafkasya'nın en eski halklarından olup tarih ve kültür kökleri

diğer Kafkas halklarının tarih ve kültür kökleriyle aynıdır. Keza; Yakut elinden Türkiye'ye, Azerbaycan'dan Tataristan'a, Kumuk ve Noğay ellerinden Altay ve Hakas eline kadar olan teritoryumda yaşayan Türk boylarıyla da kopmaz bağlarla bağlıdır. Eski Sovyetler Birliğinde mevcut olan Türk boyları nüfus bakımından Slav halklardan sonra ikinci sırayı teşkil ediyorlardı. Bugün yeryüzünde yaşayan Türk kökenli halkların sayısı 200 milyonu aşmaktadır.

Karaçay-Malkarlılar Kafkasya'nın yüksek dağ vadilerinde yer alan ve başka diller konuşan Kartvel, Adige, Osetin, vs. halklarla iç içe yaşamaktadırlar. XIV-XV. yy.larda Karaçay-Malkarlılar yerleşim yerleri itibariyle tedricen bir birlerinden ayrılmaya başlamışlardır, ama diğer bütün konularda ilişkilerini ve müşterek özelliklerini korumuşlardır. Malkarlıların yakın komşuları olan Osetler onlara "Aslar", Kabartaylar "Balkar", Svanlar da "Azlar / Ovslar" diyorlardı. Bunun gibi Megreller Karaçaylılara "Alan" derlerdi. Öteyandan, Karaçay-Malkarlılar konuşurken bir hitap ifadesi olarak bir birlerine "Alan" diye hitap ederler.

Ekonomi ve Kültür

Karaçay-Malkarlılar eski devirlerden beri dağ otlaklarında hayvancılıkla iştigal etmişlerdir. Yazın hayvanlarını "çaylık" adı verilen yaylalara, kışın da kışlık lara sürerlerdi. Yayla hayvancılığı teriminin kökeni bu çaylık sözcüğünden gelmektedir.

Hayvancılıkta ağırlık merkezini koyunculuk teşkil ediyorsa da sığır ve at yetiştiriciliği de büyük bir paya sahipti. Komşu halklara nazaran birkaç kat fazla olan hayvan sürülerinin gelirleriyle Karaçay-Malkarlılar hayat için lüzumlu olan her türlü gereksinimlerini sağlıyorlardı. Bu ürünler yemeden içmeye, giysiden ayakkabıya kadar bir çok ihtiyacı yerinde karşılıyordu. Keza, ihtiyaç fazlası ürünler de çeşitli Kafkasya pazarlarına götürülerek orada çeşitli kumaşlar, kendilerinde bulunmayan yiyecek maddeleri, kapkacaklar, vs. ile takas ediliyordu.

İyi gelişmiş madencilik sayesinde kurşun, bakır, kömür, gühercile, vs. gibi ihtiyaçlarını kendileri elde ediyorlardı. Ekime elverişli toprakların azlığı sebebiyle çiftçilik girdileri hayvancılık kadar önemli bir yer tutmuyordu. Buna rağmen en küçük bir toprak parçası bile değerlendiriliyor, taşlarından temizlenerek ekilebilir hale getiriliyordu. Ustaca yapılmış setler ve sulama kanallarıyla verim yükseltiliyordu. Bugün bile Karaçay-Malkar'da dağ yamaçlarında, eskiden kalan ve ziraat yapılan pek çok tarla izlerine rastlamak mümkündür.

Karaçay-Malkarlıların komşu halklarla çok sıkı ekonomik ve kültür ilişkileri vardı. Bunun sonucu olarak da çok sayıda karma evlilik ortaya çıkmıştır ve böylece gruplar arasında akrabalık bağları da güçlenmiştir.

Karaçay-Malkar halkının tarih ve kültür mirası, Kafkasya'nın diğer halklarının ve tüm Türk dünyasının kültüründen çok şey içermektedir. Bu durumu mitolojik hikayelerde, epik manzumelerde ve diğer folklorik ürünlerde, keza, yüksek dağ zirvelerini, denizleri ve uçsuz bucaksız Avrasya bozkırlarını anlatan eski dini rivayetlerde görmek mümkündür.

Dini metinlerde ön planda yer alan kavramlar "Teñri", "Umay", vs.dir. Kadim Türk kültürü dünyanın en önde gelen dinleri olan Hristiyanlık ve İslamiyet'in etkisinde kalmıştır. Bunların izleri Karaçay-Malkarlıların örf ve adetlerinde, milli oyunlarında, görüş ve düşünce yapılarında görülebilir. Eski devirlerde Karaçay-Malkarlıların ataları yazı kullanmışlardır. Bu yazılara Karaçay-Malkar'ın bir çok yerlerinde bulunan ve VII-XII. yy.lara ait olduğu kabul edilen anıtlarda rastlamak kabildir. Sözü geçen yazı, Kafkasya Bulgarlarının kullandığı runik yazıdır.

XVIII. yy. başlarında Karaçay-Malkarlılar Arab yazısını kullanmaya başlamışlardır ki bunu açık bir şekilde Holam köyünde bulunan ve 1715 yılında yazılan "Holam yazıtı" kanıtlamaktadır. Bunlardan başka yazılara da rastlanmıştır.Günümüzde ise Rus-Kiril alfabesi kullanılmaktadır.

Eski Sovyetler Birliği halkları arasında yümsek tahsil görenlerin kendi ulusal nüfuslarına oranlanması bakımından birinci sırayı Karaçay-Malkarlılar teşkil ediyordu.

Karaçay-Malkarlılar Hakkında Eski Bilgiler

Karaçay ve Malkar / Balkar isimleri eski Kafkasya Bulgarlarından gelmektedir. MÖ. II.yy.'a ait Ermeni kaynaklarında "Kafkasya dağlarında Bulgar toprakları" ibaresi geçmektedir. Arap müellifi İbn-Rusta (X.yy.) Gürcüstan'ın uzak sınır boylarında "Tavlu As" kabilelerinin yaşadıklarını zikretmiştir. "Tavlu As" yani Dağlı As adı, Karaçay-Malkarlıların kendilerine verdikleri isimdir.

Geçmişin ve yüzyılımızın tanınmış alimlerinden Bizanslı Menandre, G.A.Kokiev, vs. eserlerinde romalıların kullandıkları en büyük ticaret yollarından birinin Kuma ırmağı boyunca, Miñitav'un yanından Karaçay ve Kolkidia'dan geçmekte olduğunu, yolun bu kısmına "Horuçon" denildiğini ve bu ismin Karaçay isminden alındığını yazmaktadırlar. Bilim adamı P.Butkov'un yazılarının tetkikinde ise X. yy.'da bile bugünkü Malkar topraklarının şimalinde Malkarlıların yaşadıklarının kaydedildiği görülür.

1395 / 96 yılının cihangiri Timur'un vakanüvisleri Karaçaylılar ile Malkarlılara "As" adını vermişler ve bunlara karşı sürdürülen tedip hareketini anlatmışlardır. Yakın zamana kadar Karaçay-Malkarlıların yakın komşuları olan Osetinler onlara "Aslar" diyorlardı.

1404 yılında başpiskopos İoan Galanifontibus karaçaylılardan "Kara-Cerkesler" diye bahsetmiştir. Aynı ismi, 1643 yılının gezgini Arkangelo Lamberti de kullanmıştır. Eski dönemlerden XIV. yy.'a kadar, yazılı belgelerde Karaçay-Malkarlılara Aslar, Bulgarlar, Karaçerkesler, Tavluaslar denildiği bilinmektedir.

XIV. yy. ve sonraki dönemlere ait Gürcü kaynaklarında Malkarlılara Basianlar, Malkar yurduna da Basiania denilmiştir. Bu ismin yazılı olarak ilk kullanılışına Tshavat Haçı'nda (Altın Haç) rastlıyoruz. Sözü geçen haçın üzerinde, Aristav Riziya Kvenipneveli isimli birinin Basiania'da tutsak edildiği ve Ksansk boğazında yer alan Tshavat köyündeki Spasski kilisesinde toplanan fidyeye ile kurtarıldığı yazılmaktadır. 1745 yılında, coğraf-

yacı ve tarihçi olan Gürcü prensi Vahuşti'nin bir yazısında Basiania'dan ve Basianialıların yaşantısından bahsedilmektedir. Basiani adı eski bir Hazar kabilesinin adı olan Basa sözcüğünün sonuna gürcüce "ani" çokluk eki getirilerek oluşturulmuştur.

1629 yılında, Terski bölgesi komutanı İ.A.Daşkov Moskova'ya bir mektup göndermiştir. Bu mektupta Malkar / Balkar topraklarında gümüş madeni yatakları bulunduğu kaydedilmiştir. O günden beri Malkar halkının adı Rus belgelerinde hep Balkar olarak geçmiştir.

1639'da Rusya'dan Güncüstan'a gitmek üzere bir elçilik heyeti yola çıkmıştır. Heyet Pavel Zahariev, Fedot Elçin ve Födör Bajenev ' den oluşuyordu. Bunlar şimdiki Tırnavuz kasabasının yakınlarında bulunan Elçurt köyünde, Karaçay asıladelerinden Kırımşavhallar'ın evlerinde konaklamışlardır. Yine 1643 yılında Terski bölgesi komutanlarından M.P.Valinski'nin bir raporunda Balkar kabaklarından (köylerinden) bahsedilmiştir. 1651 yılında ise N.S.Toloçanov ve A.İ.Yevlev'den oluşan bir başka Rus elçilik heyeti de Güncüstan'a giderken Malkar asıladelerinden Aydabollar'ın evlerinde iki hafta konuk olmuşlardır. Ayrıca avrupalı ve Rus bilim adamlarının ve seyyahlarının 1622, 1743, 1747, 1753, 1760, 1778, 1779, 1793, 1794, 1807, ve 1808 yıllarında yazmış oldukları eserlerde Karaçay-Malkarlılardan da bahsedilmiştir. Bilim adamı Kupfer 1828'de kaleme aldığı eserinde karaçaylıları Çerkes adıyla nitelemiştir. Keza 1639 ve 1692 yıllarında Gürcü ve avrupalı seyyahlar gezi notlarında Karaçay-Malkarlılardan Dağlı Çerkesler diye zikretmişlerdir.

BÖLÜM-II

Etnogenez / Halkın Doğuşu

Etnogenesis yunanca bir sözcük olup iki bölümden oluşur: Etnos / halk, genesis / gelişme. Etnogenesis terimi de genel anlamda halkın doğuşu anlamına gelmektedir. Her ulusun etnogenezi zahmetli ve uzun süren bir süreç dahilinde, yüzyıllar ve binyıllar ile ifade edilen bir zaman diliminde tarih ve kültür olarak ortaya çıkar. Bu bakımdan bir ulusun etnogenezini tek bir bilim dalının ele alarak açıklaması imkânsızdır. Bu zor tarih sürecinin incelenmesi komşu bilim dallarının verilerine, ilk ve orta zamanlarda yazılan belgelerin incelenmesine, arkeoloji etnografi antropoloji ve folklor donelerine, maddi ve manevi kültürlerin incelenmesine, komşu halkların etnik oluşumları ve ataları hakkında ortaya konulmuş bilgilere dayanılarak mümkün olmaktadır. Bu bilgilerin bir birleriyle uyum sağlaması durumunda ise doğru yön bulunmuş demektir ve tabiiyatıyla etnogenezin araştırılmasında en önemli faktörlerin başında milletin konuştuğu dil gelir.

Dil Aileleri ve Dil Grupları Kavramı

Yeryüzündeki halkların dillerini Hint-Avrupa, Semito-Hamit, Ural-Altay, vs. gibi ana dil ailelerine ayırarak incelemek uygun görülmüştür. Bu dil ailelerinde gramer düzeni, kelimelerin morfolojik, fonetik ve sözlük hususiyetlerine ve diğer parametrelere göre tayin

edilir. Mesela, İber-Kafkas dil ailesini Kartvel grubu, Abhaz-Adıg grubu, Nahs-Dağıstan grubu, vs. şeklinde sınıflamışlardır.

Bazen, bir ulusun etnogenezini o halkın adına benzeyen kelimelerle bağlantı kurarak açıklamaya çalışanlara rastlamaktayız ki bu yöntem genellikle yanlıştır ve yanlış eğilimleri ifade eder. Öte yandan bazı araştırmacılar, bir çok Türk boyunun kullandığı dil Kıpçak grubuna dahil olduğu için bunları Kıpçakların torunları olarak nitelendiriyorlar. Ancak, çok önemli bir nokta unutuluyor: Dil gruplarının çoğu, bu arada Kıpçak dil grubu da sembolik olarak birleştirilmiştir. Bu sebepten bu gruba giren boyların aynı etnogenez sistemine dahil oldukları söylenemez.

Etnogenezin Kaynakları

Daha önce de belirtildiği gibi bir ulusun doğuşu incelenirken, o ulusun dili önemli bir unsur teşkil etmektedir. "Halkın dili halkın tarihidir" diye boşuna söylenmemiştir. Çok eskiden doğmuş olan dil, mensup olduğu halk ile beraber çok çetin bir gelişme yolu izlemiştir. Bu gelişme yolunda komşu dillerle karışmış, onları etkilemiş, kendisi de onlardan etkilenmiştir. Tarih boyunca dil kaymalarına ve dilin asimilasyonuna çok rastlandığı bilinen bir gerçektir. Buna rağmen bir çok dil kendisini koruyabilmiştir. İşte, dilin bu kendini saklayabilme özelliği, onun , etnogenezin temel kaynağı olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur.

Etnogenezin ikinci temel kaynağını eski yazılardan elde edilen bilgiler oluşturur. Bu yazıların yardımıyla eski kabile ve halkların yerleştikleri bölgeler, bu bölge sınırlarının değişme durumları, başka bölgelere göçler ve bunun sebepleri hakkında malumat elde edilir ve başka halklar ile karışmaları ve birlikte yaşamalarına dair de bilgiler elde edilir. Öte yandan, bir kabile veya halkın bir asırdan diğer asra geçiş döneminde, bu kaynaklar doğrultusunda aynı isimle geçiş yapmaları çok nadir görülen bir durumdur. Farklı tarih dönemlerinde yazılan vekayinamelerde, aynı kabilenin farklı bölümleri çok defa aynı isimle geçer. Aslında bu bölümler, zaman içerisinde daha önemli rollere sahip olmaya başladıkları için eski vekayinamelerde yer almışlardır.

Böyle bir sorunun araştırılmasında, eski kabilelerden kalan anıtların, yani arkeolojik kaynakların önemi çok büyüktür. Bu anıtların arasında barınakların kalıntıları, tarım ve ev aletleri, silahlar ve diğer kabileler tarafından kullanılan aletler büyük anlam taşırlar. Asırlar geçmesine rağmen bu aletlerden bazılarının toplumlar tarafından hala kullanılmakta olduğu sık görülen bir keyfiyettir. Etnogenezin araştırılması sürecinde aletlerin özgün özellikleri ve bu süreç içindeki yerleri tespit edilebilir.

Defin törenleri, yaşam sürecinde kullanılan aletler, örf ve adetlere göre yapılmış barınaklar, kıyafetlerin hazırlanışı, çeşitli süsler, vs. belli bir zaman dilimi içerisinde ve belirli bir dönemin yaygın olan arkeolojik kültürün unsurlarıdır. Arkeolojik kültürün, eski kabile ve toplumların etnografyası olarak kabul edilmesi öngörülmüştür. Bu sayede arkeolo-

jik kültürün ve onun özgün unsurlarının günümüz toplumlarına yansımaları etnografik olarak izlemek mümkün olmaktadır. O halde, etnografik doneler bir ulusun etnogenezinde paha biçilmez bir kaynak oluşturmaktadır. Bir çok etnografik veriler, mesela yemeğin hazırlanması ve yenilmesi, giysilerin ve ayakkabıların biçimi, konutların planı, mitolojik ve dini örf ve adetler etnik özelliklerin belirlenmesinde dil ve arkeoloji kadar önem taşır.

Bir halkın etnografyası o halkın geleneksel kültürünün, asırlarca yan yana yaşayan halkların ortak yaşayış ve müşterek kültürlerinin göstergesidir.

Etnogenezin araştırılmasında folklorun da büyük önemi vardır. Folklor, bir toplumun yaşam tarzını ve mantalitesini yansıtır. Folklorun unsurları, asırlar boyunca üst üste tabakalar oluşturarak çeşitli tarihi olaylar ve olgularla zenginleşirler ve sık sık da değişmeye uğrarlar. Mamafiyh, halkın masallarında ve efsanelerinde tarihi gerçekler de bulunabilir ve bu gerçekler soyutlanabilir.

Karaçay-Malkarlıların Etnogenezinin Araştırılması Hakkında Yapılan Çalışmalar

Karaçay-Malkarlıların kökeni meselesi, Kafkasya tarihinin araştırılmasında en zor problemlerden birini oluşturur. Türk dil ailesinden bir halkın, Merkezi Kafkasya'nın en yüksek bölgesinde yer alması ve Kafkas ve İran dillerinin bulunduğu bir ortamda yaşaması, geçmişin ve günümüzün bir çok bilim adamının dikkatini bu konuya çekmiş ve onları bu halkın tarih ve kültürünün oluşma sürecini incelemeye sevk etmiştir. Problemin zorluğu, bir çok farklı ve bir birini nakzeden varsayımların ileri sürülmesine sebep olmuştur. Bunun da sebebi, konu hakkında yeterince araştırma yapılmamasıdır. Mevcut doneler; yazılı kaynaklara, arkeolojik ve antropolojik veriler ile etnografyaya, topo-hidronim, folklor ve bunlara yardımcı bilim dallarına dayanır.

1959 yılında SSCB Bilim Adamları toplantısında Karaçay-Malkarlıların kökenleriyle ilgili problemlerin aydınlatılmasına çalışılmıştır. Ama bu toplantıda bile konuyla ilgili bütün veriler göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılmamıştır. Bu sebepten bir çok varsayım yüzeysel bir durum arz etmekte ve rastlantı sonucu elde edilen olgulardan oluşmaktadır. Bunlardan en uygun görüleni Karaçay-Malkarlıların kökeninin Kıpçaklara dayandığını ileri süren varsayımdır. Aslına bakacak olursak, Kıpçaklar güney Rusya bozkırlarına XII yy.'da gelmişlerdir. Keza, Kuzey Kafkasya'da, özellikle de onun orta bölgesinde Kıpçaklarla ilgili ne yazılı belgelerde ne de arkeolojik buluntularda kanıt rastlanmıştır. Antropolojik doneler de Karaçay-Malkarlılara uyum sağlamıyordu. Dilde de farklılıklar mevcuttu. Kıpçakların dili yumuşak şivelerdendir, oysa bu berikilerin dili sert şivelere dahildir. Sözü geçen toplantıda ileri sürülen bir diğer varsayım da Karaçay-Malkarlıların Bulgarlardan geldiği savıdır.

Toplantıda bir çok eksiklikler olmasına rağmen, netice olarak Karaçay-Malkarlıların kadim bir Kafkas halkı olduğuna ve Kafkas, İran ve Türk asıllı kabilelerin karışık kaynaşmasından oluştuğuna karar verilmiştir.

BÖLÜM-III

Malkarlıların Geçmişteki Adları ve Onların Yaşadıkları Bölgeler

Türk Kabilelerinin Geleneksel Kültürlerinin Oluşması

Etnografya biliminin en önemli bölümünü, geleneksel halk kültürünün kaynaklarını retrospektif yöntem ile analiz etme teşkil eder. Tarihi geçmişe, bugünkü kültürün özgün çizgileri ile bakma, gerçekten de önemli tarihi bilgileri elde etmeye imkân verir.

Bu yöntemi kullanarak, Türk ulusunun geleneksel kültür kaynaklarını belirlemek amacıyla aşağıdaki maddi ve manevi kültür özelliklerini sıralayabiliriz:

- Cesedi kurganlarda, ağaç kesmelerde ve kütüklerde saklama,
- Cesetle birlikte at gömülmesi,
- Yiyecek olarak at eti, kımız ve ayran kullanma adeti,
- Keçe çadırlarda yaşama, keçeden kıyafet ve günlük yaşamda kullanılan eşyalar imal etme,
- Göçebe hayat, küçükbaş hayvan ve at yetiştiriciliği.

Bu özgün hususiyetlerin kronolojik ve coğrafik kaynaklarını araştırmaya başlarken, şu olguyu göz önünde tutmamız gerekmektedir: Türk kavminin eski vatanı olarak kabul edilen Altay'da bu özelliklerin varlığı hakkında ne arkeolojik ne de diğer kanıtlara rastlanmıştır.

Bütün bu olguların doğrultusunda şu sonuca ulaşıyoruz: Türk boylarının eski yurtlarını ve onların kültürlerini başka bölgelerde aramamız gerekiyor. Böyle bir bölge ise İtil ve Ural ırmaklarının arasındır. Bu bölgede MÖ. IV.-III. binyıl arasında Kurgan kültürü doğmuştur. Bu kültürde Türk boylarının daha önce ifade ettiğimiz özelliklerinin bir araya geldiğini müşahade ediyoruz. Hiçbir Hint-Avrupa halkının karakteristik özelliği bu ayırdedici özelliklere ne geçmişte ne de günümüzde uyum sağlamıştır. Mamafiyh bu olgu, aynı zamanda Karaçay-Malkar halkının tarih ve kültür mirasının araştırılmasında prensip olarak önem taşır.

Proto-Türk Kabilelerinin Eski İlişkileri ve Yer Aldıkları Bölgeler

MÖ. III.by.'da İtil ve Ural ırmaklarının arasında oluşan defin törenleri ile kurgan kültürünün zamanla bitişik bölgelere de yayıldığını görebiliyoruz. Kuzeye doğru yayıldıkça Fin-ugur kabileleri olan Mariler, Mordvinler, vs. ile ilişkiye girmişlerdir. Batıya doğru ilerledikçe de Dinyeper, Dinyester ve Tuna ırmaklarının ve bunların kollarının suladığı ovalarda yaşayan kadim Slav kabileleri ile temasa gelmişlerdir. Kurgan kültürünün yerleşmesi ve yayılması doğu ve güneydoğu taraflarında da görülmüştür. Buraları Orta Asya'nın içlerine doğru Kazakistan, Altay dağları ve Türkmenistan'ın güneyine kadar olan toprakları kapsar. Bu bölgelerde kurgan kültürüne çok yakın olan ve etnogenetik yönden homojen bir karakter gösteren Afanasyevo arkeolojik kültürü doğuyor. Bu isim, Minusinsk çukurluğunun yakınındaki Afanesyevo dağının adından gelmektedir. Doğuya doğru ilerledikçe

eski kurgancının öropoid çehreleri giderek mongol tipi almıştır. Mamafiyh, MÖ. VIII. yy.'da Altay'da düzgün Avrupa tipli adamlara rastlanıyordu.

Asırlar akıp gittikçe, Asya'daki Avrupa tipli kurgancının görünüşleri mongoloid bir karakter almıştır. Proto-Türkler, Aral bozkırlarının ve güney Türkmenistan'ın üzerinden geçerek komşu bölgelere, İran ve Afganistan'a da nüfuz etmişlerdir. Bunlar İran dilli kabile ve toplumlarla karışarak etno-kültürel ilişkilere girmişlerdir.

Yerleşim süreci sırasında eski kurgancılar / Proto-Türkler sadece kültür ilişkileriyle sınırlı kalmamışlar, Hint, İran, Fin-ugur, eski Slav ve Kafkas dilleri ile de dil ilişkilerine girmişlerdir. Yukarıda belirtilen dillerde bir çok türkçe sözcüklerin bulunması, keza türkçe'de de o dillere ait sözcüklerin yer alması sözü geçen prosesin doğruluğunu kanıtlamaktadır. Arkeoloji, etnografi ve etnotoponimi bilimlerinin verileri ile diğer olgular Altay dağlarının bir kısmı Türk kabilelerinin yurdu olduğunu göstermektedir. Bu bölgeden, Türk boy-ları tarihi zaman içerisinde geriye doğru (batıya) askeri ve barış hareketlerini başlatmışlardır ki yönedikleri topraklar, eskiden yaşadıkları Ural dağları ile güney Rusya bozkırlarıdır.

Kafkasya ve Proto-Türkler

MAYKOP KÜLTÜRÜ

Proto-Türkler yani Kurgan Kültürü'nün sahipleri, Kafkasya tarafında da geniş bir alana yerleşmişlerdir. Burada kadim Kafkas kabileleri ile karşılaşmışlar ve onlarla sıkı bir etno-kültür ve dil ilişkisine girmişlerdir. Kafkas kabilelerinin daha önceki dönemlerinde kurgan-mezar yapma adetleri yoktu. Kafkasya ve Küçük Asya'ya kurgan kültürünü, bugünkü Türklerin ataları olan Proto-Türkler yani kurgancılar getirmişlerdir. Kuzey Kafkasya'da Proto-Türk kabilelerinin yaşadığına dair en eski kanıt, MÖ. IV. binyılına ait Nalçik nekropolüdür. Bu nekropol / mezarlık " Zatişye " (sessizlik) bölgesinde yer alıyor. Aynı yerde şimdiki Nalçik şehri bulunmaktadır. Mezarlıkta tespit edilen bulgular, Kafkas kabilelerinin ve Proto-Türklerin çok yakın şekilde bir birlerine bağlı olduklarını ortaya koymuştur. Zaman geçtikçe bu ilişkiler daha da genişlemiştir. Proto-Türklerin anıtlarına Çeçen-İnguş bölgesindeki Mekensi köyünün yakınında, Kabarda'da Akbaş ve Kişbek köylerinin civarında, Malkar'da Bıllım köyü yakınında, Karaçay-Çerkess ve Krasnodar bölgelerinde Kelermeski, Novolabinski ve Zubovski köyleri ile Ust-Ceguta / Aşağı Çögetey kentinin yakınında da çok sayıda tesadüf edilmiştir. Kuzey Kafkasya'da Kurgan Kültürü'ne ait arkeolojik komplekslerin sayısı 35'ten fazladır.

Mevcut tarihi-arkeolojik ve etno-kültür olgular, Proto-Türkler'in Kuzey Kafkasya'da zamanımızdan 5000 yıl önce var olduklarını göstermektedir. MÖ. III.by. ortalarında Kuzey Kafkasya'da Maykop arkeolojik kültürü oluşmuştur. Bu kültür adını Maykop kentinin yakınında bulunan kurganın adından almıştır. Maykop arkeolojik kültürünün özellikle kurgan kültürü olduğunun altını çizmemiz gerekir. Ama kurgancılık eskiden beri Kafkasya'ya

özgü bir tarz değildir. Esas çıkışı bozkırlara dayanır. Maykop kültürü başlangıç dönemlerinde bozkır toplumlarına ait özgün defin törenini koruyordu. Yassı ağaçlarla kaplanmış toprak çukurda, ağaç kovuğundan, organik maddelerden veya saf sarı madenden yatak/döşek hazırlanarak ölü gömülüyordu. Bu dönemlerde kurganlarda henüz taş malzeme kullanılmıyordu. Fakat, MÖ.III. by. sonlarından itibaren Maykop kültürüne yerli defin hususiyetleri de inzimam etmeye başlar. Bu özellikler; kurganın temelini taştan yapma, tabanına yassı taşlardan yatak hazırlama, toprak çukura küçük taş kurganları yerleştirme, vs. gibi ilavelerdir. Buna karşılık kurgan şekli ve yapılan törenlerde bir değişiklik olmamıştır. Kurgancıların etkisi o kadar büyüktü ki taş sandık ve taştan mamül eserler tören sırasında toprak kurganın altında bırakılıyordu. Bunu açık bir şekilde, Novoslobodnenski köyü yakınındaki kurganda müşahade edebiliriz.

Kendine özgü etno-tütlür özellikleri olan kurgan kültürü MÖ.IV.by. sonlarında, şimdiki Türkiye'nin Anadolu bölgesine nüfuz etmeye başlamıştır.Daha önce bilinmeyen ve yeni oluşan bu kültüre ait buluntulara Suriye'nin kuzeybatısında yer alan Amun ırmağı vadilerinde, Hatay Amonos dağlarının eteklerinde, Türkiye ve Suriye'de bulunan Norsun ve Koruk tepelerinde ve diğer yörelerde rastlanmıştır. Buralara bu kültürü taşıyan halk, kendine has adetleriyle büyükbaş hayvancılık ve at yetiştirme gibi özellikleriyle temayüz etmiştir.

Proto-Türklerin Kafkasya Dışına ve Önasyaya Geçmeleri

MÖ. III. by.' in son üçte birinde kurganlar kuzeyden güneye doğru Krasnodar ve Dağıstan bölgelerini aşarak, Derbent üzerinden Güney Kafkasya'ya nüfuz etmiştir. Bu güzergâhın doğruluğunu Dağıstan'daki Novotitarovski ve Utamış köyleri civarında bulunan kurganlar doğrulamaktadır.

Arkeologlar, kurgan kültürünün Kafkasya ötesinde birden bire ortaya çıktığı görüşünde hemfikirdirler. Onun buradaki kabileler için de yabancı bir kültür olduğunu belirtiyorlar. Kafkasya ötesinin bir çok bölgesinde bu anıtların varlığı bilinmektedir. Bunların en eskilerini Gürcüstan'daki Bedeni köyü civarındaki kurgan ile Azerbaycan'ın Üç Tepe Kurganı ve diğerleri teşkil etmektedir.

Kurgan kültürü buradan güneye doğru uzanarak Urmiye gölüne kadar geliyor. Kurgancı-koyuncular Kafkasya ötesinde, Ön Asya ve Anadolu topraklarında ilk kez yerleşik hayata geçmiş çiftçilerle karşılaşıyorlar. Tabiatıyla bu iki kültür arasında müsterek yaşam başlıyor ve etno-kültür yönünden de karışma süreci başlıyor. Netice itibarıyla yerleşik hayata adapte olan, çiftçilik ve hayvancılıkla geçimini sağlayan bir toplum oluşuyor ve iki ekonomi faktörü birlikte yaşama giriyor.

Bu ortak yaşarlılık Mezopotamya'da dünyaca bilinen Sümer Uygarlığı'nın doğmasında büyük itici güç oluyor . Kuzey Kafkasyalılar ile Sümerliler arasında yakın bir kültür ve ekonomik ilişki vardır. Bunun kanıtı, Sümer kentlerindeki kurganlar ile Maykop kurgan-

larında bulunan sıradan silah ve süslerin bir birlerine benzemeleridir ki bu maddelere Sümer şehir kalıntıları ile Kuzey Kafkasya'daki kurganlarda tesadüf edilmiştir. Ancak, bunlara ara ülkelerde, Kafkasya ötesinde ve Kuzey Kafkasya'nın diğer bölgelerinde tesadüf edilmemiştir. Maykoplular ile Sümerliler arasındaki ilişkiler, Proto-Türkler arasında daha önce var olup da kopan ilişkilerin, bir süre sonra eski yurtları olan Kuzey Kafkasya ile bitişindeki Avrasya bozkırları arasında tekrar kurulmasına benzemektedir. Bu ilişkiler transit ilişkiler karakteri taşıdığı fikrini uyandırıyor. Bunun izahı belki de onların örf, adet ve kültür yakınlıklarının mevcut olmasıdır.

Eski Sümerlerin, Proto-Türk kabileler kitlesinin bir parçası olduğunu doğrulayan bir çok bulgu vardır. Bu sebeptendir ki onların dillerinde bir çok türkçe sözcük bulunmaktadır. Bunlar hakkında geçmişin ve günümüzün bilgileri çok sayıda yazı yazmışlardır.

Sümer / Karaçay-Malkar Kelime Hazinesinin Benzerliği

Kadim Sümerlilerden kalan çivi yazılı metinler pek çok bilim adamı tarafından analiz edilmiştir. Bu analizler sonunda sümerce sözcüklerden bir çoğunun umumi Türk dilinde kullanılan sözcüklerin aynısı olduğu anlaşılmıştır. Keza, Karaçay-Malkar şivesinde bugün dahi kullanılan bazı deyimler ile sözcüklerin de aynılığı ortaya çıkmıştır. Mesela, Gılgamış Destanında şöyle bir malkarca deyim geçmektedir: "soyum eteyik", yani 'hayvan keselim'. Aynı şekilde, Gudey tanrıya ithaf edilen bir kitabede (MÖ.2400) şu karaçay-malkarca kelimeyi okuyoruz: "zanımdagğınna", yani 'yanımdakinden'. Buna benzer daha bir çok benzerlikler vardır.

Kelime benzerlikleri üzerinde biraz duralım:

sümerce	karaçay-malkarca	Türkiye türkçesi
az	az	az
abame	appa	büyük dede
baba	ata	baba
gaba	gabara	yünlü yelek
dayim	dayım	doyum, doyma
me	men	ben
mu	bu, ol	bü, o
ne	ne	ne
ru	ur	vur
er	er	er, asker
tu	tuv	doğ
tud	tuvdu	doğdu
ed	öt	geç
Çar	çarh	çark
guruvaş	karavaş	kadın hizmetçi
sig	sok	darbe, vuruş

uř	üç	üç
ud	ot	od, ateş
uzuk	uzun	uzun
tuş	tüş	in, aşağı in
eşik	eşik	kapı
aur	avur	ağır
jau	jav / cav	yağı, düşman
jer	jer - cer	yer, toprak
egeç	egeç	bacı, kızkardeş
or	or-	orak-lamak
kal	kal	kal-mak
kız	kız	kız
kuş	kuş	kuş
uat	uvat-	ufalamak, kırmak
jarık	jarık / carık	aydınlık, yaruk
jaz	jaz - caz	yaz-mak
jün	jün - cün	yün
jol	jol - col	yol
jır	jır - cır	türkü, yır
jarım	jarım - carım	yarım
çolpan	çolpan	sabah yıldızı
çibin	çibin	sinek
irik	irk / irik	5 yaşındaki koç
kur	kur-	kur-mak
koru	koru-	koru-mak
küre	küre-	küre-mek
kadau	kadav	sürme kilit
kan	kan	kan
san	san	sayı
ikki	eki	iki
buz	buz-	boz-mak
üz	üz-	kopar-mak
süz	süz-	süz-mek
ez	öz	öz, kendi
altı	altı	altı
ör	öl-	öl-mek
ul	ul	oğul
sen	sen	sen

Bunun gibi benzerlikler 100 kadardır (O.N.Tuna'ya göre daha fazla.Y.N.). Mama-fiyh, sümerce ile Karaçay-malkarcanın akrabalığını kanıtlamak için bu kadarı yeter de artar.

Elimizde bulunan ilmi kanıtlara göre, eski Grekler ile Proto-Türklerin yerleşik hayata geçmeleri Proto-Türk toplumunun dağılımından sonra meydana gelmiştir. Proto-Türk birliği ilk bakışta Kurgan-Afanosyevo etno-kültür birliğiydi. Hint-Avrupa birliğinin dağılımı ile aynı zamanda ortaya çıkıyordu. Türk ve Hint-Avrupa dilleri arasındaki benzerliklerin, bu süreç esnasında husule gelen kelime alışverişinden kaynaklandığını düşündürmektedir. 5000 yıl önce Kuzey Kafkasya topraklarında geçen tarihin bu bölümünü, Karaçay-Malkar halkının oluşumunda ilk etap olarak kabul edebiliriz.

BÖLÜM-IV

İskit-Sarmatlar ile Karaçay-Malkarlıların Ataları

KURGAN KÜLTÜRÜNÜN VARISLERİ

Güney Rusya bozkırlarında kurgan kültürünün varisinin, ahşap tabut kültürü olduğu arkeoloji bilimi tarafından çoktan saptanmıştı. Bu kültür adını kurgan altında kalan ve ölünün konulduğu ahşap tabuttan almaktadır. Orta Asya bozkırlarında ve Minusinsk çukurluğunda Kurgan-Afanosyevo kültürüne tekabül eden ve etnik yönden homogen bir görünüm arzeden Andronova Kültürü meydana gelmiştir. Böylece, Kurgan-Afanosyevo ve Andronova dönemlerinde kadim Türk kültürünün doğu ve batı gruplarına ayrılması söz konusudur. Kurgan ve ağaç tabut kültürlerinin varisleri İskit-Sarmatlar olmuştur. Afanosyevo kültürünün sahipleri de muhtemelen Massagetlerdir. Bunlar bugünkü Türkmenlerin ataları olarak kabul edilirler.

İskitler Hakkında Kısa Malumat

Doğu Avrupa, Ön Asya, Kafkasya, Güney Sibirya ve civar bölgelerin tarihleri yaklaşık olarak 500 yıl kadar İskitlerin isimleriyle ilişkilidir. Avrupa medeniyetinin oluşmasında büyük rolü olduğu kabul edilen antik Greklerin devlet kurma süreci de bu zamana rastlar. İskitler, eski Grekler ve onların yakın çevreleriyle yakından ilgilidiler. İskit Devleti Kuzey Karadeniz, Kırım bozkırları, Kuzey Kafkasya ve Urallar bölgesini içermekle beraber orman ve bozkır bölgelerinde yaşayan kabileleri de içine alıyordu. Bu bölge, Orta Asya, Ön Asya ve Avrupa arasında kültür ve ticaret bağlarının oluşmasında önemli bir halka görevini yapıyordu.

İskit Devleti, Karadeniz sahillerindeki antik Grek şehirleri ve erken Roma döneminin taşraları ile de yakın ilişki içindeydi. İskitler, çevrelerindeki kabileler ile kültür ve ekonomik ilişkiler kurarak onların da sosyal ve kültürel düzeylerinin yükselmesine imkan sağlıyorlardı. Keza, askeri siyasetleriyle kabilelerin askeri aristokrasisinin güçlenmesine ve askeri demokrasinin gelişmesine de zemin hazırlıyorlardı.

İskitler ve Sarmatlar Hakkında Eski Devir Yazarlarının Bildirdikleri

İskitler ve Sarmatlar hakkında gerçek anlamda yazılı kaynaklar, antik yazarların

eserlerinde verdikleri bilgilerdir. Bunların başında gelenler Herodot, Hipokrat, Strabon, Ptolome, vb.dir. İskitler, antik Grek yazarlarının eserlerinde ilk sırayı alan kavimlerdenidir. Bu yazarların hepsi, Hesiodos ve Eshiles'ten başlayarak İskitler ve Sarmatlardan at sağıcılar, kırmızı içiciler, at eti yiyenler... gibi sıfatlarla bahsetmişlerdir. Onların yazdıklarına göre, bu halk göçebe hayatı yaşıyor, at arabaları üzerine çekilen keçe çadırlarda aileleri ve eşyalarıyla birlikte ikamet ediyorlardı.

İskitler arasında nehir vadileri ve kavşaklarında tarımla uğraşan İskitler de vardı, ancak halkın çoğunluğu hayvancılıkla geçimini sağlıyordu. Hayvancılıkla uğraşan göçebe İskitlere hakim İskitler, yani yöneten İskitler deniliyordu. Kabileler bünyesinde sosyal tabakalar oluşmuştu, ama bunların tümüne birden İskitler adı veriliyordu.

İskit devletinin sınırlarını, ırmaklarını, komşularını ve askeri faaliyetlerini açıklarken, antik yazarlar onların dilleri hakkında hiçbir şey bildirmemişlerdir. Bu sebeptendir ki İskitlerin dilleri ile ilgili konularda açıklama yapmak gerektiğinde, günümüze kadar saklanan bazı özel isimlere, terimlere ve toponimlere dayanmaktan başka malzeme yoktur. İskit efsanelerine ve masallarına dayanarak Herodot'un bildirdiğine göre, İskitler Targitay isimli bir adamdan türemişlerdir. Targitay'ın annesi Barisfen (Dinyeper) in kızı, babası da Şimşek tanrısı (Zeus'un İskitlerdeki mukabili) dır. Targitay'ın üç oğlu olmuş: *Lipoksay, Arpoksay, Kalaksay*. Bu çocukların biricisinden *Ahvay*, ikincisinden *Katior*, üçüncüsünden de *Paralat* adı verilen İskit grupları türemiştir. Bunların hepsi *Skolatlar* adı altında toplanıyormuş. Bu isimlerin Türk karakteri taşıdığı açıkça görülmektedir. Bunların açıklanması, karaçay-malkarca veya başka Türk lehçeleriyle yapılabilir. "*Skolat*" terimi kuşkusuz Grekler tarafından bu hale getirilmiştir. İskit dilinde bu kelimenin aslı *Sihilti* olmalı. Karaçay-malkarcada *sihilti*, *toplumun başındaki* anlamına gelir, yani *başçı*. Her üç boyun kökünün, İskitlerin ataları olan Targitay'dan geldiğini biliyoruz.

Herodot, bunlardan başka efsaneler ve rivayetler duyduğunu da ifade etmektedir. Bunlara göre İskitler, Herkül'ün belden yukarısı kadın, belden aşağısı da yılan olan bir kızla evlenmesinden husule gelmişlerdir.

Ancak Herodot, İskitlerin orijinlerinin açıklanmasına şöyle devam ediyor: "Mama-fiyh, benim daha çok ihtimal verdiğim başka bir hikâye vardır. Bu hikâyeye göre, Asya'da yaşayan göçebe İskitler, Massagetler tarafından sıkıştırılarak yurtlarından ayrılmak zorunda kalmışlar ve Araks ırmağını geçerek Kimmerlerin topraklarına girmişler. Gerçekten de İskitler tarafından işgal edilen toprakların (Kuzey Karadeniz kıyılarındaki bozkırlar) daha önceleri Kimmerlere ait olduğu söylenmektedir." Antik yazarlar, Araks sözcüğüyle sadece Aras ırmağını değil, aynı zamanda Sır-derya'yı da kastetmişlerdir. Bu duruma göre, İskitler Massagetler tarafından sıkıştırılınca, Ural dağlarının eteklerinde yer alan ve Proto-Türk kültürünün doğduğu yer olan anayurtlarından ayrılmak zorunda kalmışlardır.

Kimmerler Kimlerdir ?

Antik yazarlar (Homerus, Hesiodos ve diğerleri) Kimmerlere kısarak sağan ve at eti

yiyecekler diyorlardı. Keza, kılık kıyafetlerinin ve yaşantılarının Hint-Avrupalılara benzemediğini de belirtiyorlardı. Bunların tarihleri her ne kadar iyi araştırılmamışsa da İskitler ile akraba oldukları kesin olarak tespit edilmiştir. *Arkeologlar, Kuzey Kafkasya'da Kimmerlerin günlük yaşamda, işde ve avda kullandıkları eşya ve silahlara tıpa tıp benzeyen buluntuları ortaya çıkarmışlardır. Bunların büyük bir kısmı Karaçay topraklarında Kart-curt, Uçkulan, Teberdi, İndiş, Sarıtüz... köylerinde bulunmuştur. Karaçay topraklarında Kimmer buluntularının bu kadar çok olması, Karaçay-Malkarlıların kökenlerinin araştırılmasında büyük anlam taşımaktadır.*

Kimmer terim-etnoniminin etimolojisinin açıklanmasında tıpkı arkeolojik malzemeler gibi dil verileri de iyi iş görmektedir. Türkçede kara kelimesinin anlamlarından biri büyük / güçlü / kudretli demektir. Öte yandan say / çay kelimesi de bazı Türk lehçelerinde ırmak - akarsu anlamına gelir. Bu duruma göre, Karaçay terimi (kara-çay) büyük ırmak / güçlü-ırmak anlamına geliyor, yani halkın adı ırmak adından gelmiş olmalıdır. Bunu ırmak insanları şeklinde de ifade edebiliriz. Türk dünyasında bu tür isimlenmelere çok rastlanır. Ama Türk lehçelerinde ırmak anlamına gelen bir de kam / kem sözcüğü vardır. Mesela, eskiden Yenisey'e *Kem*, bir koluna da *Kemçik* adı veriliyordu. Bu kelimeden, karaçay-balkarcada ada anlamına gelen *ayrımkın* kelimesi oluşmuştur. Aynı adı Tuna Bulgarçasındaki bir ırmak da taşımaktadır: *Kamçıya*. Şimdi buradan hareketle Kimmer kelimesini açıklamaya çalışalım: Kim-er kelimesi kam-er kelimesinden gelmektedir, bunun da ırmak insanı anlamına geldiğini anlamak pek zor olmasa gerek. Tıpkı bunun gibi ortaya çıkan başka etnonimler de vardır: Suv-ar = Sub-ar = Sumer = Şümer; keza, Bular-ar = Balkar / Malkar gibi. Şümer'deki ' ş ' sesi kimseyi şaşırtmasın, bir çok dillerde ş ve s sesleri bir birlerinin yerini alabilmektedir.

İskit ve Sarmatların Dilleri Hakkında Bilgiler

Tevrat'ta İskitlerin adı *Aşkuzlar* şeklinde geçmektedir. Türk, As-kişi kabilesinin adının Samilerce biraz değişikliğe uğratılmış halidir. IX. yy. Arap yazarları, bu arada *Harizmi İskit Devleti*'ne boşuna *Türk Devleti* ya da *As-kişi Devleti* veya *Tokuzoğuz Devleti* demişlerdir. Böylece Tevrat, Proto-Türk boyu olan İskitleri Aşkuzlar olarak zikretmiştir. Bu etnonimde As / Aş kelimesi türkçedir ve yolunu şaşırmak, dolaşmak, yani göçebe hayatı sürmek anlamına gelmektedir. Şunu da hatırlatmalıyız ki antik Grekler, bu isimden Asya coğrafi terimini oluşturmuşlardır. Keza onlar, Aslar'ın Kafkas dağlarının eteklerinde ve Kuban bozkırlarında yaşadıklarını belirtiyorlardı. Büyük bir ihtimalle antik Grek yazarları, eski göçebe kabilelerinin, Aslar'ın bu bölgelere yayıldıklarından haberdar idiler...

İskit-Sarmat dilinin Türk karakteri taşıdığına, Sarmat başçılarının bir çoğunun isimleri tanıklık etmektedir. Bu isimler romalı tarihçiler Tatsitus ve Ammianus Marsellus tarafından anılmışlardır. İskit dili sadece şahıs isimleriyle bilinmektedir. Bu isim ifade eden kelimeler arasında türkçe ve farsça kökenli olanlarına rastlanılabilir. Ancak, analiz için çeşit-

li yazılı kaynaklarda yer alan cins isim ve farklı terimleri bahis konusu etmeden İskit dili hakkında fikir beyanında bulunmak anlamsızdır. Üstelik antik yazarlar bu konuda sessiz kalmışlardır. Bununla beraber yukarıda anılan türkçe kelimeler *Targitay*, *Kalaksay*, *Lipoksay*, *Arpaksay*, *Skhiltı* ve diğerleri İskitler ve Sarmatlar'ın Türk kökenli oldukları varsayımının lehinedir.

Bunlara aşağıdaki genel türkçe kelimeleri de ekleyebiliriz :

Papay - İskitlerin en büyük tanrılarının adı olup Türk lehçelerinde *büyük* , *yaşlı* anlamına gelmektedir.

Apy - Tanrı *Papay* ' ın eşi, genel türkçede *anne* anlamına gelir.

Atey - İskit kaanın adı, türkçe bir kelime olup *baba* anlamına gelir.

Eyr - Erkek, koca anlamına gelet bu iskitçe kelimenin türkçe karşılığı '*er*' dir.

Tagı - ' İplik ' anlamına gelen bu iskitçe keleme, türkçede de aynı anlamı taşır. (Karaçayca ' şın-tagı ' kalın iplik anlamına gelir. Y.N.)

Jün - ' Yün ' , her iki dilde de aynı anlama geliyor.

Üşü, *üş* - ' Üşü-mek ' anlamına gelir, bu sözcük karaçay-malkarcada da aynı anlamı taşır.

Böyle kısa bir cins isim listesinden bile İskit dilinin Türk karakteri taşıdığı belli olmaktadır. Ama bu gerçeğin, bugüne kadar iskitologlar tarafından görülmemiş olması manidardır.

İskitler ile Sarmatların Sosyal Yaşam ve Kültürleri

İskitler ve Sarmatlar ezelden beri göçebe hayatı yaşıyorlardı. Kültür ve yaşamlarının aynen Türk karakteri taşıdığı söylenebilir. Güneybatıda tespit edilen ve I. yy.'dan kalan kalıntılar da bunu göstermektedir. Buluntular arasında bir sarmatın heykeli tespit edilmiştir. Bu heykel, asyalılar gibi bağdaş kurmuş, üzerine entari geçirmiş, kaymaç gözlü ve yassı burunlu bir şahsı temsil etmektedir.

İskit ve Sarmatların yaşam tarzlarında bir çok Türk unsuru vardır. Mesela, İskit bilgisi Anakhsarsis "İskitler ne yiyorlar" sorusuna, "sabah ve öğle yemeklerinde ekşi süt ve peynir" diye cevap vermiştir. Bu sözcükler, Karaçay-Malkar halkının "ayran bıla bışlak = ayran ile peynir" kelimeleriyle özdeşirler ve günlük mutad yemeği karakterize ederler. I. yy. yazarlarından Plinius bir yazısında "Sarmatlar ham una kısarak sütünü karıştırarak yiyorlar" demiştir. Romalı tarihçinin, burada ham unu, kavrulmuş ekin tanelerinden yapılan ve "kuvut" adı verilen undan tefrik edememesi normaldir. Karaçay-Malkarlılar için kuvut enfes bir yemektir. Kuvuta genelde ayran ya da yağ katılır. Ama kımız da katılabilir. Bu kaynaklarda bir de Sarmatların tıkız lapa yediklerinden söz ediliyor. Bu yemek de Karaçay-Malkarlıların mısır unu veya buğday unu ile bulgurdan yaptıkları kaçamağın aynısidir ve buna "kak" adını verirler.

İskit ve Sarmatların kıyafetlerinin yakınlığını, dizlere kadar çıkan kapitone deri çiz-

meler kanıtlamaktadır. Çizimler keçeden yapılmış da olabilir. Keza onların taşıdıkları sivri başlıklar da Karaçay-Malkarlıların taşıdıkları başlıkları andırıyor. Bu başlıkların biçimlerini taş heykellerde ve diğer tasvirlerde görmek mümkündür. İskit ve Sarmatlar bir de yamçı / jamçı kullanıyorlardı. Kıyafetlerin bir çok unsuru farklı keçelerden imal ediliyordu. Keçe, İskit ve Sarmatların günlük yaşamında önemli bir yer tutuyordu. Öte yandan "kiyiz" adı verilen keçe Karaçay-Malkarlıların yaşamlarının ayrılmaz bir parçasıdır.

İskit ve Sarmatlarda Sanat

İskit kabilelerinin sanatı, dünya kültürünün eşsiz sahifelerinden birini oluşturur. İskitler çevrelerindeki dünyayı, yaşam tarzını, dünyaya bakış açılarını ve dini inançlarını tasvirde en yüksek yere ulaşımlardır. Bu amaçla ellerinin altında bulunan kemik, ağaç, deri, yün gibi malzemelerin yanı sıra değerli metaller, taşlar, vs.de kullanmışlardır. Altınla ağaç ve demir eşyaları süslüyorlardı. İskitlerin sanat yaşamlarında savaş oyunları ile halk oyunları önemli yer tutmuştur.

Kuban ve Karadeniz bölgelerindeki kabile reislerine ait zengin kurganlar özgün bir mükemmeliyet taşır. Dünyadaki her müzenin gıpta edeceği Soloha kurganında bulunan takı altın, Çertomlık kurganında bulunan altın vazo, Kul - oba ve yine Soloha kurganlarında bulunan eşsiz gerdanlıklar, Kelermesski köyü civarında yer alan kurganda bulunan ayna, Kırım ve Kuban civarlarında bulunan daha bir çokları...

İskit sanatında en çok aslan, pars, panter, vahşi at, kartal ve akbaba gibi vahşi hayvanların resimleri çizilmiştir. Keçe halılar / kiyizler çok zengin bir görünüme sahiptiler. Bunlar arasında, muhtelif renkli yünlerden belli bir düzene göre dokunmuş kiyizler önemli bir yer tutuyordu. Bunların hepsinde İskitlerin geleneksel alaca renkli bezeği hakimdi. İskit keçe halılarının görünüşüne özgün bir özellik kazandıran bezek dizgisi hazırlama teknolojisi ve tatbikatı, günümüz Karaçay-Malkarlılarının geleneksel sanatında da vardır. Bu, onların karakteristik özelliklerinden biridir.

XVII-XVIII. yy. bilim adamlarının bildirdiklerine göre, Karaçay-Malkarlılar daha o dönemlerde keçeden eşya yapma sanatı ile bütün Kafkasya'da şöhret kazanmışlardır.

İskit Toplumunda Yaşam ve Düzen

Antik Grek yazarları İskit kabilelerinin yaşam tarzlarını ve günlük faaliyetlerini ayrıntılarıyla anlatmışlardır. Herodot 15 adet İskit kabilesi saymıştır. Bunların arasında Çiftçi İskitler, Göçebe İskitler ve Yönetici İskitler, vs. de vardır. Antik Grek yazarlarının Çiftçi İskitler diye vasıflandırdıkları kabileler, Göçebe İskitler'e ve Yönetici İskitlere bağımlı olarak Karadeniz bölgesinde yerleşik hayat süren kabilelerdir. Bunlara şarta bağlı olarak İskit deniliyordu. Esas etnik İskitler, göçebe İskitler ile Yönetici İskitlerdi. Bunlar diğerlerini köle olarak görüyorlardı. Gerçek İskitler yaşamlarını at arabası üzerine kurulmuş keçe çadırlarda sürdürüyorlardı. Çocukları burada doğuyor, büyüyor ve yaşıyordu. Erkekler ço-

cukluktan itibaren ata binmeyi öğrenirlerdi. Zaten hayatları at sırtında ve savaşlarda geçirdi. İskitler kendi yaşadıkları devirlerde, dünyanın en iyi at yetiştiricisi ve binicisi olarak birinci sırada yer alırlardı.

Ev işlerinden en önemlisi hayvan bakımıydı. Özellikle at ve koyun onların ekonomik yaşamında en büyük yeri işgal ediyordu. Keza, komşu kabilelere yapılan akınlarda, Karadeniz ülkelerine ve Grek hakimiyeti altındaki şehirlere karşı düzenlenen seferlerde atlar büyük önem taşıyordu. Çeşitli esnaflık ve avcılık dalları da iyi gelişmişti.

İskit toplumu hareketli, yüksek organizasyona sahip askeri-erkil bir toplum olarak tarihte ilk sırayı alırlar. Toplumun başında reisler, askeri komutanlar ve erbaşlar vardı, kabile aristokrasisi de gelişmişti. Askeri aristokrasinin üyeleri arasında hiyerarşik bir disiplin ve itaat hakimdi. Bu düzen tam bir kontrol altındaydı. İskitler Kuzey Karadeniz, Kırım, Orta Asya, Altay, Kuzey Kafkasya ve Kafkasya Ötesi'ne kadar yayılan bir teritoriumda tarihte ilk kez kendilerine has hukuk ve kanun düzeni kurmuş bir toplumdular. Toplumda rahiplerin, falcıların, kâhinlerin önemi büyüktü. Bunlar güneşe, doğa olaylarına bakarak gelecek hakkında hüküm verirdi.

İskit toplumu köleciler bir toplumdur. Ölen kabile reisi veya komutanın cesetleri defnedilirken onların köleleri, esirleri ve sevgilileri de birlikte gömülürdü. İskitler, askeri harekâtlarında, kendilerine özgü yöntemlerle müstahkem şehirlere ve kalelere saldırı düzenleyen ilk kavimdir.

Karaçay-Malkarlıların Ataları ve İskitlerin Askeri-Siyasi Tarihleri

Aslında İskit tarihi, onların Avrupa bozkırlarına gelişlerinden İskit Çağı dediğimiz dönemin sona ermesine kadar geçen zaman içerisinde cereyan eden askeri-siyasi olayların tarihidir. İskit Çağında, uçsuz bucaksız Avrupa bozkırlarına egemen olmuş üç akraba boy vardı: Kimmerler, Massagetler ve İskitler. Herodot'un belirttiğine göre İskitler, asyalı akrabaları Massagetlerin tazyikleri ile yerlerinden kaymışlar ve Kuzey Karadeniz bölgesine intikal etmek zorunda kalmışlardır. Bu intikal sırasında, diğer akrabaları olan ve Karadeniz kıyıları ile Kuban havzasında, bugünkü Karaçay toprakları ile Kuzey Kafkasya'nın başka bölgelerde oturan Kimmerler ile temasa gelmişlerdir. İskitler aynı zamanda, Karadeniz bölgesinde yaşayan ve yerleşik hayat süren kabilelerle de çatışmak zorunda kalmışlardır. Bu kabilelerin çoğu İskitlere bağlı bir konumdaydılar. Netice itibarıyla İskit kültürü, yaşayış tarzı, örf ve adetlerinin etkisi altında kalmışlardır. Bu sebeptendir ki eski Grek yazarları İskitler'den bahsederken onları çiftçiler, göçebeler... gibi sıfatlar ile tavsif etmişlerdir.

Kimmerler ile İskitler'in akrabalıkları Tevrat'ta da gösteriliyor. Kutsal kitapta, Kimmerlerin cetleri Homer ile İskitlerin cetleri Aşkur'un kardeş oldukları ve bunların babalarının da *Tagarma* olduğu zikredilmektedir. *Tagarma* ismi, umumi Türk tanrısı Teñri / Teyri'nin morfolojik olarak değişikliğe uğramış halidir. *Tagarma*'nın, ortaçağ Türk boyların-

dan olan Hazarların da ceddi olarak kabul edildiğini bu arada belirtelim. Böylece, eski kaynaklar İskitler, Kimmerler ve Hazarlar'ın akraba olduklarını belirliyorlar. Bu durum, Türk kabilelerinin ve boylarının etnik tarihlerini anlamak açısından olağanüstü önem taşımaktadır.

İskitlerin Önasya Seferleri

Orta Doğu ve Önasya'nın eski medeni devletlerinin tarihleri İskitler ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bu süreç, şüphesiz Avrupa medeniyetinin gelişmesinde önemli bir iz bırakmıştır. Zaman akışı içinde aynı sürece Akdeniz bölgesinde, Tuna ve Ukrayna bozkırlarında, Kuzey Kafkasya ve Kafkas ötesinde var olan devletler de katılmışlardır.

İskit önderleri ve askeri başbuğları Önasya'nın zengin devletlerine ve büyük kültür merkezlerine aç gözlülükle bakıyorlardı. Bu amaçlarına ulaşmak için, Kuzey Kafkasya üzerinden ve Karadeniz kıyılarını takip ederek güneye doğru ilerlemeye başladılar. Muhtemelen bu sefere Kuzey Kafkasya kabilelerini de dahil etmişlerdi. Herodot onların harekât güzergâhlarını oldukça kesin ifadelerle belirliyor: "... Kafkasya'yı sağ kolu üzerinde bırakarak..."*. Bu konuda başka görüşler de vardır. Mesela, İskitler Kafkasya'nın batıdaki Irmağı boyunca ilerlemişlerdir görüşü gibi. Arkeologların Kuzey Kafkasya'nın Nesterovski, Nartan, Kamennomostskoye, Aşağı Çegem, vs. köylerindeki antik mezarlıklar ile Kafkasya ötesindeki MÖ. I. by.'ına ait mezarlıklarda yaptıkları kazılardan elde ettikleri bulgular Herodot'un ifadesinin doğruluğunu kanıtlar mahiyettedir. Çünkü bu mezarlıklarda İskit eşyaları, silahları, at eyerleri, süsler, vs. bulunmuştur. Bunlar İskitler'in ölü defnetme törenlerini yansıtır.

Kafkasya ötesinde bu tür anıtlardan Gudaut'un yakınındaki Kudaurha köyünde bulunan nekropol da sayılabilir. Bu sefer sırasında İskitler, Urartu devletinin en önemli kalesi Teyşebaynı 'yi, Kuzey Suriye'de Kargamış'ı, Urmiye gölü civarında bir kaleyi, vb. nı tahrip etmişlerdir. Öte yandan İskitler, Kafkas ötesinde güçlü bir siyasi toplum oluşturmuşlardır. Bilahare, MÖ. VII. yy.'da bu topluluk, bölgenin siyasi yaşamında önemli rol oynamıştır. Yeremia isimli yahudi peygamberi kitabında, İskitler'i kuzeyden gelen sert ve acımasız bir kavim olarak tanıtmaktadır. Bu kutsal kitabın yazarı tarihe, diğer kutsal kitaplardan daha çok önem vermiş olup şunları yazıyordu : "İşte sizin üzerinize (İsrail'in harimine) uzaklardan güçlü, eski ve dilini bilmediğiniz bir halkı getireceğim. Onların tirkeşleri açık tabut gibidir ve hepsi cesur insanlardır, onlar bütün ürünlerinizi ve ekmeğinizi yiyip bitirecekler. Oğullarınızı, kızlarınızı esir edecekler, koyunlarınızı, sığırlarınızı, üzümlerinizi alıp götürcekler. Kamaları ile şehirlerinizi tahrip edecekler." Bütün bu kehanetler gerçekleşmiş, Önasya'da bir çok şehir yakılıp yıkılmıştır. MÖ. VII. YY.'ın yetmişli yıllarında İskit Kağanı İŞPAK Asur devletine saldırmıştır. Onlara karşı koyamayacağını anlayan Kral

* Yazar ile Herodot'un arasında çelişki var. Ancak her iki yoldan da yararlanmaları mümkün. Derbend yolunun daha müsait olması, ana kitlenin oradan Önasya'ya aktığı görüşünü kuvvetlendirmektedir ve yazarların ekseriyetinin kanaati bu doğrultudadır. (Y.N.)

Assarhadon ne yapıp yapıp barış yapmayı başarmış ve kızını da İskit kağanı Partutay'a vermeyi kabul etmiştir. Bu tarihi olayın önemini anlayabilmek için, Asur Devleti'nin o devirde güçlü bir devlet olduğunu hatırlamak yeterlidir.

Kısa zaman sonra İskitler güneye yöneldiler ve Filistin'e kadar ilerlediler. Amaçları buradan Mısır'a geçmektir. Ama Firavun Psamatich (MÖ. 663-616) İskitler'in önüne değerli hediyelerle çıkarak daha ileriye yönelik harekâtlarını durdurmayı başardı. Herodot'un bildirdiğine göre İskitler Önasya'da 28 yıl kaldılar ve ortalığı kasıp kavurdular. Çünkü onlar her halkın vereceği fidyeyi topladıktan sonra , tekrar akın yaparak o halkın servetini yağmıyorlardı. *Bazı bilim adamları Herodot'un verdiği bilgilerle antik geleneklere dayalı tarihi verileri karşılaştırarak İskitler'in Önasya'da 28 yıldan daha fazla kaldıklarını ileri sürüyorlar.* İskitlerin bir bölümünün Kuzey Kafkasya bozkırlarını geçerek ve Karadeniz sahil şeridini takibederek Önasya'ya geldikleri bilinmekteydi. Önasya'da bulundukları süre zarfında gerek İskitlerin gerekse oralarda yaşayan halkların kültür ve dil yönünden bir birlerini etkiledikleri söylenemez.

Darius'un İskitlere Karşı Seferi

İskitler, Önasya'nın bir çok şehirlerini yağmaladıktan ve geçtikleri yerleri yakıp yıktıktan sonra Kafkasya ve Karadeniz bölgelerindeki topraklarına geri döndüler. Ancak , geri dönüşleri pek mutlu sayılmazdı. Zira, İskitya'da geniş çapta bir iç savaş başlamıştı. Sebebi de, uzun süre evlerine dönmeyen İskit askerlerinin eşlerinin köleleriyle ilişkiye girmeleriydi. Köleler ile İskit kadınlarının birleşmesinden yeni bir nesil oluşmuştu. Bunlar, İskitler Media'dan geri dönerken onlara karşı durmaya karar verdiler. Geniş hendekler kazarak İskitlerin kendi ülkelerine girmelerine engel oldular. Onların giriş teşebbüslerine her defasında karşılık verdiler ve çatışmaya girdiler.

İskitlerin bir çok girişimleri başarısızlıkla sonuçlandıysa da en nihayet taktik değiştirdiler ve köleleri ile onların oğullarını yenmeyi başardılar.

Bu devirde İskit devleti oldukça bağımsız parçalardan oluşan büyük bir siyasi federasyondur. Bu parçalar arasında zaman zaman acımasız savaşlar oluyordu.

MÖ. VI. yy.'da İskit devleti yine dünya siyasetinin merkezi haline geliyordu. O sıralarda Küçük Asya'dan Hindistan'a kadar uzanan topraklarda güçlü bir devlet olarak yer alan İran devleti İskitlere karşı büyük bir savaş başlatıyordu. Kalabalık İran ordularının başında bizzat kral Darius bulunuyordu. 150 yıl önce Önasya'ya geçerek 28 yıl süreyle her tarafı kasıp kavuran İskitlerin bu saldırılarının tekrarlanmaması için güya onların tedip edilmeleri gerekiyordu. Büyük bir organizasyon ve sevkülceş hazırlığı yapıldı.

Yaklaşık MÖ. 513 yılında, Darius'un dev ordusu İskitya'ya hareket etti. Herodot'un ifadesine göre ordunun mevcudu 700.000 civarındaydı, deniz ulaşımını sağlamak için 600 adet de gemi hazırlanmıştı.

Küçük Asya'da yaşayan Greklerin , Darius'un ordusu için Tuna üzerinde yaptıkla-

rı köprüden geçen bu büyük ordu İskit topraklarına girdi. Meydan savaşı ile bu azim orduyu yenemeyeceklerini anlayan İskitler kendilerine özgü gerilla savaşları ile İran askerini hırpalamaya başladılar. Birden bire ordu içlerine saldırıyorlar, vuruyorlar, sonra da geri dönüp uçsuz bucaksız steplerde kayboluyorlardı. Ama açık çatışmaya girmiyorlardı.

İranlılar hiçbir başarı elde edemedikleri gibi bir çok asker ve ağırlık da kaybettiler. Çok sinirlenen Darius, İskit kağanı İdantirsu'ya elçi heyeti göndererek şu mesajı yolladı: "Şayet benim gücüme karşı koyabilecek durumda isen niçin sürekli kaçırıyorsun? Gezip dolaşıp durmanı bırak da benimle savaş!..." İskit kağanı da şöyle bir mesajla karşılık öermiştir: "Şayet iranlılar çatışmayı çabuklaştırmak istiyorlarsa, bizim atalarımızın mezarlarını bulup onları yağma etme cesaretini gösterebilirler. İşte o zaman İranlılar, İskit askerlerinin savaşma kabiliyetini anlarlar. Kendini benim hakimim olarak nitelediğin için bunun cezasını çok ağır şekilde ödeyeceksin."

Bir süre sonra, bir birlerine son darbeyi indirmek için her iki ordu karşı karşıya geldi. Herodot'un anlattığına göre, bu esnada bir tavşan İskit askerlerinin arasından geçerek İran askerlerinin içine daldı. İskit askerleri silahlarını bırakıp İran askerlerini de ka'le almadan tavşanı kovalamaya başladılar. Bu olayı duyan Darius "bu insanlar bizi ciddiye bile almıyorlar, savaşta onları yenemeyeceğimizi şimdi anladım" demiştir. Kıral Darius bir gece, iyiden iyiye zayıflayan ordusuna ricat emri vererek ordugâhı terketti. Böylece Darius'un İskitleri yok etme planı da akim kaldı.

İskitler'in tarih ve kültür mirasları ile Karaçay-Malkar kültürü arasındaki bağları göstermek amacıyla 1885 yılında cereyan eden bir olayı hatırlatalım.

XIX. yy.'ın ünlü hukuk ve sosyoloji uzmanı M.M.Kovalevskiy Malkar'da Billim köyü yakınında bulunan bir mezarlıkta kazı yapıyormuş. Bu esnada malkarlı işçiler oradan geçmekte olan bir tavşanı görmüşler. Hemen iş aletlerini yere bırakarak tavşanı yakalamak için peşine düşmüşler. En sonunda yakalamışlar ve onunla bir süre oynadıktan sonra bırakmışlar. Bu sahne, bilim adamını çok etkilemiş. Geçen hadiseyi, Kafkasya ortamında hiçbir olayla benzeştiremeyen Kovalevskiy, bunu sadece İskit tarihinde geçen tavşan olayıyla benzeştirmiş.

Sözü geçen tavşan olayı ve yukarıda belirtilen İskit ve Karaçay-Malkar paralelleri diğer olgular ile de tamamlanmaktadır. Mesala, Karaçay-Malkarlılar dahil bir çok Türk boyunda aşık oynama adeti yaygın bir şekilde mevcuttur. Bilindiği gibi arkeologlar bu oyun kemiklerini (aşıklar) çoban mezarlarında bulmuşlardır. Daha sonra, MÖ. II. b.y.'ına ait çocuk mezarlarında da arkeologlar oyun aşıkları bulmuşlardır. Mesela, Kabartay-Malkar'daki Kispin köyü yakınında bulunan kurganda ve başka yerlerde Bronz çağına ait anıtlarda da sık sık aşık kemiklerine rastlanmıştır.

Sümerlerin Ur kentinde, MÖ.III. b.y.'ına ait anıtlarda Necef taşından yapılmış aşıklara tesadüf edilmesi de ilgi çekicidir. Buna bağlı olarak şu önemli olguyu göz önünde bulundurmanız gerekir. Kabartay-Malkar 'da MÖ. VI. yy.'a ait İskit kurganlarında bronz

aşıklar bulunmuştu. Karaçay-Malkarlıların tarih ve kültürlerinin aydınlatılmasında böyle bir paralelin çizilmesi büyük önem taşımaktadır.

İskit Kağanı Atey'in Makedonya Kralı Filip ile Mücadelesi

İskit tarihinde, batı sınırlarında en çok bilinen olay, Kağan Atey'in faaliyetleridir. Atey, kölecî İskit devletinin kurucusu olarak bilinir. O, MÖ. IV. yy.'da Tuna nehrinin sağ tarafında kalıcı şekilde yerleşmişti. Antik yazarlar bu bölgeye *Küçük İskitya* adını verirler. Esas İskit devletinden farklı olarak Atey bu bölgede aktif bir siyaset sürdürüyordu. Yazılı kaynaklar Atey'in, Grek şehirlerinde yaşayan Bizans vatandaşlarına hitap ederek '*atlarını şehir surlarının dibinde sulayacağını bildirerek*' onları tehdit ettiğini zikrederler. Keza, bu bölgedeki kabileleri de kesin şekilde yenilgiye uğrattığını da kaydederler. İskitlerin askeri-siyasi tarihlerinde Atey'in makedonyalı II. Filip ile yaptığı savaş önemli bir yer tutar.

İskitlerin komşu bir kabile ile sürdürdükleri savaştan sonra, şartların kendi aleyhlerine dönmesi üzerine Atey, II. Filip'ten yardım istiyor. O da olumlu tepki gösteriyor ama şöyle bir şart koşuyor: Atey, Filip'i kendi veliahtı olarak ilan edecek, böylece ölümünden sonra *Küçük İskitia* II. Filip'in hakimiyetine girecek. Fakat Atey onu veliahtlığa kabul etmemiş ve yardımını da geri çevirmiştir. Bu hadiseden sonra iki hükümdar arasındaki ilişkiler gergin hale geliyor ve makedonyalı Filip İskitlere savaş açıyor. Atey ordusunun başına bizzat geçerek ona karşı savaşa başlıyor. Ama hem savaşı kaybediyor hem de savaş meydanında ölüyor.

Atey'in bu mücadeleleri, Karaçay-Malkar edebiyatında destan kahramanı, soylu kişi Açe'y'in düşman kabileleri ile giriştiği mücadeleleri hatırlatmaktadır. Hiç kuşkusuz Atey ve Açe'y isimleri aynıdır.

Atey'in döneminde İskit devleti en parlak dönemini yaşıyordu. Onun makedonyalı Filip'e yenilmesi ve ölümü ile MÖ. I. b.y.'ın en kudretli devletlerinden biri olan İskit devletin gerileme dönemi başlar. Atey'in ölümle sonuçlanan savaşı MÖ.339 yılında cereyan etmiştir. Sekiz yıl sonra makedonyalı Filip yıkıcı bir darbe daha indirmiş ve böylece Karadeniz bölgesindeki İskit devletinin de hakimiyeti zayıflamaya başlamıştır. MÖ. II. yy.'da bu defa ortaya İskitlerin varisleri olan Hun-Bulgarlar ve Sarmatlar çıkıyor. İskit devletinin yıkılması ile birlikte Karaçay-Malkar halkının etnogenezinin ikinci safhası da tamamlanmış oluyor.

BÖLÜM-V

Karaçay-Malkarlıların Oluşumunda Hun-Bulgar Evresi

Hun-Bulgarları İskitlerin hem kültür hem de kan akrabalığına dayalı varisleri sayılırlar. Temel etnik benzerlik, İskitlerin de Hunların da defin törenlerinin aynı olmasıdır. Bunlar aynı kurgan şekline sahiptirler. Mezarlarını benzer şekilde kesme tomruk ve azman ağaç kütüklerinden yapmışlardır. Keza kurban objesi olarak da 'at'ı seçmişlerdir.

Hunların Karadeniz çevresinde, Tuna havzasında (Küçük İskitia), Kuzey Kafkasya ve diğer bölgelerde yer alan İskit topraklarındaki anıt-mezarları iyi biliniyor. *Kabartay, Malkar, Karaçay ve Adigey topraklarında çeşitli şekil ve biçimlerde Hun anıtları bulunmuştur.* Arkeologlar, Baksan vadisinde ve Karaçay'da *Baytal-Çaphan* mevkiinde ilgi çekici buluntular ortaya çıkarmışlardır.

Kuzey Kafkasya Hunları

Eski yazarların bildirdiklerine göre, *Kuzey Kafkasya'da, özellikle de Dağıstan'ın sahil bölgelerinde, Hunlar tarafından yönetilen ve Türk kabilelerinden oluşan güçlü bir devlet nüvesi meydana gelmiştir.* Hunlar'ın kiralık dönemleri Kafkasya'nın, Kafkas ötesinin ve Yakındoğu'nun tarihi, siyasi ve askeri gelişmelerinde önemli derecede etkili olmuştur.

Çin kaynaklarına göre, Hunlar'ın MÖ. III. yy.'da "*Hsiung-nu*" adını taşıyan bir Asya kabilesi oldukları ifade edilmektedir. Ama *Orta Asya bozkırlarında MÖ. II. b.y. ya da MÖ. III. b.y. 'larda, Hunlar'ın etno-kültür yapılaşmalarını kanıtlayan kaynak yoktur.* Buna karşılık, M.ö. III. yy.'da Hunlar tek kiral tarafından yönetilen, askeri-idari yapıya sahip bir devlet olarak kısa zamanda ortaya çıkmışlardır. Eğer böyle bir kaynak yoksa, Hunlar'ın kökenlerini ve etnik oluşumlarını *Orta Asya bozkırlarında aramak doğru değildir.*

Hunlar'ın kökenlerini *İtil-Ural ırmakları arasındaki bölgelerde aramak ve onların buradan Orta Asya'ya intikal eden eski Kurgan-Afanasiova kabilelerinden geldiğini söylemek gerçeğe daha uygundur.* İşte bu sebeptendir ki Hunlar, sonraki dönemlerde askeri seferlerini bu bölgelere, yani eski yurtlarına yöneltmişlerdir.

Kaynaklar Hunları "*atlarına yapışık*" atlılar olarak zikretmişlerdir. Eski yazarlar ve tarihçilere göre onlar "*her yöne düzensiz şekilde, at koşturuyorlar ve beklenmedik bir anda geri dönüp hücumla geçiyorlardı, sivri kemik uçlu mızraklarla savaşıyorlar, göğüs göğüse geldikleri zaman da cesurca kamalarını kullanıyorlardı ve çatışmadan sıyrılarak düşmanlarını kementlerle kıs kıvrak yakalıyorlardı*". Yazılı kaynaklar Hunları İskitler ve Kimmerler ile özellikle de yönetici İskitler ile özleştirmişlerdir. İskitler'in "As-kişi" etnonimi ya da onun nüvesi olan "As" kökü kaynaklarda ve bilhassa Gürcü kaynaklarında "Os" veya "Ovs" şeklinde geçmektedir. Kiral Vahtang zamanında meydana gelen Hun akınlardan bahsedilirken onlardan "Ovs" veya "Os" şeklinde bahsedilmiştir. Bu da, biraz önce ifade ettiğimiz özleştirmeyi pekiştirmektedir. *Gürcü kaynaklarındaki "Ovs" terimi, "As" isimli Türk kabilesinin adının değiştirilmiş halidir.*

Hunlar Avrupada (Attila'nın Devleti)

Hunların Güney Rusya bozkırlarına ve Avrupa düzlüklerine akınlara başlaması, bu bölgelerde yaşayan farklı etnik gruplara mensup kabilelerin hepsini sarsmıştır. Bu olay tarihte haklı olarak "*Büyük halk göçü*" olarak tavsif edilmiştir. Öte yandan, Hun akınları bü-

tün dünya hakimiyetini sürdüren Roma imparatorluğunun da çöküşüne sebep oluyordu. IV. yy.'ın sonlarına doğru (375) başlayan Hun akınlarını nitelerken batılı tarihçiler, romalı küçük burjuvaların görüşüne katılarak Hunları 'barbarlar' olarak nitelerler. Mamafiyh, Hun akınlarının başladığı devirde Roma'da iç karışıklıkların hüküm sürdüğünü hatırlamamız gerekir.

XVII-XIX . yy. bilim adamlarının dikkatini çekmekle beraber, Hunların Avrupa öncesi tarihleri iyice araştırılmamıştır. Ama Hunların Avrupa'ya doğudan, Don nehrinin ve Azak denizinin ötesinden geldikleri ve dillerinin türkçe olduğu şüphe götürmez.

Tuna bozkırlarında, eski Küçük İskitya' nın bulunduğu topraklarda Hunlar, adı efsanelere konu olan Attila isimli önderlerinin yönetiminde yeni bir oevlet kuruyorlar. Bazı bilim adamları Attila sözcüğünün 'ata' sözcüğünden geldiğini ileri sürüyorlar. V. yy.'ın ortalarına kadar Attila, Avrupa'da etkin bir politika yürütmüştür. Pek çok kabileleri ve ulusları egemenliği altına almıştır. Hiçbir devlet o dönemde uluslar arası sorunların çözümünde ona karşı tavır alamamıştır. Attila yaşlılık döneminde genç bir kıyla evlenmiş ve rivayete göre zıfat gecesi vefat etmiştir. Oğulları ise onun kurduğu nizamı devam ettirememişler ve kendi taraftarlarının başına geçerek taht kavgasına girişmişlerdir. Sonuçta, sürüp giden iç çekişmeler Attila'nın kurduğu ve Avrupa'nın önünde tir tir titrediği Hun devletinin çökmesine sebep olmuştur.

Kuzey Kafkasya'da Hunların Torunları

Ünlü Bizans tarihçisi Sezar Prokopios (V. yy.) eserinde, "Azak denizi ve Don nehrinin kıyılarında eskiden Kimmerler yaşamıştı, şimdi de Utigurlar adı verilen kabileler yaşıyor" diye yazmıştır. Sözü geçen kabile hakkında şunları söyleyebiliriz. Hun kırallarından birinin iki oğlu olmuştur: Utigur ve Kutigur. Babalarının ölümünden sonra bunların her biri, kendilerine tabi olan oymaklarla Utigur ve Kutigur kabilelerini oluşturmuşlardır. Bunlar sonradan eski Bulgarların etnik parçalarını teşkil etmişlerdir. Bir çok bilim adamı bu fikri destekliyor ve Bulgarların Hunların bir parçası olduğunu kabul ediyor. Attila'nın devletinin çöküşünden sonra, dağınık Hun kabileleri Attila'nın oğlu İrmik'in önderliğinde Tuna ve Dinyester nehirleri arasında, Küçük İskitya'da toplanıyorlar. IX. yy.'a ait Bulgar soylularının isimliğinde İrmik ismi geçmektedir.

Bulgarlar sadece Karadeniz taraflarında değil, Kafkasya ve İtil taraflarında da biliyorlardı. Kafkasya Bulgarları hakkında en eski yazılı bilgiler kadim Ermeni kaynaklarında geçiyor. Bu kaynaklarda "Ermeni kralı Vaharşak (MÖ. 149-127) Büyük Kafkas dağı'nın kuzey eteklerinde, güney dağından büyük ovanın ağzına kadar uzanan vadiler ve derin boğazlarda yaşayan kabileleri toplamış, insan ve hayvan kaçırmayı ve eşkıyalık yapmayı durdurmalarını emretmiştir" şeklinde bir ifade mevcuttur.

Bu kaynaklarda, Vaharşak' ın oğlu I. Arşak'ın döneminde (MÖ. 127-114) "Büyük Kafkas dağ silsilesinde, Bulgar topraklarında şiddetli karışıklıklar çıkmış, orada oturanlar-

dan bir çoğu yerlerinden ayrılarak bizim topraklarımıza gelmişler ve Kahun'un güneyindeki verimli topraklara temelli kalacak şekilde yerleşmişlerdir" denilmektedir. Bu Bulgarların yerleştikleri yörede akan ırmağa günümüzde dahi "Bolgar çayı" (Bulgar çayı) diyorlar.

Bu duruma göre, Ermenistan çevresindeki ülkeleri, buraların etno-politik ve coğrafi durumlarını iyi tanıyan Ermeni kaynakları, Kafkasya Bulgarlarının M.Ö. II. yy.' da dağ eteklerinde ve boğazlarda yer aldıklarını ve Kafkasların bu bölümündeki dağlara 'Bulgar dağları' denildiğini iddia ediyorlar.

Yukarıda izah edildiği gibi Hunlar Kuzey Kafkasya' da III. yy.' da güçlü bir devlet organizasyonu oluşturmuşlardı. V. yy.' da ise bizanslı tarihçi Sezar Prokopios' un bildirdiğine göre, (Kafkasya Hunları) *Bazuk* (kalın-güçlü) ve *Ambazuk* (en kalın-engüçlü) un yönetimi altında Daryal geçidini kontrol altında tuttukları anlaşılmaktadır. VI. yy.'da yaşayan suriyeli tarihçi Zakharius Rhethor' un ifadesine göre de eski Hun devletinin yerinde, Derbent'in şimalinde Hunların torunları olan Bulgarlar oturuyordu.

Büyük Bulgaria-Kubrat' ın Devleti

MÖ. II. yy. da Kuzey Kafkasya'da Bulgar kabileleri oturuyordu. Bu olgu yazılı kaynaklarca teyidedilmiştir. Ancak kaynaklar, onların Kuzey Kafkasya'ya yerleşmelerini doğrudan anlatmıyorlar. Muhtemelen aradan bir hayli zaman geçtikten sonra meydana gelen tarihi olaylar anlatılırken Bulgarlar da zikrediliyor. Bu duruma göre, Bulgarların Kafkasya'ya daha erken bir zamanda geldiklerini kabul etmek gerekir.

III. yy.'dan IV. YY.'a kadar Dağıstan'ın sahil bölgesinde yerel bir Hun devletinin varlığını görüyoruz. *Bilhare bu devletin yerinde, tüm Kuzey Kafkasya'yı ve güney Rusya bozkırlarını kaplayan ve hemen hemen tekmil Türk kabilelerini içeren Hazar Kağanlığı doğup gelişmiştir.* V-VI. yy.'larda Kafkasya'nın Kuzey batısında, özellikle de Kuban havzasında eski Bulgar devleti teessüs etmiş olup Bizans kaynakları bundan Büyük Bulgaria diye bahsetmektedir. Böylece Kuzey Kafkasya, III-IV. yy.'larda iki Türk boyunun, doğuda Hunlar'ın, kuzeybatıda Bulgarlar'ın kontrolü altına girmiştir.

V-VI. yy.'larda Avrasya bozkırları, bu bölgede yer alan iki büyük Türk federasyonu arasında cereyan eden mücadelelere sahne olmuştur. Bu kabileler birliğinden ilki, Doğu Kağanlığı adını taşıyordu ve tekmil orta Asya 'yı kaplıyordu, ikincisi ise Batı Kağanlığı olup Sır Derya'dan Tuna'ya kadar uzanan topraklara hükmediyordu.

Her iki kağanlıkta da prensler arasında taht kavgaları sürekli bir hal almıştı. İktidar olma ihtirası ülkeleri iç savaşlara sürüklüyordu. Batı Kağanlığı Aşina ve Dulo hanedan aileleri tarafından yönetiliyordu. Bu hanedanlar arasında 630-631 yılında başlayan iç savaş,devleti güçsüz bırakınca bazı kabileler Kaanlıktan ayrılma fırsatını buldular ki bunların başında Bulgarlar bulunuyordu. Zaten Bulgarlar 582-584 yıllarından itibaren özerk bir kabileler birliği teşkil etmişlerdi.

Bu devirde Bulgarların başına Kubrat isimli akıllı ve uzak görüşlü bir prensin geç-

tiğini görüyoruz. *Kubrat, Bizans'ta vaftiz edilmiş ve uzun yıllar eğitim görmüştü.* Bu sebeptendir ki Kostantinopolis sarayı ile yakın ilişkiler tesis ederek Bulgar kiralılığını yönetmiştir. Yürüttüğü bu siyaset onu, yükselen Hazar gücünden korumuştur. Öte yandan Bizans devleti de bu dostluk politikasıyla doğu sınırlarını Hazarlara karşı güvence altına almıştır.

635 yılında Kubrat, Azak ve Kafkasya bölgelerindeki Bulgar oymaklarını birleştirerek Büyük Bulgaria'yı tesis etmiştir. Kubrat'ın dönemi 584' ten 642' ye kadar geçen süredir. Bizans yazılı kaynaklarına göre, Kubrat Bizans'a gelişlerinde güler yüze karşılanmıştır.

VII. yy. başlarında iyice güçlenmiş olan Hazarlar Bulgarları da egemenlikleri altına aldılar. Kubrat'ın ölümünden sonra oğulları *Batbay, Kotrak ve Asparukh* kendilerine tabi olan oymaklarla ayrı ayrı bölgelere çıkıldılar. Asparukh aşağı Tuna havzasında Küçük İskitya'ya, Attila'nın yurduna yerleşti. Kotrak, Don ırmağı boyunca kuzeye doğru ilerleyerek binyıllar önce Proto-Türk kabilelerinin göçebe kültürünün olduğu İtil (Volga) bölgesine çekildi. Kubrat'ın büyük oğlu Batbay / Batbiy / Batian / Basian ata yurdunda kaldı ve Hazar egemenliğini kabul etti.

Hazar tarihi uzmanları -eski Bizans ve doğulu yazarların eserlerine dayanarak- Bulgarlar ile Hazarların aşağı yukarı aynı dili konuştuklarını ve aynı millet olduklarını kabul ediyorlar. Ortaçağ yazılı kaynakları, Kuban bölgesindeki Bulgarları dörde ayırırlar: *Kupi-Bulgarlar, Duçi-Bulgarlar, Oghondar-Bulgarlar ve Çıdar-Bulgarlar*. Eski Türk kabilelerinin kendilerine sık sık yakınında yaşadıkları ırmağın adını verdikleri gerçeğinden hareketle Bulgar kabilelerinin de aynı geleneğe uydukları ileri sürülüyor. Buna göre, *Kupi-Bulgarlarını Kuban-Bulgarları* olarak kabul edenler vardır. Ama diğer terimlerin açıklamaları henüz yapılamamıştır. Bize göre, Orghondar-Bulgarları vaktiyle Orhon ırmağı kıyılarında yaşayan, sonradan Bulgarlara katılan bir Türk kabilesidir. Duçi-Bulgarları adını bazı yazarlar Kuçi-Bulgarlar şeklinde okuyorlar. Bu takdirde 'Ku ve Çu ırmaklarının kıyılarında yaşayan ve bilahare Bulgarlara katılan Türk kabileleri bahis konusudur. Bu kabileler muhtemelen Ku-kişi, Çu-kişi, yani isimlerini bu ırmaktan alan insanlar adını taşıyorlardı.

Bazı yazarlar da Utigor Bulgar kabilesinin adı ile Digor etnonimi arasında bağlantı kuruyorlar. Doğulu yazarlardan Kaşgarlı ile Reşideddin'e göre Utigorlar Oğuz Türklerinin bir parçasını oluşturuyorlardı. Karaçay-Malkar ve Digor diyalektinde Çıdar / Çdar terimi Tsıdar (ya da star, stur) şeklinde telaffuz edilir. Bu sözcük ise 'büyük' anlamına gelir, Digorların Stur-Digora / Büyük-Digora köy isminde olduğu gibi. Bu takdirde Çdar / Tsıdar-Bulgar "Büyük-Bulgar" anlamına gelir. Bu terim, şimdiki Ullu-Malkar (Büyük-Balkar) terimi ile eş anlamlıdır.

Hun-Bulgar ve Hazarların Etno-toponimik Mirasları

Hunların bir bölümü ve Bulgarların da parçası olan *Kuturgu* kabilesi, isminin hatırasını Malkar'ın Çegem boğazında yer alan kadim 'Güdürgü' köyüne bırakmıştır. Hun-

Masakhların adı ise Malkarlıların efsanevi kahramanları ve prens sülalesinin kurucusu Misak'ın adında saklıdır. Hazarların adını, Malkar'da Bıllım köyü yakınında bulunan ve eski devirlere ait olduğu bilinen 'Hazar-kala' köyü taşıyor. Bu yerin araştırılması otuzuncu yıllarda yapılmış ve araştırmayı yapan zat, bu köyü 'Gatsar-kala' yani Hazar-kala şeklinde tanımlamıştır. Hazar kaanı Yusuf IX. yy.'da, Hazar devletinin Gürcüstan sınırındaki dağlarda *Basi* ya da *Bas* adını taşıyan Hazar kabilelerinden bahsetmiştir. Malkarlıların bir diğer efsane kahramanı olan Basiyat ismini bu sözü geçen Hazar kabilelerinden almıştır. Bilahare *Basiyat* adı Malkarlıların bir prens sülalesinin adı olmuştur. Keza, Malkarlıların gürcüce isimleri olan *Basiyan*, kökenini muhtemelen bu *Baslar*'dan almıştır. Bulgarların adı ise bugünkü Balkarların adında saklanmıştır. '*Balkar*' adını diğer komşu halklar da biliyordu ve onların aracılığıyla XVII. yy.'ın başlarından itibaren Rus belgelerinde geçmeye başlamıştır. Öte yandan "*Malkar*" adı (balkar terimi ile eş anlamlıdır), sadece Çerek vadisinde yaşayanlara diğer vadilerde oturanlar tarafından verilen addır. Bazı bilim adamları, Çerek vadisinde yaşayan Malkarlıların şivelerindeki gibi Bulgar türkçesinde de 'ts' sesinin bulunduğunu iddia ediyorlar.

Bazı Bulgar oymaklarının ve soy gruplarının isimleri, çeşitli Karaçay-Malkar köylerinde saklanmıştır. Bu köylerden bir kaçışunlardır: Çılmış, Bulungu, Hurzuk, Uçkulan, Biturgu, Bıllım, vb.

Bulgar kralı Asparukh'un adı Karaçay-Malkar dilinde gururlu, heybetli anlamına gelen '*Ospar*' sözcüğünden gelmektedir. Tuna Bulgaryasında da 'Kam-çay / Kamçıya' diye bahsedilen bir hidronim vardır. 'Kam' nehir anlamına gelmektedir. Buna benzer bir isim de Yukarı Çegem köyünde vardır. Bulgaristan'da da Karnovat isimli bir köyden bahsediliyor. Bu isim de Çerek ırmağının kaynağına yakın bir yerde bulunan eski Kurnavut köyünün adı ile özdeştir. Karaçay'da Mara isimli bir köy, Bulgaristan'da da bir yöre vardır. Keza, Bulgaristan'da bir bölge "Karaçala obası" adını taşıyor. Karaçay-malkarcada bu kelime Karaçay mezarı anlamına geliyor. Buna benzer daha pek çok misal verilebilir.

Bulgarların Karaçay ve Malkar'daki Arkeolojik Mirasları

Güney Rusya ve Kafkasya bozkırlarını içine alan Hazar kağanlığının esas nüfusu Türk dilli kabilelerden, Bulgarlar ve Alanlar'dan oluşuyordu. VIII. yy.'ın 30. yıllarında Hazarlar, başkentlerini Dağıstan'ın sahil bölgesinden İtil boyuna taşımışlardır. Her ne kadar bu taşınmanın dış sebebi olarak Hazar-Arab savaşları gösteriliyorsa da, İtil-Ural nehirleri arasında bulunan eski ata yurdunun 'kan çağırısı da' buna sebep olmuştur.

Kuzey Kafkasya'da Hazar kağanlığının en büyük arkeolojik anıtı, Kuban ırmağının sağ tarafında bulunan şimdiki Humara köyüne yakın antik Humara kentidir. Bu kale-şehir yüksek taş duvarlarla çevriliydi. Duvarların kalınlığı 3.5-6 m. arasında değişiyordu. Şehrin aktif hayatı VIII-X. yy.'lar arasında geçmiştir. Fakat yerleşim katmanlarının izleri, daha önceki dönemleri de kapsamaktadır.

Humara'da yapılan kazılarda arkeologlar, muhtelif konut türleri tespit etmişlerdir. Bunlar taş evlerden tutun da çadırlara ve yarı yer altı barınaklara kadar çeşitli konut tipleridir. Keza burada çeşitli cenaze defin şekilleri de incelenmiştir. Taş döşenmiş mezarlar, toprak mezarlar, kaya mezarlar, vb.gibi. Bulunan bir çok mezarın tabanına keçe döşenmiş olduğu da müşahade edilmiştir. Bu gelenek, MÖ. III. b.y.'da Kuzey Kafkasya'da yaşayan göçebelerin defin adetlerine uymaktadır. Humara çevresinde eski Türk runik yazılarına da rastlanmıştır. Deşifre edilen yazılardaki kelimelerin fonetiği bugünkü Karaçay-Malkar dili fonetiğini andırmaktadır.

Elde edilen buluntular ve yazılı kaynaklardan edinilen bilgiler muvacehesinde, Humara kentinin Kafkasya Bulgarları ile Hazar kağanlığının askeri ve siyasi hemde kültür ve ekonomi merkezi olduğu anlaşılmıştır. Humara çevresinde Bulgarlardan kalma bir çok arkeolojik anıt bulunmuştur. Bunların arasında Narsana (Kislovodsk) kentine yakın 10 ' dan fazla yerleşim yeri, İndiş ırmağının yukarı akarında, Tamğaçık mevkiinde İndişbaşı ve Caşırın-kala, vb., Ullu Karaçay' da Ullu-Kam ırmağının kıyılarında bulunan anıtları sayabiliriz. Malkar' da da buna benzer çeşitli Bulgar anıtları vardır. Mesela, Aşağı Çegem ve Laşkuta köyleri civarında yer alan yerleşim yerleri, Kaşhatav köyünün yakınındaki mezarlık, Yukarı Çegem köyü yakınındaki yerleşim yerleri ve mezarlıklar... Bunlara benzer anıtlar, Kuzey Osetya'da Argudan köyü yakınındaki Elkhot isimli yerde ve bugünkü Kabartay'ın Maiskiy kasabası civarında da bulunmuştur.

Bulgarların geleneksel Karaçay-Malkar kültürüne bıraktıkları miras Antik Humara kentinde ve diğer örenlerde yapılan arkeolojik tespitlere göre, eski Bulgarların taşıyapı marisinde fevkalade usta ve ileri seviyede oldukları anlaşılıyor. Onlar ustalıkla taşları yontmuşlar, büyük taş bloklar hazırlamışlar ve onları yapıların temellerine yerleştirerek bir birleriyle sim sıkı birleştirmişlerdir. Kadim Bulgarların bu taş ustalığı, günümüzde, özellikle de Çerek vadisinde yaşayan malkarlılar arasında büyük ölçüde saklanmıştır. Belkide bu sebepten, diğer vadilerde yaşayan malkarlılar onlara "Hunaçı Malkarlılar" / Duvarcı Balkarlılar diyorlar. Bulgarların maddi kültür ürünlerinden biri de ağaç tomruklarla yapılan özgün evlerdir. Bu miras ise tümüyle Karaçay'da saklanmıştır ve günümüzde Kafkasya etnografyasında sadece karaçaylılara has bir özelliktir. Böyle olmakla birlikte, tomruklardan yapılan evlere Baksan ve Çegem'de de rastlanmaktadır. Kafkasya'nın doğusunda bu tür tomruk evlere (töñertge üy) rastlanmaz.

Asparukh'a bağlı Bulgarlar, aşağı Tuna havzasında yerleştikleri yere Eski-curt / Eski-yurt adını vermişlerdir. Aynı isim (El-curt) Karaçay'da Arhız ırmağının yukarı akarında, Karaçaylıların efsanevi önderleri Karça tarafından kurulan köyün adıdır. Bu olgu, Bulgarlar ile Karaçaylılar arasında bir paralellik olduğunun kanıtıdır.

Karaçay-Malkarlıların geleneksel kültürleri ile eski Bulgarların kültürleri arasında bir çok paralellikler çizilebilir. Bunlara örnek olarak keçe mamullerini, giysi öğelerini, kattan kenarlarına kürk yerleştirmeyi, kimonoya benzeyen geniş eteklikleri, gömlekleri, 'cav-

luk' adı verilen şal biçimli baş örtüsünü, çeşitli kadın süslerini (soru işareti şeklinde küpeler, vb.) ...gösterilebilir. Geleneksel yemeklerde de ekşi süt / yoğurt gibi bir çok benzerlikler vardır.

Karaçay-Malkarlıların Genolojik Efsanelerinde Hun-Bulgar ve Hazarlar

Malkarlıların kökenleri hakkında şöyle bir efsane vardır: *Malkar* adında bir avcı günün birinde geyik avına çıkmış. Geyiğin izini takibederek güzel bir dağ vadisinde Tavulların - Dağların yaşadıkları bir köye varmış. Malkar onlarla anlaşmış ve birlikte yaşamaya başlamış. Çok geçmeden oraya Dağıstan tarafından *Masaka* isimli biri gelmiş (bu isimde Hunların *Masaha* etnonimi kolayca farkediliyor). *Masaka* entrika çevirerek Malkar'ın kızkardeşlerini elde ediyor ve kendi kabilesini oraya getiriyor. Kısa bir zaman sonra Kuzey Kafkasya bozkırlarından gelen *Basiyat* ve *Badinat* kardeşler de onlara katılıyor. Bunlardan *Basiyat*, Malkar asilzadelerinin, *Badinat* da Digor asilzadelerinin soy atası oluyor. Böylece Malkar ili oluşuyor.

Bu efsane bilimsel yönden Malkar halkının oluşma sürecini yansıtıyor : yerli kabilelerin Hun, Bulgar ve Hazar kabileleri ile karışması. Bu efsanede Hazarlar efsanevi *Basiyat* ile temsil ediliyorlar: "Basi" , bir Hazar kabilesinin adı, "at " elementi de türkçe çoğul eki.

Badinat Digorya'ya geçmiş ve orada Karaçay prens ailesi Kırımşavhallardan bir kızla evlenmiş. Bu evlilikten 7 çocukları olmuş: *Kubat*, *Tuvğan*, *Abisal*, *Kaban*, *Çegem*, *Karaçay* ve *Betuy*. Bunlar sonradan Digorların 7 asilzade sülalesinin kurucusu olmuşlar. Efsaneden anlaşıldığına göre, Karaçay, Malkar ve Digor asilzadeleri arasında yakın sıhriyet mevcuttur.

Bu bölümde yazılanlar ve diğer veriler, Karaçay-Malkar halkının oluşmasında Hun-Bulgar ve Hazar kabilelerinin büyük rol oynadıklarına kuşku bırakmıyor. Bunlarla yakından ilgili ve Karaçay-Malkar boyunun oluşmasında büyük önem taşıyan üçüncü bir merhale daha vardır.

BÖLÜM-VI

Alanlar ve Aslar

Karaçay-Malkarlıların ataları

Hun-Bulgar kabileleri gibi Alan-As kabileleri de İskit-Sarmatların torunlarıdır. Alanlar bazı yazılı kaynaklarda 'As' olarak geçiyorlar ve MÖ. I. yy.'dan beri Kafkasya'da biliniyorlar. Fakat onların esas yerleşimleri IV. yy.'da başlamıştır. Ancak, IV - VII. yy.'larda bu bölgede Hun - Bulgarların ve Hazarların egemenlikleri hüküm sürdüğü için Alanlar önemli bir siyasi role sahip olamamışlardır.

Hazar kağanlığının çöküşünden sonra, IX. yy.'ın ortalarında Alanlar için uygun şartlar ve imkânlar ortaya çıkmıştır. Onlar da bu ortamdan yararlanarak Kuzey Kafkas-

ya'da tarih arenasına çıkmışlardır. Alan devleti Bizans, Kafkasya ve Güney Rusya arasında etkin bir rol üstlenmiştir.

Alanların Kuzey Kafkasya'ya Yerleşmeleri

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Alanlar daha MÖ. I. yy.'da Kuzey Kafkasya'da görünmeye başlamışlardır. Onların buradaki varlıkları hakkında romalı yazarlar, şairler ve bilim adamları kitaplarında bilgi vermişlerdir. Ama, Alanların yoğun biçimde Kuzey Kafkasya'ya gelmeleri, MS. IV. yy.'da Hun kabilelerinin tazyikleri sonunda husule gelmiştir. O devirde yaşayan romalı tarihçi Ammianus Marsellinus 353-378 yılları arasında ortaya çıkan olaylar hakkında şunları yazmıştır : " *Azak denizinin etrafında farklı dillerde konuşan kabileler yaşıyorlar. Bunlar Yaksamat, Meot, Yazig, Alan, Melankhlen, Delon ve Agafirs kabileleridir* ". Yazar, Hunların Avrupa bozkırlarında yaşayan kabileleri egemenlikleri altına alarak Alanlara (önceleri Massagetler deniyordu) kadar geldiklerini de kaydediyor. *Bilimde Massagetlerin, Türkmenlerin ataları oldukları kesin olarak kanıtlanmıştır*. Bu da Alanların bidayetden itibaren Türk dili olduklarını gösterir.

Kuzey Kafkasya'da Alanlara ait anıtların yoğunluğu VII-XII. yy.'lara isabet eder. En yoğun olarak da merkezi Kuzey Kafkasya'da bulunurlar. Fakat bu bölgelerde daha önceki dönemlere ait mezarlıklar da bulunmuştur.

Alanların Kuban bölgesinden (şimdiki Karaçay) çekilmeleri, bölgede Bulgarlar ile Hazarların etkinliğinin artmasından kaynaklanır. Tazyik başlayınca yukarı Terek bölgesine, Daryal boğazına ve Digorya'ya çekilmek zorunda kalmışlardır. VII-IX. yy.'lar arasında eski kaynaklar Alanlardan pek söz etmezler. Bunun sebebi de o devirde Hazar, Arab ve Bizans devletleri arasındaki ilişkilerin öne çıkmasıdır. Devrin önemli olaylarına Kuzey Kafkasya'da yaşayan İskitlerin, Hunların ve Bulgarların torunları da karışmışlardır.

Alanlara ait arkeolojik anıtlar Karaçay'da Baytal-Çaphan yöresinde, Narsana kentinin yakınlarında, Baksan ve Çegem ırmaklarının kıyılarında, Elhotov kapısı civarında, Daryal boğazında, Digorya'da, Terek ırmağının orta akarında ve Maiskiy kenti yakınında ve diğer yerlerde bulunmuştur.

Alan Kabilelerinin Kültür ve Yaşamları

Göçebe İskitlerin torunları olarak Alanlar, eski Kurgancı atalarının ve Sarmatların yaşam şekillerini ve dünyaya bakış açılarını kendi geleneksel yaşam ve kültürlerinde saklamışlardır. Alanların çağdaşları olan eski yazarların anlattıklarına göre, onlar tam anlamıyla gerçek göçebe olarak geniş bozkırlarda aileleri ve eşyaları ile birlikte yaşamalarını sürdürmüşlerdir. Keza, Ammianus Marsellius'un yazdığına göre " *Alanlar, çadır kurmuyorlar, buğday yetiştirme işiyle uğraşmıyorlar, tekerleklerine ağaç kabuğu geçirilmiş at arabalarında yaşıyorlar ve bunları uçsuz bucaksız bozkırlarda beraberlerinde taşıyorlar. Hemen hemen bütün Alanlar uzun boylu, yakışıklı ve sarışın insanlardır. Sabırlı ve ürkütücü bakışları ile müthiş görünürler. Hafif silahlar taşıdıkları için çok hareketlidirler. Hunlara çok*

benzerler, onlardan daha kültürlüdürler ve yaşamları oldukça yalındır. Bunlar da barbarlar (yani Hunlar-İ.M.) gibi kamalarını yere saplıyorlar, böylece göçebe hayatı sürdükleri bozkırların koruyucusu Mars' a perestiş ediyorlar. Belirli dönemlerde söğüt ağacı dallarını kopararak bunlarla fala bakıyorlar. Köleliği bilmiyorlar, çünkü hepsinin kökeni özdendir. Hakim, Reis, komutan gibi önderlerini savaşlarda üstünlük gösterenler arasından seçiyorlar." Bunları yazan Ammian Mansellin, göçebe kabilelerin tarih ve kültürlerini araştıran bir yazardır.

Yukarıdaki tespitler, Alanların göçebe dönemlerinin tarihidir. Zamanla yerleşik hayata geçmeye başlayınca, kültür ve yaşam tarzları iyice değişmiştir. İlk başta, yerleştikleri yerin çevresine hendekler kazmaya, toprak setleri yapmaya başlamışlardır. Giderek ekin ve bahçe ziraatı yapmaya ve büyükbaş hayvan beslemeye de alışmışlardır.

Hazar kağanlığının yıkılmasından sonra Alanların uluslar arası ilişkilerdeki rolleri artmıştır. Bizans'ın etkisiyle Hristiyanlık akidesi nüfuz etmeye başlamış ve bu din onların pagan dinleri ile iç içe yaşamıştır. Böylece kadim paganlık inancı ve törenleri de sürüp gitmiştir. Pagan dinleriyle ilgili itikatları ve törenleri kısaca şöyle özetlenebilir : *İskitlerde olduğu gibi kutsal kamaya tapma, Hunlarda olduğu gibi kamayı Attila'ya yukarıdan gönderilen armağan olarak görme ve ona perestiş etme, İskit-Hun adeti olan söğüt dalları ile fala bakma, vb.* Böylece, Alanların kadim göçebe atalarının yaşam tarzlarını ve kültürlerini korudukları anlaşılmaktadır.

Hazar devletinin çöküşünden sonra Alan kabileleri birleşerek erken feodal devre uygun devletlerini kurmuşlardır. Bu devlet Kafkasya' nın, Kırım' ın, Tuna boylarının ve Kafkas ötesinin tarih akışını belirgin bir biçimde etkilemiştir. X yy.'ın 20-li yıllarında Alanlar Hristiyan akidesini benimsemişler ve ülkede Hristiyanlık gelişmeye başlamıştır. Arhız ırmağının kenarında yapılan kilise (Novgorod kilisesinden daha eski), Zelençuk ırmağı kıyısındaki kilise ve Yukarı Arhız'da Eski-Curt yöresinde , Karaçay ve Malkar'ın çeşitli yörelerinde ve diğer komşu bölgelerde kurulan kiliseler bu durumun canlı kanıtlarıdır.

Kuzey Kafkasya'da , özellikle merkezi bölgelerde Hristiyanlık dini, Altınordu gelinceye kadar gelişmesini sürdürmüştü de XIV. yy. başlarından itibaren kiliselerin yerini İslam dininin mescitleri almaya başlamıştır. Bunlara örnek olarak Elkhov kapı denilen yerin yakınında yer alan Tatar-tüp mevkiindeki mescit ile Maiskiy yakınlarında bulunan eski yerleşim yeri Aşağı Jullat' taki mescidi gösterebiliriz. Hristiyan kiliseleri Karaçay-Malkar' da XVII. yy.'ın sonlarına kadar faaliyet göstermişlerdir.

Şunu da hatırlatalım ki Alanlarda olduğu gibi Karaçay-Balkarlar arasında da Hristiyanlık dini pagan inancı ile iç içe yaşamıştır.

Alanlarda uygulamalı güzel sanatlar iyi gelişmiştir. Bu durum, çeşitli mitolojik rivayetlerin yansıtılmasında da görülebilir. Arkeolojik araştırmalar taş oyma, kemik oyma, deri işleme , yün işleme, madencilik, değerli taş ve metalleri işleme gibi zentatlarla silah yapıcılığının (ok, yay, mızrak, cirit, kama, kılıç, vb.) iyice gelişmiş olduğunu kanıtlamakta-

dır. Alanlar nezdinde, mübadeleye dayanan ticaret de çok gelişmişti. Bizans, Arap ülkeleri, Gürcüstan, Ermenistan, Doğu Avrupa ülkeleri ve Orta Asya ile yoğun ticari ilişkilerde bulunmuşlardır.

Karaçay-Malkarlıların Ataları Alanlar

Romalı yazarların yazdıklarına göre, Alanlar eski Massagetlerdir. Çağdaş bilim ise Massagetler ile Türkmenlerin ayniliğini kanıtlamıştır. Şu halde Alanlar Türk boyudur Bu olguyu, Alanların ayrı soy grubu olarak günümüz Türkmenlerinin arasında yer almış olmaları da doğrulamaktadır. Bu Alanların soylarını hatırlatalım: *Mirşi-kar, Boluk-avul, Eşek, Ayak-Çar, Kara-mugul, Tokuz, Ker, Belke*, vb. Alan asıllı kabile grupları Özbekistan, Tacikistan ve Altay'da da oturmaktadır. Altay'da bulunan bir soy grubunun adı "Alandan kelgen" yani düzlükten gelen anlamını taşır. Mamafiyh alan kelimesi, bazı Türk lehçelerinde "düzlük, meydan, ova" anlamına da gelmektedir.

Karaçaylıların yakın komşuları olan Megreller bugün bile onlara "Alan" diyorlar. Bu etnonimi Kafkasya'da Karaçay-Malkarlılardan sonra hiç bir halk bilmiyor. Karaçay-Malkarlılar arasında alan terimi "ildeş", "hemşehri", "aynı kabileden", "aynı soydan" olan anlamında günümüzde dahi canlı bir şekilde kullanılıyor. Bu sayılan delillerin dışında, Alanlar ile Karaçay-Malkarlıların idendik / özdeş olduklarını yazılı Bizans kaynakları da doğruluyor. Bu kaynaklarda Alanya olarak Karaçay toprakları gösterilmiştir ve bu bölge Kafkasya'nın XVII-XVIII. yy.'lara ait haritalarında da Alanya olarak geçmektedir. Vladikafkas üzerinden Mezdok-Tiflis askeri yolunun inşası sırasında bile bu isim kullanılmıştır.

Alanların Türk dilli olduklarının ve Karaçay-Malkar boyunun oluşmasında başlıca role sahip olduklarının tartışılmaz kanıtı, Yukarı Arhız'da bulunan Eski-Curt isimli kadim yerleşim merkezinde yer alan ve XII. yy.'a ait olan Zelençuk Yazısı ve Alan Selamı'dır. Bu yazı XII. yy.'da yaşayan bizanslı şair İohannes Tsēs tarafından yazılmıştır. Zelençuk Yazısında kolayca anlaşılan umumi türkçe sözcükler ve terimler vardır: *Ata - Curt* (ata yurdu), *belünüb* (bölünüp), *yıl* (yıl), *de* (söyle), *Tengri* (Tanrı), *tsakırır* (çakırıp / çağırıp), *alan yurtlağa* (düzlükteki yurtlara), *bağatar* (bahadır), vb. Bu kitabede kısaca, birkaç kabilenin bir araya gelerek düzlük yerlere taşınmaya karar verdikleri anlatılmaktadır. Bir de bu yazıda kabilelerin dağılımından söz edilmektedir.

İohannes Tsēs'in selamında da başka hiçbir dilde bulunmayan karaçay-malkarca deyimler kolayca anlaşılıyor: *oy üyüne!* (ey evine iyilik!), *kün* (gün) - hoş, iyi kalbli anlamına, *kaytır* (dönüp), *katın* (kadın), v.b. Bu inskripsiyonu başka türlü okumak için harfleri tamamlama, kelimelerin ve harflerin yerlerini değiştirme gibi çabalar ve metnin üzerinde uygulanan diğer zorlamalar bir sonuç vermemiştir. Sadece anlamsız kelime ve isimlerden oluşan bir metin ortaya çıkmıştır. *Tarih, etnografya ve dilbiliminde var olan kanıtlar, Alanların Türk dilli bir halk olduklarında ve Karaçay-Malkarlıların oluşumunda temel harç olduklarında hiçbir kuşku bırakmıyor.*

Aslar Kimlerdir?

As sözcüğü Türk lehçelerinde yolu şaşıran, yolunu kaybeden anlamına gelir. Bu anlam, aşağı yukarı göçebe hayat ifadesiyle aynıdır. İşte bu terimden hareketle eski Grekler önceleri Kuban havzasını "Asya" diye isimlendirmişlerdi. Çünkü Grekler ilk kez bu bölgede Kurgan kültürüne mensup kadim göçebe koyun yetiştiricilerini tanımışlardır. Daha sonraları bu göçebelerin başka bölgelere yayılmaları ile "Asya" kelimesi (Orta, Ön ve Küçük Asya) yı kapsayan bir coğrafyanın adı olmuştur.

As ya da Az terimi, eski Kurgancı-İskitlerin torunlarının etnonimine As-kişi (Aşku-zı) şeklinde yansımıştır. Askışı etnonimi daha sonraları Kırım, Orta Asya ve Ortadoğu'da ki Türk kabilelerinin adında saklanmıştır. Bunun dışında, bazı kaynaklarda Aslar, İskitler ve Sarmatlar ile özdeş olarak zikredilmişlerdir (Ptolomeus - MÖ.II. yy. ; Bizanslı Stefan - MS.VI.yy.).

İskitlerin torunları olan Bulgarların dayandıkları en önemli alt nüfus Aslardan oluşuyordu. Rus soylularından Andrey Bogolübovskiy As-Bulgarlardan bir kadınla evlenmiş ve bu evlilikten olan oğulları Yuriy, Gürcü kraliçesi Tamara ile evlenmiştir.

Alanların en saygın alt nüfuslarını da keza Aslar oluşturmuşlardır. Bunlara Dagsas yani Dağ-As adı veriliyordu. XIV. yy.'da, bir Türk boyu olan Aslar Daryal boğazında ve Kırım'da biliniyorlardı. XIV. yy.'ın sonlarında ise bugünkü Karaçay-Malkar topraklarında As halkı ile Aksak Timur arasında savaş cereyan etmiştir.

Malkarlara bugün dahi en yakın komşuları olan Fars dilli Osetinler As diyorlar. Keza Balkaria teriminin yerine Assiag terimini kullanıyorlar, Karaçay'a ise Stur-Assiag ya ni Büyük Asia diyorlar. Bu gerçeklerden hareket edilirse Asların Osetinlerin ataları olduğu varsayımını kabul etmek mümkün değildir. Tarihte kendi adı ile bir başka milleti adlandıran bir millet görülmemiştir.

Ortaya koyduğumuz bu olgular VIII. yy.'a ait eski Türk kaynaklarına uyuyor. Bu kaynaklarda Türk-Asların adı geçiyor. Öte yandan Asların adı en çok Çu havzasında yaşayan Türgeş, Kırgız ve diğer Türk boylarının alt bölümü olarak geçmektedir. Türk boyları arasında Asların da olduğunu XI. yy.müellifi Kaşgarlı Mahmut da yazmıştır. XII. yy. Türk boyları hakkında bilgi veren Rus vakanüvislerinden biri, As dilinin Peçenek diline çok benzediğini ifade etmiştir. Alt bölüm olarak Aslar, günümüzde Noğay, Altay, Kırgız, Kazak ve diğer Türk boyları arasında da biliniyorlar. Bütün bu anlatılanlar gösteriyor ki As etnonimi 5000 yıl önce eski göçebe-koyuncular arasında doğup İskit, Bulgar ve Alanlardan geçerek Karaçay-Malkarlıların adında saklanmıştır. Böylece Aslar, Karaçay-Malkarlıların ataları olmuşlardır.

Karaçay-Malkarlıların Ataları Olan Alan-Asların Siyasi-Askeri Tarihleri

Alanlar Kuzey Kafkasya, Azak havzası, Tuna stepleri, Aşağı Pannonia ve eski Küçük İskitya' da daha I. yy.' dan beri biliniyorlardı. Alanlar Hunlarla birlikte Roma İmpara-

torluğu'nu bozguna uğratmışlardır. Bilindiği gibi 378 yılı 9 agustosunda Hunlar ile Alanlar-
dan oluşan Hun ordusu Adrianopolis civarında Roma ordusunu hezimete uğratarak Ro-
ma' nın egemenliğine son vermiştir. Bu tarihten itibaren Hunlar ve Alanlar Avrupa politi-
kasında mutlak söz sahibi olmuşlardır. Hazar kağanlığının öne çıkmaya başlamasıyla bu
hakimiyet sona ermiştir. Bazı Alan hanlarının isimleri bilinmektedir. *Bunlar Goar, Buyur-
gur, Saros ve Kandak* 'tır. V. yy.' in 50. yıllarında Alan hanı Kandak Küçük İskitya' yı (Dob-
ruca) fethetmiştir. Şu hususun altını çizmekte yarar görüyoruz : Bu olayların cereyan et-
tiği devirde yaşayan tarihçi *Jordan* , *Kandak 'ın yönetimi altında bulunan Alanlardan bah-
sederken Kerti Alan , yani Gerçek Alan ifadesini kullanmıştır.* Alan tarihiyle ilgilenen araş-
tırmacılar bu terimin açıklamasını yapamamışlardır, zira Karaçay-Malkar dilinin yardımı-
na baş vurmamışlardır. Alanlar çok kere, Bizans' a düşmanları olan İranlılar, Vandallar,
Gotlar, vb.na karşı yaptıkları savaşlarda yardım etmişlerdir. Daha önce aynı Bizans'ın
Alanları kurnazca Avarlar, Hazarlar ve Kıpçaklara karşı tampon olarak kullandıklarını ifa-
de etmiştik.

Bizans ile İran arasındaki büyük çekişmenin esas sebebi Kafkasya toprakları idi.
Alanların burada, I. yy.'dan itibaren devam eden Kafkasya ötesi ve Önasya' ya yönelik
akınları X-XI. yy.' lara kadar devam etmiştir. Öte yandan Alanlar çok kere, komşuları olan
Gürcüler ile Ermenilere yabancı müstevliler (İranlılar ve araplar) saldırdıklarında yardım
etmişlerdir. Burada ilginç olan husus, bu yardıma gelenlere Ermeni kaynaklarının Alan-
lar , Gürcü kaynaklarının da Oslar / Ovslar demeleridir. Böylece, aynı devirde ve aynı
halk için kullanılan bu iki etnonimin identifik olduğu ortaya çıkmaktadır. Ama bu yardım
seferlerinde Alanlar ve Asların kendi çıkarlarını düşünmedikleri söylenemez. Onlar, diğer
göçebe kavimler gibi Kafkas ötesinde yerleşik hayat süren tarımcı kabileleri himaye ede-
rek onların sayesinde kendileri de zenginleşmişlerdir. Keza, bunların arasında tarih bo-
yunca kanlı çatışmalar veya barış zamanlarında iyi ekonomi ve kültür ilişkileri sürüp git-
miştir. Alan-Asların Kafkas ötesi ve Önasya kavimleri ile olan ilişkileri aynı zamanda kan
bağına da dayanmaktadır. Karşılıklı hanedan evlilikleri ile sınıriyet artmıştır. Bu ilişkiler
özellikle *Durgulel* ve *Huddan* isimli kırıllar zamanında aktivite kazanmıştır. *Huddan'* ın
kızı *Burduhan* Gürcü kraliçesi *Tamara'* nın annesiydi. Eğiticisi de *Burduhan'* ın kızkarde-
şi yani *Tamara'* nın teyzesi *Rusudan* idi. Böylece, Karaçay-Malkarlıların / As-Alanların ve
Gürcülerin kiral soyları arasında yakın akrabalık bağları olduğunu rahatlıkla söyleyebili-
riz. Alan-As devletinin gücü, Hazar kağanlığının güçlenip gelişmesiyle büyük ölçüde düş-
müştür. Ancak, Hazar kağanlığının 965 yılında Ruslara karşı yenilmesiyle başlayan çö-
küşle birlikte yeniden güçlenmeye başlamıştır.

Moğolların Alan-Aslara Karşı Saldırıya Geçmeleri

XIII. yy.' in 20. yıllarında güçlü Alan-As devleti ordusu, Moğol ordusundan büyük
bir darbe yemiş ve bozguna uğramıştır. Önasya ve Kafkas ötesini fetheden Moğolların ,

doğu Avrupa' yı ele geçirebilmek için ilk etapta Laba kıyılarından Sunca' ya, Kafkas yüksek dağ silsilesinden Tereğin aşağı akarına ve kollarının suladığı topraklara kadar yayılan Alan-As devletini egemenlik altına almaları gerekiyordu. Moğollar Dağıstan kabilelerine boyun eğdirdikten sonra 1222 yılında Derbent kapılarını geçerek Alanlar ile karşı karşıya geldiler. Alanlar Beşdağ ve Kuban bölgelerinde yaşayan Kıpçakları da kendi taraflarına çekmişlerdi.

Nihayet Cebe ve Subuday' ın 30 binlik ordusu ile Alan-Kıpçak müttefik askeri karşılaştılar. Bütün gayretlerine rağmen iki taraf da üstünlük sağlayamadı. Bunun üzerinde Moğollar mahut ertrikaya dayalı politikalarını hayata geçirdiler. Kıpçaklara elçiler göndererek " siz ve biz aynı soydan geliyoruz. Alanlar ise size yabancı. İnançlarınız da onlarınkine benzemiyor. Alanları bize bırakın. Bunun için size dilediğiniz kadar mal-mülk verimiz." dediler. Bu hileye kanarak Kıpçaklar kendi bölgelerine çekildiler ve Alanları zorlu düşmanlarıyla baş başa bıraktılar. Moğollar önce Alanları bozguna uğrattılar, peşinden de verdikleri sözde durmayarak Kıpçakları takip ettiler ve onları da bozguna uğrattılar. Savaştan sağ kurtulan Kıpçakların bir kısmı 'Kırım' a çekilmişler, bir kısmı yüksek dağ vadilerine çıkmışlar, kalanları da deniz aşırı ülkelere göç etmişlerdir. *[Burada hep gözden kaçan bir noktaya dikkat çekmek istiyoruz, aynı nokta Miziev / Mızı ulu gibi değerli bir tarihinin gözünden de kaçmış ve yazar kendi tezi ile çelişkiye düştüğünün farkına varamamıştır. Sayfalarca kanıt ileri sürerek Alanların Türk asıllı olduklarını ispat etmeye çalışan Mızı ulu, Moğolların Kıpçaklara 'biz sizinle aynı soydan geliyoruz. Alanlar ise size yabancı' şeklindeki hitaplarını kabul etmekle bir çırpıda Alanların Türk asıllı oldukları iddiasını ortada bırakmıştır. Bizim kanaatimize göre bu ifadelerin tamamı uydurmadır. Gerçek tarihle ilgili yoktur. Elbette Kıpçaklar, basık yüzlü, yumuk gözlü Moğolların kendileri ile aynı soydan geldiklerine inanmıyorlardı. Ama ortada acı bir gerçek vardı : Dünyanın en güçlü imparatorluğu olan Moğol devletine karşı koymanın bir yarar getirmeyeceği. Bu sebepten Kıpçaklar ' ın para ve mal-mülk karşılığında sahneden çekildikleri akla en uygun gelen ihtimaldir. Savaş alanında yok olmaktansa barış yapıp geri çekilmeyi tercih etmişlerdir. Y.N.]*

Moğolların eline geçen Kuzey Kafkasya, bilahare Altın Orda' ya intikal etmiş ve ülkenin güzel vadileri Orda hanlarının konma yerlerine dönüşmüştür. Altın Orda bu toprakları ve buralarda otlayan hayvan sürülerini sıkı bir kontrol altına almıştır. Gillom Rubruk' un (1254) bildirdiğine göre, Altın Orda hanının toplam askerinin 1/5 'i Alanların yaşadığı dağ vadilerinin çıkış yerlerini kontrol altında tutmak için oralarda konuşlandırılmış. Çünkü Alanlar otlakları basıp hayvan sürülerini kaçırabilirlermiş. Bu sebeptendir ki Orda hanları Kafkasya eteklerinde kale-kentler yapmaya başlamışlardır. Bunlara örnek olarak bugünkü Kabartay-Balkar' ın Maiskiy kentine yakın Elhotov Kapıları civarında bulunan Tatar-tüp şehrini, Podkumuk ırmağı kıyısında yer alan Laçinkaya köyü yakınındaki Macar şehrini, vb.nı gösterebiliriz. Bütün bu tedbirlere rağmen istilacılarla Alanlar arasında şiddetli çatışmalar sürüp gitmiştir. Alanlar ani akınlar yaparak otlakları ve tarlaları yakmışlar,

hayvanları dağlara sürmüşlerdir. Ama güç dengesi olmadığı için Kuzey Kafkasya uzun yıllar Altın Orda hakimiyetinde kalmıştır. Altın Orda devleti en sonunda, burada yaşayan kabileleri egemenlikleri altında tutabilmek için onlar arasında İslam Dini'ni yaymak amacıyla mescitler inşa ettirmiştir.

Timur'un Seferleri ve Asların Yenilgisi

Altın-Orda'nın iç karışıklıkları sırasında Emir Timur, Tokhtamış'a her türlü yardımda bulunmuştu. Fakat güçlendikten sonra Tokhtamış Han Timur'un sahibolduğu topraklara akınlar yapmaya başladı. Bu esnada cihan fatihi Timur, Asya'da ve Hindistan'da seferlerine devam ediyordu. Sonunda Timur'un sabrı tükendi ve Tokhtamış'ın haddini bildirmeye karar verdi.

1395 yılının nisan ayında Timur'un ordusu Derbent'i geçerek savaşa hazırlanmak üzere Terek ırmağı kıyısında bugünkü Maiskiy kenti yakınlarında bulunan Altın-Orda şehri Julad'ın yanında karargâh kurdu. O dönemde Julad Altın-Orda'nın en önemli ve zengin şehirlerinden biriydi. Timur burada dev ordusuna erzak temin etti ve süvarileri için de yem stokladı.

Terek Irmağı'nın yanında meydana gelen meydan savaşında Tokhtamış ağır bir yenilgiye uğradı. Kura ve İtil ırmakları boyunca bozkırlara doğru geri çekilmeye başladı. Timur Tokhtamış'ı takip için özel şekilde yetiştirilmiş birliklerini gönderdi, kendisi de Beştav'da kaldı. Buradan Kuban bölgesine, Adigey'e ve Rusya içlerine doğru seferler düzenledi. Timur'un vakanüvisi bu konuda şu bilgileri vermiştir: "Timur Adigey ve Rusya seferlerinden rahatladıktan sonra, ordusu ile gökyüzü kadar yüksek olan Elburus dağına doğru yöneldi... Cihan fatihinin amacı, vefasız Asların önderleri *Buruberdî* ile *Burihan*'a hadlerini bildirmektir. Yol çok ormanlıktı. Ağaçları kestirerek yoluna devam etti, ağırlığının yanında Emir Seyfuddin'i bırakmıştı. Tabii şekilde müstahkem olan dağ boğazlarında din düşmanları ile bir çok çatışmalar meydana geldi, hepsinde de Timur kazandı. Düşmanın bir çok askeri telef oldu. Timur'un askeri düşman kalelerini de yıkarak bir çok ganimet elde etti."

"Timur Beştav'a dönerken, Hacı Seyfuddin de zafer şöleni hazırlamakla meşguldü. Ancak, Timur yine Aslarla savaşmak zorunda kaldı. Çünkü bunlar Cihan Fatihî'nin peşini bırakmıyorlardı. Aksak Timur ağırlıklarını bırakarak Kul ve Taus kalelerine yöneldi. Bunlar Elburus dağı yüksek vadilerinde yaşayan kabilelere aitti ve dağ tepelerinde inşa edilmişlerdi. Oralara yaklaşmak çok zor oldu, zira çok yüksekteydiler ve aşağıdan onlara bakıldığı zaman insanın gözleri donuklaşıyordu ve başlığı başından düşüyordu. Özellikle de Taus kalesi böyleydi. Burası adeta kartal yuvasına benziyordu ve aşağıdan fırlatılan oklar oraya yetişemiyordu...Büyük zorluklar çekerek ve bir çok askerini kaybederek Timur Taus ve Kul kalelerini de zaptetti ve ahalisini esir alarak kılıçtan geçirtti. Oradan Pulad isimli beyin kalesine yöneldi. Meğer, Çuçi Ulusunun en büyük emiri Uturgu bu kalede

saklanıyormuş. Timur, Pulad' a mektup yazarak: 'Sende saklanan Uturgu' yu bana gönder. Cevabın hayır ise düşmanları mahveden aslanlar gibi askerlerimle geleceğim' diye mesaj gönderdi. Fakat Pulat kendisine güvenerek şöyle bir cevap verdi: 'Benim iyi istihkâm edilmiş kalem var ve bu kaleyi koruyacak araçlarım da hazır. *Uturgu* bende sığınak bulmuş, bedenimde canım olduğu sürece onu teslim etmeyeceğim ve sonuna kadar koruyacağım.' Kale, ulaşımı çok zor bir yerde idi. Orada oturanlar, hayatlarını ortaya koyarak dar boğaz geçitlerinde savunma tertibatı almışlardı. Çok güç sarfederek Cihangir'in askeri kaleyi ele geçirdi. Ama Uturgu, Elburus' un yüksek dağ boğazlarında kaybolmuştu. Timur' un askerleri dağlarda yaşayan Asların evlerini talan edip yaktılar ve yanlarında bir çok ganimet götürdüler. Bu arada bir haberci, kaçan düşmanın dağ yamaçlarında görüldüğü haberini getirdi. Timur onların üzerine hareket etti ve yenerek esir aldı. Bundan sonra Emir Timur, sağkanat kumandanı olan oğlu Mirza Miranşah'a haber göndererek "biz Uturgu' nun peşindeyiz ve Elburus' un Ayasa (Abasa?) yöresine doğru ilerliyoruz" diye bilgi verdi. İşte bu şekilde, Timur' un vakanüvisi Aslara karşı düzenlenen seferi anlatmıştır.

Ayasa ya da Abasa denilen yerde Timur Uturgu' yu yakalatıp esir etmiş ve ana karargâhına avdet ederek Beştav' da birkaç gün geçirmiştir.

Aksak Timur' un Kafkasya seferi, Asları (Karaçay-Malkarlıları) taş çuvala kilitlemiştir. Bir zamanlar Kuzey Kafkasya' nın büyük bir bölümünü kaplayan etnik topraklarını iyice azaltmıştır. Timur' un seferine kadar Karaçay-Malkarlılar, atalarının adını taşıyan örgütlenmiş bir ulus görünümü sergiliyorlardı: Aslar, Alanlar, Bulgarlar.

Topo-hidronim bilimi, eski kabilelerin etnik pasportu olarak kabul edildiği için aşağıdaki Karaçay-Malkar isimleri Karaçay- Malkarlıların kadim etnik toprakları hakkında ileri sürülen görüşleri kanıtlar mahiyettedir: *Koban* (Kuban), *Balık* (Malka), *Bakhsan*, *Çegem*, *Çerek*, *Terek* (Terk), *Azav* (Azak), *Kaşhataş*, *Minıtav*, *Kara-ağaç*, *Kızburun*, *Akbaş*, *Kuşpek* (Kişi-bek), *Culat* (Colt) ya da Ekaterinigradski köyü yakınında beş ırmağın kavuytuğu yer olan *Beştamak* (Beş-damak), *Beştav*, *Kızlar*, *Elkhot*, vb...Böylece, bu bölümde incelenen konular, Karaçay-Malkarlıların yy.'larca devam eden oluşma sürecinin son halkasını oluşturmaktadır.

BÖLÜM-VII

XV-XVII.asırlarda Karaçay-Malkar

XIII-XIV. yy.larda Moğollar ile Timur 'un ordularının meydana getirdiği yıkım ve katliama rağmen XV. yy.' da Karaçay-Malkar, Kafkasya'nın tarih arenasında özgür, özgün ve biçimlenmiş bir halk olarak ortaya çıkmıştır. Devletleşme sürecine girmiş olan bu bölge ulusal aristokrasisi, "Oliy" / Vali adı verilen ve hükümdar mesabesinde olan en üst düzey yöneticisi ve askeri bölükleri ile oldukça örgütlenmiş bir durumdaydı. Oliy' in yanında ulusal konsey mesabesinde Töre Meclisi / Aksakallılar Meclisi vardı. Bu meclis

günlük hayatı ve askeri işleri düzene koyma, örf ve adetleri güçlendirme, suçlular için ön-görülen cezaları belirleme vs. gibi işlere bakardı.

Bu anlatılanlara tanıklık eden önemli bir yazılı belge, XIV-XV. yy.'lara ait Tskhavat Haçı'dır. Bu haçın üzerindeki kitabe Gürcü soylularından birinin Basiania'da (Malkar) esir edildiğini ve Tskhavat Kilisesinde toplanan fidye ile azat edildiğini anlatıyor.

Karaçay-Malkar yurdunun güney sınırları doğal olarak geçit vermez dağlarla korunuyordu. Ön Kafkas ovaları ve bozkırlarında bulunan sınırları ise daha az korunmuştu ve muhkem değildi.

Kabardeylerin Ön Kafkasya' da Yerleşmeleri

Moğol ve Timur istilaları Karaçay-Malkarlıların etnik topraklarının şimal sınırlarını zayıflatmıştı. Bu durumdan yararlanarak Adige kabilelerinin en kalabalık ve en hareketlisi olan Kabardeyler XV-XVI. yy.'larda Ön Kafkasya'nın merkezi bölümlerinden Sunca ırmağına kadar olan topraklarda yoğun bir biçimde yerleşmeye başladılar. Ancak, çok geçmeden bugünkü Çeçen-İnguşların ataları olan Vaynahların dağlardan tekrar düzlüklere inmeleri ile Kabardeylerin Tunca ırmağı havzasında yerleşenleri batıya doğru çekilmek zorunda kaldılar ve Mezdok bozkırlarında karar kıldılar. XIX. yy.'da Kabardey bilim adamları şöyle yazmışlardır: "Menkıbelere göre, Kabardeyler yeni geldikleri yerlerde Tatar sekencesiyle (Balkarlılar kastediliyor) karşılaşmışlar. Onları dağ vadilerine iterek topraklarına yerleşmişler". "Tüm rivayetler ve kanıtlardan anlaşılan gerçek şudur ki Kabardeyler merkezi Ön Kafkasya'nın otoktonu değildirler ve başka yerlerden göç ederek buralara gelip yerleşmişlerdir". "Hiç şüphesiz Kabardeyler bu topraklara XV. ya da XVI. yy. 'dan önce yerleşmemişlerdir". [Kudaşev V.N. İstoriçeskiye svedenia o kabardinskoy narod, Kiev 1913, c.6-10=Kabardey Halkı Hakkında Tarihi Bilgiler, sh. 6-10] .

Malkar ve Kabartay Arasındaki İlişkiler

Kabartay ve Malkar arasındaki ilişkiler hiçbir zaman ciddi bir çatışma ve savaş durumu göstermemiştir. Bunların arasında zaten bugünkü anlamda bir sınır da olmamıştır. Tarihleri barış ilişkileriyle tanınmış ve şeffaf bir karakter taşımıştır. Hem kabartaylılar hem de malkarlılar Kabartay ve Malkar topraklarında serbest dolaşmışlardır. Toplum ilişkileri hep insani bir nitelik arz etmiştir. İkili ilişkilerin bu şekilde güzel olması müşterek evliliklerin çoğalmasına ve kan akrabalığının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu evlilikler sadece soylu aileler arasında olmamış, aynı zamanda karabudun arasında da yaygın bir şekilde sürdürülmüştür. Bütün bu türlü ilişkilerin sonucu olarak Kabartay' da bir çok Malkar soy adları ortaya çıkmıştır: *Kuş, Balkar, Kelemet*, vb. Aynı şekilde Balkar ' da da Kabartay soy adları husule gelmiştir: *Çerkes, Kabardok*, vb.

Kabartay ve Malkar arasında veya her iki tarafın şahısları ve aileleri arasında bir ihtilaf vuku'unda iki tarafın aksakallarından oluşan bir heyetin müzakere ve kararıyla çö-

yy.'da Karaçay-Malkar , Rusya' yı Gürcüstan' a bağlayan yolun bir bölümünü oluşturmuştur.

Rusya-Kafkasya İlişkiler Sistemi İçerisinde Karaçay-Malkar Gürcüstan ile İlişkilerin Gelişmesi

XVI-XVII. yy.'larda ve sonrasında Rusya, Kafkas halkları ve devletleri ile ilişkilerini Kabartay üzerinden gerçekleştirmiştir. Çünkü o dönemde Kabartay, Kuzey Kafkasya'nın en önemli ve stratejik bölgesinde yer alıyordu. Kabartay prensleri de bu durumdan akıllıca yararlanmışlardır. Rusya bunlara çeşitli teşvikler vermiş, itibar etmiş, soyluluk ünvanları dağıtmış, Kafkasya' da Rus politikasını destekledikleri için para da vermiştir.

Ama Rusya'nın, Kafkas ötesi ile olan ilişkilerini iyi bir şekilde geliştirebilmek için Malkar ile de iyi ilişkiler kurması gerekiyordu. Çünkü o devirde Malkar' da sosyal yapısı şekillenmiş bir toplum mevcuttu ve bu organizasyona Beş tav el = Beş dağ topluluğu adı veriliyordu. Bu beş topluluktan her birinin kendi üst yönetimi - Töresi vardı. Törenin üyeleri halk tarafından seçiliyordu. Küçük Törelere umumi Malkar Töresi' nin emri altındaydılar. Umumi Malkar Töresi' nin başkanı Oliy (vali) deniliyordu.

Malkar halkının adı ilk olarak 1629 yılına ait Rus belgelerinde ortaya çıkmıştır. O yılın ocak ayında Terek bölgesinin komutanı İ.P.Daşkov Moskova' ya yazdığı raporunda , Malkar topraklarında zengin gümüş madeni bulunduğunu ve madenin bulunduğu arazinin Kabartay soylularından Pşimaho Kambulat ulu Çerkass' ın kızkardeşinin oğullarına ait olduğunu bildirmiştir.

Bu belge Karaçay-Malkarlılar ve Kabartaylar arasında eskiden beri kan akrabalığının mevcut olduğunu da gösteriyor. Zira , Pşimaho' nun kızkardeşi, Malkar soylularından biriyle evliydi. Malkar isimli arazi Apşi ile Abdullah' a aitmiş (bazı belgelerde onların soyadının Tazrekov olduğu da belirtilmiş, ne dereceye kadar doğru olduğu bilinmiyor. İ.M.)

1658 yılında, Gürcü kralı Taymuraz, Rusya ile iyi ilişkilerini geliştirmek amacıyla Moskova gitme kararı alır. Refakatindeki heyetle güzergâh üzerinde bulunan Malkar'a uğrar ve ora asilzadelerinden Artutay Aybolat' ı da yanına alır. Artutay Moskova' da Taymuraz' la aynı seviyede konuk edilerek kendisine kırk samur kürk postu armağan edilmiştir. Artutay' ın Moskova konukluğu bir yıl sürmüştür.

Bu hadiseden 35 yıl sonra, zillete düşen İmeretia kralı Arçil Moskova' ya geçmeye çalışmıştır. Ancak, Malkar' ı geçerek düzlük araziye gelince, Tarko kalesi yolu üzerinde Tarko şamhalı Buday'ın müfrezeleri ile Küçük Kabartay prensi Kulçuk Kelemet' in müfrezelerinin saldırısına uğramıştır. Uluslar arası ilişkilerin güvence altında olmadığı o dönemde, Buday İran yönetimine, Kulçuk da Kırım yönetimine yakındı. Bunlardan her biri Arçil' i kendi şefine götürmek istiyordu. Arçil' i Kulçuk' un adamları tutsak etmişti. Tutsak kral 1693 yılının ekim ayından kasım ayına kadar bir ay süreyle Kulçuk' un yanında

tutsak kalmıştır. Eldeki belgelere göre, "Arçilin yakışıklılığı ve cesurluğu Kulçuk'un eşini o kadar etkilemiş ki bir gece vakti onun kaçmasına imkân hazırlamıştır, o da Basan' da (Basiyan-yaz.) saklanmıştır, adamları ise Digor' a geçmişlerdir". 28 kasım 1693 yılında Astrahan' daki Rus yönetimi Arçil' in esir alındığını, sonradan firar edip yukarı Malka'daki Malkar devletine sığındığını haber almıştır. Keza Terek komutanlığına 15 nisan 1694' de gönderdiği mektupla, Arçil' in Malkar'da olduğunu ve buradan çıkarılması gerektiğini bildirmiştir. 20 Mayıs 1696' da Arçil, Rusya büyük prenslerinden İvan Alekseyeviç ile Pötr Alekseyeviç' e bir mektup göndererek başından geçenleri anlatmıştır. Eylül ayında da Arçil Malkar'dan çıkarılmıştır.

XVII. yy.'ın ikinci yarısından itibaren Karaçay-Malkarlılar hakkındaki bilgiler sık sık yazılı belgelere girmeye başlamıştır. Keza, Karaçay-Malkarlılar hakkında yazı yazarlar arasında şu isimleri anımsatabiliriz: Archangelo Lamberti (1654), Nicolai Witsen (1692), Engelbert Kempfer (1651-1716), Henri de la Motrais (1674-1743) ve diğerleri. XVIII-XIX . yy. 'a ait kaynaklar, Karaçay-Malkarlılar hakkında daha çok malumat içerir.

BÖLÜM-VIII

XVIII-XIX. YY. başında Karaçay-Malkar

XVIII. yy. 'ın Ünlü Gezgin ve Bilim Adamlarının Eserlerinde Karaçay-Malkar

1711 yılında Taman' dan yola çıkıp Adigey topraklarından geçerken, Fransız gezgini Henri de la Matrais büyük bir ırmağa rastlamıştır. Bu ırmağın adının Kara Kuban olduğunu, ama Büyük İrmak yani Ullu-Kam da denildiğini zikretmiştir. Bu isim ise Karaçaylıların Kuban'ın başlangıç dalına verdikleri isimdir. Gezginin ifadesine göre burada yaşayanlar tatarca konuşuyorlardı, kırmızı ve ayran içiyorlardı. Kolayca anlaşılabilceği gibi bahis konusu halk Karaçaylılardır. 1736, 1743 yıllarında Kızlar prensi Aleksey Tuzov, Yukarı Çegem'i ziyaret etmiştir. Oradaki bir yerleşim yerine yakın ve kayaya oyulmuş merdivenlerle içine girilen mağarada sandık içine saklanmış 8 adet grekçe kitap görmüştür. Bunlardan biri XV. yy.'a ait İncilmiş. Bunların kalıntılarını daha sonraki yıllarda Klaprot da görmüştür. Karaçay, Çegem, Malkar, vb. topluluklar 1747, 1753, 1757, 1760 yıllarına ait belgelerde zikredilmişlerdir.

1779 ve 1783 yıllarında Kafkasya'yı dolaşan Jakob Reinegs Digorları Bulgar-Uti-gurlar ile özleştirmiş ve Bakhsan vadisinde de Orusbiy oymağı olduğunu belirtmiştir. P.S.Pallas ve Yan Pototskiy adlı bilim adamları 1793 ve 1794 yıllarında yazdıkları gezi notlarında Malkarlılardan bahsetmişlerdir.

1773 yılında bilim adamı İ. Güldenstedt Malkarlıların ekonomik ve sosyal yaşam tarzını, örf ve adetlerini izah etmiş ve yerleşim yerlerini tasvir etmiştir. Aynı şeyi, 1802 yılında bilim adamı Klaprot da yapmıştır. Bu bilim adamlarının çalışmaları, günümüze kadar Karaçay-Malkarlıların kültürünü, tarihini, ekonomik ve sosyal hayatını anlatan ilk kaynaklar olarak değerlerini kaybetmemişlerdir.

Karaçay-Malkarlılar hakkında Macar gezgini Yanoş Karoi Beşş (Besse) de bilgi vermiştir. 1829 yılında, gnl. Emanuel bu zatı Elburus' a tırmanma seferine davet etmiştir. Besse, burada yaptığı gözlemlere dayanarak Digorların, Karaçay-Malkarlıların ve Macarların arasında yakın akrabalık bağları olduğu kanısına varmıştır. Gezi notlarında "Karaçaylılar ve Digorlular kadar başka hiçbir millet Macarlara benzemez" ifadesini kullanmıştır. Yazarın tespitleri, Karaçay-Malkarlılar ile Digorluların genealojik efsanelerine de uymaktadır. Bu efsanelerde daha önce de belirttiğimiz gibi Karaçay-Malkarlılar ile Digorlular kökenlerini aynı kabileden, öz ve kuzen kardeşlerden, yani Basiyat, Badinat ve Karaçay soylusu Kırımşavhal' dan almışlardır.

Gürcüstan' ın önde gelen tarihçi ve coğrafyacısı Vakhuşti 1745 yılında Basiania (Balkaria)' nın sınırlarını şöyle göstermiştir: "doğu sınırını Digoria ile Malkar arsında sıralanan dağlar oluşturuyor; güneyde Kafkas dağları ve Svanetia, kuzeyde Çerkesia (Kabartay), batıda yine Svanetia yer alıyor. Basiania'nın halkı diğer Ovslardan daha soyludur, toprak sahipleri ve kullar vardır. Tüm yerleşim bölgelerinde düzenli bir devlet yapısı mevcuttur. Basiania' nın en önemli ırmağı Çerkesia' ya akıyor, orada Terek nehri ile birleşiyor". Görüldüğü gibi prens Vakhuşti, Balkaria' nın sınırlarını gösterirken, Terek ırmağı ile kollarının dağlardan çıktıktan sonra Kabartay topraklarında birleştiklerini de belirtiyor. Aynı şeyi 1739 yılında Adige bilim adamı Hangeriy de yazmış, Terek ırmağının Kabartay topraklarında, "dağ bitiminde" aktığını zikretmiştir.

(Bu sınırları Kabartay' da bulunan arkeolojik anıtlar doğruluyor. Bunlar sadece ovalarda ve dağ eteklerinde yer alıyorlar. Tam bu sınır üzerinden - Kamennomost, Bakh-san, Nalçik, Uruk, vb.—A.P.Ermolov Kafkas savunma hattını inşa etmiştir.)

Mevcut bilgilere göre, Rus-Malkar ilişkileri XVI. yy.'ın ellinci yıllarından itibaren düzene konulmaya başlamıştır. Böylece 1558, 1586, 1587, 1588 yıllarına ait belgelerde, Moskova' daki elçilik heyetlerinin içinde çok defa tolmaçların (karaçaycası tilmaç / tercüman-yaz.) isimleri geçiyor. Bunlar Kabartay-Çerkes, Gürcü-Çerkes, Dağlı-Çerkes tercümanlarmış. Kaynaklar, elçilik heyeti üyeleri arasında "Beş-dağ topluluğu" sekenesinden bahsetme imkânı da veriyor ki bunlar Karaçay ve Malkar'dan çıkanlardır. Kafkasya ilmi literatüründe "Dağ-Çerkes" ve "Dağ-Tatar" terimleriyle Karaçay-Malkarlıların kastedildiği çoktan beri bilinmektedir.

Rus/Karaçay-Malkar ilişkilerinin XVI. yy.'da başladığının bir kanıtı da 1590 yılında Rus Çarı'nın ünvanları sayılırken kullanılan Çerkes ve Dağ soylularının... ifadesidir: "... Kartalin'in, Gürcü asilzadelerinin, İberia topraklarının, Çerkes ve Dağ soylularının, Kabartay topraklarının hükümdarı... "

1558 yılında Temrüka İdarov'un çocuklarından, Saltan ve Mamstrük'ten oluşan elçilik heyeti içinde bir de Bulgariy-Murza adı geçiyor. Ne Temrüka'nın çocukları arasında ne de Kabartay soylularının sülalelerinde böyle bir isim vardır. Onu Moskova'da biraz farklı karşılamışlar. Temrüka'nın oğlu Saltan vaftiz edilmiş ve kendisine bir de malikâne

hediye edilmiştir. Bulgariy-Murza'ya da çarın dediklerine uyduğu takdirde aynı itibarın gösterileceği bildirilmiştir. Bu durum, Bulgariy-Murza'nın Kabartay soylusu değil de Malkar soylu ailelerinden Malkaruklar'dan olduğu görüşünün benimsenmesine sebep olmuştur. Kırım Hanlığının Kafkasya'da etkinlik kazanmaya başlamasıyla birlikte Rusya ile Karaçay-Malkar arasında da ilişkiler yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Kırım'ın buralardaki etkinliğinin somut kanıtı ise 1709'da sınıra dikilen taş üzerindeki kitabedir.: *"Kabartaylılar, Kırımlılar ve Beş Dağ Topluluğu (Balkar, Bizingı, Holam, Çegem ve Bakhsan) arasında toprakla ilgili ihtilaf çıktı. Dağ Topluluğu Aslanbek Kaytuk'u, Kabartaylılar Kazaniko Jabağı'yı, Kırımlılar da Sarsan Bayan'ı temsilci seçtiler. Bunlar bir araya gelerek töre yaptılar (medis oluşturdular-yaz.) ve şu kararları aldılar: Tatar-tüp bölgesinden Terek'e, oradan Koban ovalarına kadar, oradan Leskenskij sırtındaki dağ geçidine kadar, oradan Nareç kurganına kadar, oradan da Jambaş ve Malka'ya kadar olan bölgenin yukarı kısmı Beş Dağ Topluluğu'na aittir. Taş-kalasından Tatar-tüp'e kadar da Kırım topraklarıdır. Taş-kalasının aşağısı Rus topraklarıdır...(Anlaşıldığına göre Kabartay Rusya topraklarına dahil edilmiştir. Y.N.)*

Bundan sonraki Rus-Malkar ilişkileri, 1781 yılında Malkarlıların ve komşuları Digorluların 47 köy sekenesinin birlikte Rusya uyrukluluğunu almalarına kadar devam etmiştir. Burada ilginç olan nokta, Digorluların Rusya uyruğuna geçmeleri, diğer Osetinlerle 1774 yılında değil de akrabaları olan Malkarlılar ile birlikte 1781 yılında vuku bulmasıdır. Bunun sebebi, Karaçay-Malkarlılar ile Digorluların kan akrabası olmalarıdır. Digorlular meselelerini halletmek için çok defa Malkar Töresine başvurulardı.

Ancak, Malkarlıların hepsi Rus uyruğuna girmemiştir. Bu sebeptendir ki *Malkar dağ boğazları, Gnl. Ermolov'un kıyımları sırasında, Rusya'nın Kuzey Kafkasya'da yürüttüğü Çarlık politikasını kabul etmeyen Kabartaylılara ve diğer Kafkas boylarına ait mücahit müfrezelere sığınak olmuştur.* Gnl. Ermolov bu isyancıların, Rusya'nın egemenliği altında bulunmayan Karaçay ve Malkar'a sığınıp oralarda yerleşmelerini yasaklamıştır. Ermolov'dan kaçanları yakalamak ve onların saklandıkları yerleri işgal etmek için gönderilen birlikler Karaçay ve Malkar'da birçok yerleşim yerini talan edip yakmışlardır. Ermolov Çegem, Bakhsan, Kuban ırmaklarının kaynak bölgelerinde, çok kere kayalar üzerinden dördayak geçmek zorunda kaldığını belirtmiştir. Bütün bunlar Rusya'nın sömürgeci politikasının kabullenilmesini zorlaştırıyordu. Öte yandan, özgür bir Karaçay-Malkar'da Kırım hanlığının etkisinin artması korkusu vardı.

Sonuçta Rusya'nın uyguladığı kuvvet kullanma politikası etkili oldu ve 11 ocak 1827'de her soylu sülaleden bir kişinin katılımıyla oluşan Malkar-Digor temsilcileri Stavropol şehrinde, Rusya uyruğuna geçme isteklerini, Kuzey Kafkasya'daki Rus ordusu başkomutanı Gnl. Emanuel'e ilettiler. O da Malkar ve Digor tavbiyelerinden (soylularından) yemin alarak durumu Çar I. Nikola'ya bildirdi.

O devirde Karaçaylılar, kendi dağ boğazlarının zaptedilmezliğine ve Kırım Hanlı-

ğından gelecek yardıma (tabiyatıyla bu, 1783'ten önceki devirdir-Y.N.) güvenerek Ruslara itaat etmeyen kabileler topluğu görünümündeydiler. Bu sebepten Gnl. Emanüel'in dik-kati Karaçay'ın üzerindeydi. Nitekim general, 20 ekim 1828'de Karaçay'a hususi bir sefer düzenlemiştir. 12 saat süren kanlı bir savaş sonunda güçlü taraf galip gelmiştir. Gnl. Emanuel Çar I. Nikola'ya yazdığı mektupta şunları ifade etmiştir: "Kuzey Kafkasya'nın Termopilleri bizim askerler tarafından ele geçirildi ve Elburus dağının eteklerinde yer alan ve itaatsiz kabilelerin sığınması için bir kale olan Karaçay fethedildi."

Emanüel'in tutturduğu kayıtlara göre, savaşta Ruslar 1 subay, 3 astsubay ve 32 er kaybetmiştir. Yaralıları ise alay komutanı Verzilin ile 3 subay, 30 astsubay ve 103 erden oluşuyordu.

21 ekimde Karaçay'ın merkezi durumunda olan Kartcirt'da Karaçay Oliy'i (en üst yöneticisi) İslam Kırımşavhal ve önde gelen üç oymağın temsilcileri Rusya'ya itaat anlaşmasını imzalamak zorunda kalmışlardır. Böylece Karaçay ve Malkar'ın Rusya'ya ilhakı süreci tamamlanmıştır.

Karaçay-Malkar Toplumunun Sosyal Yapılaşma Tarihinden

Bir halkın ekonomi ve kültür tarihinde ve komşu halklar ve ülkelerle olan ilişkilerinde o halkın sosyal yapısı önemli bir yer tutar. Bazı durumlarda, mesela Karaçay-Malkarlılarda olduğu gibi, yeterli yazılı kaynağın bulunmadığı hallerde ancak arkeoloji, etnografi, folklor ve diğer bitişik bilim dallarının verilerinden yararlanılarak meseleler açıklığa kavuşturulur.

Karaçay-Malkarlıların meskun yerlerinin arkeolojik ve etnografik incelenmesi şu kanaate varılmasına imkân sağlamıştır: Eski ve orta çağlarda var olan monojen (aynı soydan gelen) sekenesi zamanla genişleyerek yerini polijen (farklı soylardan oluşan) sekeneye bırakmıştır. Akrabalık bağlarıyla bir birine bağlı sekenenin (zamanla) komün ve komşu tipi sekeneye geçişini izleyebiliriz.

Aynı zamanda, tek ocaklı evlerden çok ocaklı evlere geçişi de izlemek mümkündür. Sonraki devirlerde ise bunun aksine, çok odalı büyük evlerden küçük evlere geçiş izlenebilmektedir. Bu da küçük, münferit yuvaların oluştuğunu gösteriyor.

Nekropol anıtlarında da münferit gömülmelerden kollektif gömülmelere geçiş dönemi takip edilebilir. Daha sonraları ise yine münferit gömülmelere dönüldüğü saptanıyor. Farklı asilzade ve soykurucuların isimlerini taşıyan zemin üstü anıtların ortaya çıkması, feodal ilişkilerin ve mal-mülk tabakalaşmasının var olduğunu gösteriyor. Feodal ilişkilerin iyiden iyiye mevcut olduğunu Karaçay-Malkar kuleleri, kaleleri ve şatoları da gösteriyor: Mesela; Abay, Malkaruk, Şakhman, Şahan, v.b. ailelerinin kalelerini buna örnek olarak österebiliriz. Soy ilişkilerinin yoğun olduğu dönemlerde yapılan savunma amaçlı yapıların zamanla vadilere ve yerleşim yerlerine indiklerini izleyebiliyoruz. Bu olgu, Kafkasya'nın diğer bölgelerinde de feodal ilişkilerin, toplumun günlük yaşamına kalıcı bir şekilde

girdiğini gösteriyor.

Karaçay-Malkar toplumu oldukça net hiyerarşiye bölünmüştü: En yukarıda tavbiyeler (soylular), bunun altında özdenler (özgür köylüler), daha sonra bağımsız köylüler (karakişiler), en sonunda toprak köleleri (çağarlar) ve hiçbir varlığı olmayanlar (kul-karavaşlar). Köylü kadından doğan soylu çocuğa çanka adı verilmiştir.

Halkın Özyönetim Kurumu - TÖRE

Töre müessesesinden defalarca söz etmiştik. Bu özgün halk forumu mahkeme görevini üstlenerek Karaçay-Malkar'ın yaşam ve faaliyetlerini yönlendirmiştir. Bunun heyet üyeleri, demokrasi esaslarına göre, bütün sınıfların seçilmiş temsilcilerinden oluşuyordu. Töre'nin başkanlığına daima asilzadelerden en itibarlı ve en otoriter olanı seçilmiştir. Buna benzer töreler diğer dağ toplumlarında da vardı. Baş Töre ise tüm Malkar'ı yönetiyordu. Töre başkanının Oliy'in (vali) yanında münadileri vardı, bunlar alınan kararları halka duyururlardı. Oliy'in emrinde, her soylunun yanında getirdiği askeri müfrezelerden oluşan bir güvenlik birliği bulunmuştur. Askerler, 'Basiyat koş' adı verilen kışlalarda otururlar, askeri eğitim ve tatbikatlar yaparlardı. Bunların görevi Oliy'in talimatı dâhilinde ülkenin sınırlarını korumaktı.

Töre, bütün bireysel şikâyetleri ve medeni sorunları ele alıp müzakere eder, gerektiğinde ceza verir, ihtiyaca göre yeni örf ve adetlerin yerleşmesini sağlardı. Böylece Malkar'ın yönetiminde Töre idari, hukuki ve medeni bir organ olmuştur. Kendi özel sorunlarının incelenmesi ve çözülmesi için Karaçay ve Digor'dan şahıslar veya gruplar Malkar Töresi'ne başvurmuşlardır.

Töre sözcüğünün kökeni eski türkçedeki *tör* sözcüğünden gelmekte olup kanun, adet anlamına gelir. *Tör* kelimesi bugünkü karaçay-malkarcada *şeref, onur, baş köşe* anlamını taşımaktadır. Töre oturumlarında, pek çok olağan dışı olaylar hakkında karar alınırdı. Suç işleyenlere umumiyetle ağır ve tezlil edici bir ceza olan "*Nalat taşha baylav*" - lanet taşına bağlama cezası verilirdi. Bu uygulamada, gelip geçenlerin suçluyu aşağılamaları amaçlanmıştır. Bu tür lanet taşlarının Yukarı Malkar'da Muhol köyünde, keza Bakhsan vadisinde orta devirlere ait bir yerleşim yeri olan Kris-kam'da mevcut olduğu tespit edilmiştir. Yukarı Çegem'de bulunan bir lanet taşının fotoğrafı Nalçık bölge müzesinde bulunmaktadır.

Örf ve Adet Hukukunun Sosyal Kurumları

Karaçay-Malkarlıların örf ve adet hukukunun genel sistemi içerisinde, farklı sosyal kurumlara büyük yer ayrılmıştır. Bunların içinde akrabalık müessesesine özel bir değer verilir. Kan akrabalığının yanı sıra süt akrabalığı da yaygındır. Bazı aileler çocuklarını küçük yaşta, daha iyi eğitmek için bu tür ailelerin yanına verirlerdi. Çocuk, nezdinde bulunduğu ailenin bütün çocuklarıyla süt kardeşiydi, zira aynı annenin sütünü o da emmişti.

Böyle annelere 'süt ana', süt emen çocuğa da 'emçek-ulan', yani süt evlat denilmiştir. Çocuğu süt ananın yanına vererek hem fizik olarak hem de sosyal bakımdan yetiştirme kurumuna "atalık" adı veriliyordu. X. yy. yirminci yıllarında İtil Bulgarlarının ülkesini ziyaret eden gezgin-bilim adamı İbn Fadlan atalık müessesesinin onlarda da mevcut olduğunu zikretmiştir. Atalık müessesesinin adı bir çok halkın diline girmiştir. Bir çok Kabartay ve Malkar aileleri çocuklarını eğitmek için, karşılıklı olarak atalık müessesesini kullanırlar ve böylece iki halk arasında mütakabil dostluk ve saygınlığın artmasına zemin hazırlarlardı.

Bir diğer sosyal kurum "konaklık"tır. Kökünü eski türkçe "konak" sözcüğünden alan bu örfün büyük önemi vardı. Konaklık, sadece Karaçay-Malkarlıların değil tüm Kafkas boylarının manevi zenginliklerinin bölünmez bir parçasıdır. Konak=misafir bunlar için kutsal bir varlıktır. Ev sahibi, evde en iyi sayılacak nesi varsa bunları misafire ikram ederdi. Kafkasyalıların bu özelliğine, XIII-XIX yy.'ın gezginleri ve bilim adamları çok kez dikkat çekmişlerdir. Misal olarak Malkar soylusu Pulat'ı (Bolat) verebiliriz. Timur'un kendisine teslim edilmesini istediği misafirini -Altınordu prensi Uturgu- yu teslim etmemiştir. Kafkasya edebiyatında buna benzer misaller pek çoktur.

Kafkasya boylarının etnografyasına giren konaklık, atalık, özden gibi ictimai terimler, Karaçay-Malkarlıların etno-sosyal kültürlerinin komşu halklarda husule getirdiği etkinin kanıtıdır.

BÖLÜM - IX

XIV - XIX. Yüzyıllarda Karaçay-Malkar'ın Ekonomisi ve Maddi Kültürü

Karaçay-Malkar'ın bu dönemlerdeki ekonomik durumu hakkında yeterli derecede yazılı kaynağın bulunmayışı, yine arkeoloji ve etnografi verilerine dayanmamızı zaruri kılıyor. Karaçay-Malkarlıların ekonomilerinin esasını hayvancılık, tarım, el zenatları, mübadeleye dayalı ticaret, avcılık, vb. oluşturmuştur.

Tarım

Tarım kültürü, eski devirlerden beri Karaçay-Malkarlıların atalarına özgüdür. Bunun kanıtı, Karaçay bölgesinde yapılan arkeolojik kazılarda açığa çıkarılan buluntular arasında Kimmerler devrine ait bakır ve tunç oraklar, Bulgar-Alan yerleşim yerlerinde bulunan pulluklar ve Çegem, Çerek, Bakhsan, Kuban ve Zelençuk ırmaklarının yukarı akarlarında, dağ yamaçlarında geniş teraslar halinde ortaçağ çiftçilerine ait sürülmüş tarlaların kalıntılarıdır.

Fakat, tarıma elverişli toprakların azlığı sebebiyle çiftçilik, Karaçay-Malkar ekonomisinde hiçbir zaman başyeri alamamıştır. Buna rağmen, her karış toprak parçası işlenmiş, bunun için büyük emek sarfedilmiş, sulama kanalları açılmıştır. Elde edilen mahsül çoğu zaman ihtiyaca kâfi gelmemiştir. Bu yüzden; et, süt, yağ, peynir, deri, vb. gibi hay-

vani ürünler karşılığında hububat takviyesi yapılmıştır.

Çiftçilik, Karaçay-Malkar kültüründe derin iz bırakmıştır. Bunun kanıtı olarak ziraatla yakından ilgili oyun ve bayram şöenlerini gösterebiliriz: Saban-toy, Erirey, saban-koş, vb... Saban-toy adı verilen şenlikte malkarlılar 7 farklı hububattan geje adı verilen koyu lapa / kaçamak hazırlamışlar ve suv-oyun =su oyunu oynamışlardır.

Bağ bahçe ziraati Karaçay-Malkar'da XVII. yy.'ın sonlarında ve XVIII. yy.'ın başlarında gelişmeye başlamıştır.

Hayvancılık

Eski devirlerden beri Karaçay-Malkar ekonomisinin en önde gelen kolu hayvancılıktır. Arkeolojik kazılarda bulunan kemiklere göre, Karaçay-Malkarlıların koyun, keçi, inek, domuz ve at gibi hayvanları besledikleri anlaşılmaktadır. Bu teamül, İslam Dini kabul edinceye kadar fazla bir değişikliğe uğramamıştır. Listedenden sadece domuz yetiştiriciliği çıkarılmıştır.

Karaçay-Malkar'da yapılan kazılarda arkeologlar, orta zamanlara ait yerleşim yerlerinin çevresinde 1500 koyun sığabilecek büyüklükte ağıllar bulmuşlardır. Keza buluntular içerisinde koyun kırpmak makasları, kiyiz (keçe) kalıntıları ve deri çizmelere de rastlanmıştır. Öte yandan, evlerin geleneksel mutfaklarında et-süt ürünlerine ne kadar önem verildiği hatırlanacak olursa, Karaçay-Malkar ekonomisinde hayvancılığın önemi daha iyi anlaşılır. Karaçay-Malkarlıların hayvancılığa yaklaşım tarzı, onların manevi kültür ve folkloruna da yansımıştır. Onların inanışına göre, küçükbaş hayvanların koruyucu ilahı Ay-muş idi. İlk doğan kuzu, kuzu sayısının çok olması için kurban ediliyordu. Bu ilk kuzuya tölü başı = ilk döl denilirdi. Küçükbaş hayvanın kürek kemiğini işığa tutarak toplumda olacak hadiseler ve yaklaşan olaylar önceden kestirilmeye çalışılıyordu. Bu kehanet yöntemi Karaçay-Malkarlılar arasında MÖ. XIV. yy.'dan beri, yani "Koban arkeolojik kültürü" döneminden beri bilinen özgün bir alışkanlıktır. Bu dönem, Karaçay-Malkar kültüründe derin bir iz bırakmıştır.

XVII-XVIII. yy. gezgin ve bilim adamlarından bir çoğu "Karaçay-Malkarlıların baş meşgaleleri koyun yetiştirmektir" demişlerdir. Bilim adamı Klaprot şöyle yazmıştır: "Kışın Malkarlılar sürülerini Kabartay'daki kışlaklara götürüyorlar. Onlar koyun, at, eşek ve katır yetiştiriyorlar. Atları büyük değil ama, dağlarda binmek için çok güçlü ve çok çeviktirler." Yine bilim adamları İ. Güldenstedt ile Pallas'ın ifadesine göre, Malkarlılar bu kışlaklar için Kabartaylılara aile başına birer koyun kira öderlermiş. Bahsedilen olguyu şu şekilde dile getirmişlerdir: "Ürünleri bol ve otlakları iyi yeşermiş yıllarda ise hayvanlarını yanlarında tutuyorlar ve Kabartay'a götürmüyorlar, bilakis onların kendi topraklarına gelmelerine izin vermiyorlardı. Bu da sık sık sürtüşmelere sebep oluyordu.

Karaçay-Malkar ekonomisinde en önemli ve en ağır iş, ot biçip stoklamak ve diğer yemleri tedarik etmektir. Bunu tarihi veriler ile etnografik ve folklorik materyaller doğrula-

maktadır. Ot biçme işine çıkılırken eğlenceler düzenlenir, ziyafetler verilir, oyunlar oynanır, kurbanlar kesilirdi.

MÖ. III. bin yıllarda Kafkasya'ya koyuncu göçebelerin yerleşmeleriyle birlikte buralarda yeni bir ekonomi tarzı-yayla hayvancılığı ortaya çıkmıştır. Bu yöntemde hayvan sürülen yazın aylık adı verilen yaylaklara, kışın da kışlıklara (kışlaklara) sürülürdü.

Kümes hayvanları yetiştiriciliği de ekonomiye katkıda bulunuyordu. Bunu, orta zamanlara ait Karaçay-Malkar'daki yerleşim yerlerinde bulunan yumurta kabukları kanıtlamaktadır.

Hayvancılık, Karaçay-Malkar'da temel zenginlik kaynağını oluşturmuştur. Gıda ve giysilerini hayvanlardan sağlamışlardır. İstatistik verilere göre, 1886-1887 yıllarında Kuzey Kafkasya'nın en zengin bölgesi Karaçay-Malkar'dı. Komşu bölgelerin ekonomik varlıkları burası ile kıyaslanarak ifade edilmiştir. Mesela 1866 yılında Malkar'daki atların sayısı 3289, eşekler 1428, sığırlar 15747, küçükbaş hayvanlar 118273 olarak sayılmıştır. XX.yy.'in başında ise bu rakamlar daha da yükselmiştir. Bu cümleden olarak Bakhsan bölgesinde büyükbaş hayvanların sayısı 10775, küçükbaş hayvanları 62012 olarak tespit edilmiştir. Ortalama her aileye 25 büyükbaş , 144 de küçükbaş hayvan düşüyordu. Bu rakamlar Çegem yöresinde 14780 / 65432 (aile başına 27.7-100.3), Holam bölgesinde 6919 / 23407 (aile başına 23.9-80.7), Bızıngı bölgesinde 4150 / 15648 (aile başına 20.5-77.5), Balkar bölgesinde de 9941 / 57286 (aile başına 14-82) olarak hesaplanmıştır.

Bütün Malkar ülkesini bahis konusu ettiğimizde, büyükbaş hayvan sayısının 46558, küçükbaş hayvan sayısının da 223788 olduğu görülür. En zengin olan Çegem topluluğuydu. Kuzey Kafkasya'nın dağlık bölgelerinin ziraat meselelerini araştıran Abramovsk Komisyonu'nun düzenlediği raporda Malkar'ın hayvan zenginliği, Terek havzasının diğer yöreleriyle kıyaslanmıştır. Buna göre, Malkar'ın büyükbaş hayvan sayısı Groznıy yöresine kıyasla 1.7, Vladikafkas yöresinden 3.4, Hasavyurt yöresinden 1.9 kat fazlaydı. Küçükbaş hayvan sayısı da aynı şekilde 6.6, 3.3, 3.5 kat fazlaydı. 1913 yılında adam başına 130 adet hayvan düşüyordu. XIX. yy. sonunda tekmiil Karaçay'da 700.000 hayvan mevcuttu.

Avcılık

Karaçay-Malkar'da yabani hayvan türlerinin zenginliği ve çeşitliliği avcılığın gelişmesine zemin hazırlamıştır. Avcılık ürünleri halkın ekonomisine katkıda bulunmuştur. Arkeolojik buluntular, avcılık objelerinin ayı, kurt, tavşan, geyik, dağ keçisi, yaban domuzu, vb. gibi hayvanlar olduğunu doğruluyor.

İyi avcı her zaman toplumda saygınlık ve itibar sahibi kişiydi. Onlar hakkında türküler yakılmış, hikâyeler anlatılmıştır. Bu tespitler, avcılığın Karaçay-Malkar ekonomisindeki öneminin göstergeleridir. Diğer bir kanıt da avcılarının koruyucusu ve av tanrısı olarak

perestij edilen Absatı kültünün varlığıdır. Onun anısına taŗtan ve diğer malzemelerden tasvirler yapılmıŗtır. Bu tasvirlerden biri, 4 m. boyunda taŗtan yapılmıŗ bir vahŗi hayvan tasviri olup 1959 yılında arkeologlar tarafından  egem vadisinde bulunmuŗtur. Bu tasvirin parçaları halen Nalçık müzesinde sergilenmektedir.

Aya çıkmadan önce Karaçay-Malkarlılar Absatı'ya kurban kesip bir adet de ok ve ya mermi sunarlardı. Avcılık verimli geçtiği takdirde de av etinden Absatı'ya hisse ayrılırdı.

Ev iŗleri ve Ticaret

Yukarıda anlatılan faaliyetler gibi ev iŗleri ve ticaret de Karaçay-Malkar ekonomisinin önemli bir bölümünü teŗkil eder. Burası dağlık arazi olduğu için madencilik de iyi geliŗmiŗti. Karaçay-Malkarlıların ataları ve sonraki kuŗaklar maden elde etmeyi ve iŗlemeyi biliyorlardı. Kartourt, Yukarı  egem, Yukarı Balkar ve Yukarı Baksan yörelerinde bulunan eski bakır, demir, kurŗun ve g m ŗ ocaklarının kalıntıları bu durumu kanıtlamaktadır. Keza arkeolojik kazılarda bulunan bakır, tunç, demir, kurŗun, altın gibi metal eŗyalar da madencilik doğrulan dalillerdir. Ağaç saplanmış kaŗađı, testere, rende gibi demir aletler de metal iŗletmeciliđinin kanıtlarıdır.

Bilim adamı Klaprot notlarında ŗunları yazmıŗtır: "Dağlar onlara ihtiyaçları olan güherçile ve k k rt  sağlıyor, imal ettikleri barut küçük taneli ve kalitelidir."

Kadın baŗlıklarına takılan emsalsiz g zelliikteki takılar, yüzükler, küpeler, kolyeler, bilezikler gibi süsler Karaçay-Malkar da kuyumculuk zenaatının da yüksek bir düzeyde olduğunu göstermektedir.

Çok sayıdaki kule yapılar, mezarlıklar ve anıtlar taŗ iŗ iliđinin ve inŗaat ustalılığının çok geliŗmiŗ olduğunu kanıtlıyor. Karaçay-Malkar da inŗaat iŗinin baŗlı baŗına bir meslek dalı oluŗturduđunu söylemek gerekir.

Kuŗkusuz bir diğer meslek dalı da keçecilik zenaatıdır. Ke eden mam l eŗyalar arasında keçe halılar (katapa kiyizler), serpuŗlar, yam ılar ve diğer keçe ürünleri anılmaya değer. Bilim adamı  . Gildenstedt'in ifadesine göre, Malkarlılar günlük yaŗam için gerekli olan bazı eŗyaları el yapımı y n kumaŗlar, keçeler, tilki ve zerdava kürkleri, vb. ile mübadele ederek temin ederlerdi.

E. Kompfer "XIV-XVIII. yy.'larda Karaçay-Malkarlılar ticareti umumiyetle mübadele ŗeklinde yapıyorlardı, para kullanmıyorlardı" diye yazmıŗtır. Keza, De la Motre "Bu ülkede parayı o kadar az biliyorlar ki alıŗ-veriŗ sadece mübadele tarzında ger ekleŗir" demiŗtir. O dönemde paranın tedavülde olmadığını arkeolojik kazılar da doğrulamaktadır. Mesela, XVIII. yy.'da Malkar'da madeni paralar hala s s olarak kullanılıyordu ve varlıklı ailele kızlarının ziynetiydi.

XIX. yy.'da Karaçay-Malkarlılar her hafta Oni ve Ra i pazarlarına el yapımı bir çok eŗya götürüp pazarda sergilerlerdi. Bunların arasında keçe halılar, el dokuması kumaŗ-

lar, yamçılar ile et ve süt ürünleri bulunurdu. Ticaretin yoğun biçimde yapıldığını, Taşlıta-
la köyü kazılarında bulunan Türk sikkeleri ile Yukarı Balkar, Yukarı Baksan, Bıllım ve di-
ğer köylerde bulunan Arab sikkeleri kanıtlamaktadır.

Kıymetli taşlardan yapılan ziynet eşyalarının mebzul miktarda bulunması, ticari fa-
aliyetlerin genişliğini gösterir. Karaçay toprakları içerisinde Horezm - Bizans ipek yolu
geçiyordu. Bu da ticaretin gelişmesinin itici güçlerinden biriydi. Cenovalı tacirler de Kara-
çay'da ticari faaliyette bulunmuşlardır.

XIX yy. yazarlarının anlattıklarına göre, Karaçay-Malkarlılar kendi el tezgâhların-
da dokudukları kumaşları Kafkasya pazarlarına ve diğer pazarlara sürerek büyük gelir
sağlıyorlardı. Mesela, Çegem'de yıllık olarak 114500 arşın, Bakhsan'da 108500 arşın,
Balkar'da 100000 arşın, Holam'da 41000 arşın kumaş üretilmiştir. Bu demektir ki aile ba-
şına yıllık 170 arşın kumaş üretiliyordu. Yine yazarların ifadesine göre, bu kumaşlar 50
kapekten satılsalar bile getirileri toplam 195000 rubleyi aşardı. Bunun üzerine diğer kay-
naklardan sağlanan gelirler de eklenirse toplumun refah düzeyi kendiliğinden anlaşılır.
Öte yandan, bahsettiğimiz gelirleri yamçı, keçe, başlık, et ve süttan mamul ürünlerden
elde edilen geliri de eklemek gerekir. Bir misal verecek olursak, 1878 yılında üç Karaçay
köyünde 16075 adet yamçı ve 3470 adet kumaş topu üretilmiştir.

Karaçay koyunu hem eti hem de yünü ile ün kazanmıştır. Karaçay koyun cinsi bir
çok defa Londra, Moskova, Novgorod ve Varşova fuarlarında altın madalya ödülü almış-
tır.

Karaçay-Malkar'ın eski ekonomisi genel çizgileriyle yukarıda anlattığımız gibidir.

Karaçay-Malkarlıların Yerleşim Yerleri ve Konutları

Karaçay-Malkar toprakları aşağı yukarı merkezi Kafkasya'nın masif dağ kitlesi
üzerindedir. Bu sebepten yerleşim yerleri dağlık tip niteliğini taşıyor. Toplumun bir bölü-
mü dağlık bölgelerde dağ yamaçlarında, dağ platolarının üzerinde yerleşirken, geri kalan
bölümü de ırmak vadilerinde (özenlerde) ve düzlük alanlarda yerleşmişti. Erken yerleşim-
ler tek sülale yerleşim karakteri taşıdığı için lokaliteler çeşitli kulələr ve surlarla ihata edil-
miştir.

İyi bir yerleşim planının yapılmasına uygun şartların olmamasına rağmen arke-
ologlar, XIV-XVII.yy.'a ait yerleşim yerlerinde sokakların ve kaldırımların iyi düşünülmüş
ve akıllıca yapılmış olduğunu ortaya çıkarmışlardır.

Dağ şartlarında Karaçay-Malkar yurdu için ev yapımında temel inşaat malzemesi-
nin taş olacağı tabiidir. Ama Karaçay'da taş evlerin yanında ağaç tomruklardan yapılan
özgün bir ev tipi (töñertge üy) daha vardır.

Elcirt'ta yapılan kazılarda bulunan yanmış tomruk kalıntıları ile XVII-XVIII. yy.'lar-
da yaşayan gezginlerin bildirdiklerine göre, bu tomruk evler sadece Karaçaylılara özgü bir
yapı tarzı olduğunu göstermektedir. Bu tip evlerin doğu sınırı Bakhsan vadisidir. Burada

da aynı tarzda taş ve tomruk evlere rastlanmıştır.

Malkar'ın diğer vadilerinde (özenlerinde) ise merkezi Kafkasya'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi sadece taştan yapılmış evler vardır. XVII. yy.'a ait Malkar evlerinin mimari özellikleri ve ince ayrıntıları (mesela Bulungu köyünde Tamruk Kuliy'in evinde, Yukarı Çegem'in Eltübü köyünde Hacı Murat Kuliy'in evinde, Künlüm köyünde Bulla Zabalın evinde, Yukarı Malkar'da Musabiy Malkar'ın evinde, vb.da görüldüğü gibi) dünyaca bilinen ve Malkar evlerinden 3000 yıl öncesine ait Miken, Mısır ve Beni Hasan'daki Hnemhotepa anıt mezarların mimari ayrıntılarının hemen hemen aynısıdır. Mimarların bu konudaki görüşleri şu şekilde ifade edilmiştir: "Malkar milli mimarisinin ince ayrıntılarının incelenmesi, mimarlık ve inşaat kültürünün reel olarak nasıl doğup geliştiğini tespiti yardımcı oluyor. Üstelik bu gelişmeler arkeolojik dal olarak değil, meskun evlerin kullanılan elemanları olarak ortaya çıkıyor. Bu da mimarlık ve inşaat kültürü hakkında açıkça bir yargıya varılmasını mümkün kılıyor."

Kıyafet ve Süsler

Karaçay-Malkar kıyafetleri ve ev döşesi kumaşlardan, işlenmiş deriden, kürkten, marokenden, vb. yapılmıştır. Zamanla ticaretin ve mübadelenin genişlemesiyle kıyafetlerin tümünün veya bir kısım detaylarının fabrika yapımı kumaşlardan yapılmaya başlandığı göze çarpar. Arkeolojik buluntular, buraya Çin'den, Hint'den, İran'dan ve Avrupa'dan ipekli kumaşlar getirildiğini kanıtlamaktadır. Keza arkeoloji, kadın kıyafetleri hakkında daha geniş bilgi edinilmesine imkân sağlıyor. Bu kıyafetler genellikle kıymetli taşlarla bezenmiş metal süsler taşıyan deri ve keçe serpuşlardan, ipek gömleklerden, el ya da fabrika yapımı giysilerden, maroken çizmelerden ve çeşitli atkılarından oluşmaktaydı. Nalçık bölge müzesinde XIV. yy.'a ait geleneksel kadın kıyafetlerini takım halinde görmek mümkündür.

Erkek kıyafetleri de kaftan, kürk, işlenmiş deriden mamul dağ çabırları ve çarıklarından oluşuyordu. "gen-çarık" terimi dikkat çekmekte olup bu sözcük iki türkçe sözcükten meydana gelmektedir: Gen, yani işlenmiş deri (gön) ve çarık, yani ayakkabı.

Erkek kıyafetinin temel aksesuarı kama, kemer ve literatürde *hazır*la şeklinde geçen fişenliklerdir. Kafkasya'da çok yaygın olan bir diğer kıyafet şekli de "*başlık*"tır, yani İskitlerden bu yana bilinen ve çok eskiden beri Karaçay-Malkarlılara özgü serpuş şekli. Umumiyetle Karaçay-Malkar kadın ve erkek kıyafetleri genellikle ataları olan İskitler, Bulgarlar ve Alanların kıyafetlerine benzerliğini korumuştur.

Karaçay-Malkar kıyafetlerinin bu arada komşu halkların kıyafetini de etkilediğini belirtmemiz gerekir. İşin aslına bakılacak olursa, kullanılan her nesne onu ilk kez kullanan halkın diliyle isimlenir: (fransızca) pantolon, jaket, kasket, bilet. vb. gibi: Kafkasya halkları tarafından yaygın olarak kullanılan "*başlık*" terimi de aynı şekilde karaçayca nesne olan "*başlık*"tan gelmektedir. Eğer bu serpuş bir başka kavim tarafından icat edilseydi, elbette o kavmin diline ait bir isim taşırdı. Yine bunun gibi "*arkalık*" (sırt örtüsü), "*hazır*"

la" (fişenklikler), yani hazır durumda olan anlamındadır. Etnografların ifadesine göre, başlangıçta hazırlar hazır fişenk halindeydiler.

Yemek ve Eşyalar

Daha önce de belirttiğimiz gibi Karaçay-Malkarlıların yemekleri, tıpkı ataları İskitler, Bulgarlar ve Alanlarda olduğu gibi umumiyetle et ve sütün oluşmuştur. Hububat üretimlerinin yetersizliğinden olsa gerek, bunların mutfaklarında hamur işi yemekçilik pek gelişmemiştir.

Karaçay-Malkarlılar komşu halkların mutfaklarının da yoğurt ve peynirle zenginleşmesini etkilemişlerdir. Bu tür yemek alışkanlığı Altay, Orta Asya, Kazakistan, İtil-Ural ve Kafkasya'da oturan Türk boylarının pek çoğunda bilinmektedir. Karaçay-Malkar mutfağının bir özelliği de kırmızı, at eti ve tay etinden yapılan tişliğin (şaslik) çok kullanılmasıdır. Bu ayrıntılar da Karaçay-Malkarlıların İskitler, Sarmatlar, Bulgarlar ve Alanlarla genetik bağa sahip olduklarını göstermektedir. [İslamiyetle birlikte at eti yeme alışkanlığı tedricen kalkmıştır. Çev.]

Yukarıda açıklığa kavuşturulan tarihi, arkeolojik ve etnografik materyaller ve veriler Karaçay-Malkarlıların ekonomik düzeylerini gösterdiği gibi onların manevi kültürleri, dini inançları ve dünyaya bakış açıları hakkında da temel bilgilerin ortaya çıkmasına da imkân sağlıyor.

SONUÇ

Karaçay-Malkarlılar Kafkasya'nın kadim topluluğunu temsil ederler. Moğol-Tatar ve Timurlenk istilasına kadar bunlar aynı toprakları paylaşıyorlardı. XIV-XV. yy.'larda (ekonomik ve politik sebeplerle) toprakları ayrılmaya başlıyor. Ama dilleri, mentaliteleri, kültürleri ve gelenekleri hiç değişmedi, hep aynı kaldı.

Onların kadim cetleri, arkeolojik kurgan kültürünün temsilcileri olan göçebe koyuncu kabileler, yani Proto-Türkler idi. Bu ataların maddi anıtları, Naçık, Akbaş, Kişpek, Şa-luşka, Bıllım şehir ve köylerinde, Çeçenistan'ın Mekenskiy, Tiflisskiy ve Kazanskiy köylerinde, Krasnodar'ın Novo-Titarskiy köyünde, Karaçay'ın Aşağı-Oğgetey kasabası yakınında yer alan kurganlar ve nekropollerdir.

Karaçay-Malkarlıların atalarının Kafkasya'da yarı göçebe bir hayat sürdüklerini Maykop kültüründen açık bir şekilde öğreniyoruz. Bu kültür adını Maykop civarında bulunan bir kurgandan almıştır.

Maykop kültürü döneminde Karaçay-Malkarlıların atalarının, dünyaca tanınmış Sümer medeniyeti ile dil ve etno-kültür bağlarının var olduğu kanıtlanmıştır.

Kurgan kültürünün varisleri İskitler, Sarmatlar, Bulgarlar ve Alanlar Karaçay-Malkar boyunun asırlarca süren etnogenetik oluşma sürecinin bitiş noktasını husule getirirler.

Bilimde var olan veriler, Karaçay-Malkarlıların Kuzey Kafkasya'da 5000 yıldan faz-

la bir zamandan beri yaşadıklarını ispat etmektedir. Moğol-Tatar istilasına kadar bunların etno-historik toprakları Kuzey Kafkasya'da Laba ve Terek ırmakları arasında bulunan yerleri, dağ ve dağ eteklerini içine alıyordu.

S o n

Yararlanılan Kaynaklar

1. Abaev M. Balkaria. İstoriçeskiy oçerk. Nalçik, 1993.
2. Laypanov K.T. - Miziev İ.M. O proiskhojdenniy türkskikh narodov. Çerkessek, 1993.
3. Mijiev İ.M. Balkartsı i karaçaevtı v pamyatikakh istorii. Nalçik, 1980.
4. ———. Şagi k istorikam etničeskoj istorii tsentralnogo Kavkaza. Nalçik, 1986.
5. ———. İstoria ryadom. Nalçik, 1990.
6. ———. Oçerki istorii i kulturi Balkarii i Karaçaya. XIII-XVIII bb. Nalçik, 1990.
7. Sabançiev H. - M.A. Poreformennaya Balkarii b oteçestvennoy istoriografii. Nalçik, 1989.
8. O proiskhojdennii balkartsev i karaçaevtsev. Materialı navçnoy sessii. Nalçik, 1960.
9. Oçerki istorii balkarskogo narodo. Nalçik, 1960.
10. Dokumentı po istorii Balkarii. T. 1-2. Nalçik, 1959, 1962.
11. Karaçaevtı . Etnografiçeskiy svornik. Çerkessek, 1978.
12. İz istorii Karaçaevo-Çerkesii. Turdı KONİİ, vip. VII. Çerkessek, 1974.
13. Voprosı srednevekovoy istorii narodov Karaçaevo-Çerkesii. Çerkessk, 1979.
14. Probleme arkeologii i etnografii Karaçaevo-Çerkesii. Çerkessk, 1982.
15. Asanov Ü.N. Poselenia, jilıtıa i khozyaystvenni postroyki balkartsev. Nalçik, 1976.
16. Batçaev B.M. O traditsionnoy kulture balkartsev i karaçaevtsev. Nalçik, 1989.
17. Musukaev A.İ. O Balkarii i balkartsakh. Nalçik, 1982.
18. ———. Balkarskii tukum. Nalçik, 1980.
19. ———. Ob obiçayakh i zakonakh gortsev. Nalçik, 1985.
20. Kuznetsova A.Y. Narodnoe iskusstvo karaçaevtsev i balkartsev. Nalçik, 1982.
21. Kudaev M.Ç. Karaçaevo-balkarskie narodnie tantsı. Nalçik, 1984.
22. ———. Karaçaevo-Balkarskiy svadevny obryad. Nalçik, 1988.
23. Tekeev K.M. Karaçaevtı i balkartsı . Moskva, 1989.
24. Curtubaev M.Ç. Drevnie verovaniya karaçaevtsev i balkartsev. Nalçik, 1991.
25. Malkondev H.H. Drenyaya pesennaya kultura balkartsev i karaçaevtsev. Nalçik, 1990.
26. Ortabaeva R.A. Karaçaevo-balkarskie narodnie pesni. Çerkessk, 1977.
27. Rahaev A.İ. Pesennaya epika Balkarii. Nalçik, 1988.
28. Urusbiev F.A. Karaçaevo-balkarskiy folklor. Çerkessk, 1979.
29. Holaev A.Z. Karaçaevo-balkarskiy nartkiy epos. Nalçik, 1974.

Yayına Hazırlayan: Dr. Yılmaz NEVRUZ

KİTAPLAR

"BİZİM OYUN"

Osman ÇELİK

(Bizim Oyun, roman tarzında kaleme alınmıştır. Yazarı: John le Carré. Türkçe'ye Çeviren: Mehmet Harmancı. Yayına Hazırlayan: İnci Çelikkıran, Remzi Kitapevi A.Ş. tarafından Temmuz-1996'da birinci basımı yapılmıştır. Toplu isteme adresi: Remzi Kitapevi A.Ş., Selvili Mescit Sokak, No: 3 34440 Cağaloğlu / İSTANBUL. Tel: 0.212.522 05 83)

Kitabın tanıtımına başlamadan, daha ilk sayfalarda verilen özdeyimlerle, yazarın teşekkürünü aktarmak istiyorum.

Sonuçları düşünen kişi, cesur biri olamaz.

İnguş Atasözü

Bilgi toplayan, acı toplar.

Vaizler

Eğer Kafkasya'da yaşıyor olsaydım,

Orada peri masalları yazardım.

Çehov

Yazar John le Carré, romanı yazarken kaynak olarak başvurduğu kişi ve kurumları sayarak onlara teşekkür ediyor. Bunların arasında, Rusya ve Kafkasya konusunda uzman kişiler var: Abhazya Fahri Başkonsolosu Dr. George Hewitt ve Central Asian Survey'in editörü Marie Beningsen Broxup. Yazar, aşk romanı yazar gibi çalışmamış, gerçek kaynaklara ulaşmak için gayret sarf etmiştir. Bu husus eserin değerini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Yazar John le Carré: olayları, romanın birinci kahramanı diyebileceğimiz Timothy Cranmer'in ağzından nakletmektedir. Samimi dostları O'na Tim ya da Timbo demektedirler. İktisat tahsili yapmış, İngiliz Maliye Teşkilatında önemli bir konuma kadar yükselmiştir.

Romanın önde gelen diğer kahramanları, Larry Pettifier, Konstantin Çeçeyev ve Bayan Emma... Dr. Lawrence Larry Pettiter Bath Üniversitesi Profesörlerinden, Konstantin Abramoviç Çeçeyev, İngiltere'de Rus Büyük Elçiliği'nde Kültür Ataşesidir. Aslında casus olup, İnguş Kökenlidir. Emma, sözde müzisyen, çoğu karanlıkta kalan bir kişiliğe sahip. "Kürtlere işkence ediliyor" diye Türk inciri yemeyecek kadar fanatiktir.

Cranmer ile Larry, Winchester Koleji'nde okumuşlardır. Cranmer ileri sınıftaydı. O nedenle, okul hayatında başlayan bir nevi hocalık bir ömür boyu sürmüştür. Sonra, Oxford Üniversitesi'nde de birlikte olmuşlardır. Soğuk savaş döneminde, ikisi de gizli sol örgütlerde görev almışlardır. İngiliz Sosyalistleri'nin "Büro" adını verdikleri bir genel merkeze bağlı olarak çalışmışlardır. Rus casusları ile işbirliği yapmışlardır.

Rusya'da komünizmin çöktüğü ve soğuk savaşın önemini kaybettiği yıllarda, Cranmer Maliye'den emekli olmuş, Bop Amcası'ndan miras kalan Honeybrook Malikanesine yerleşmiştir. Larry ise, üniversitedeki hocalık görevine devam etmektedir. Görünüşte aktif bir bilim adamıdır. Üniversitede ders vermenin yanı sıra, çeşitli bilimsel toplantılara konuşmacı olarak katılmaktadır. Soğuk savaş döneminde, Rus casuslarına bilgi aktarırken, bu defa Batı'ya düşman olmuştur. Sovyetler Birliği hegemonyası altındaki milletlerin bağımsızlık hareketlerine destek vermeye başlamıştır. Bu işi, edindiği deneyimlerle ustaca yapmaktadır.

Hocası ve yol göstericisi Cranmer'in Rusya hesabına casusluk yapmasına rağmen, ülkesinin çıkarlarını düşünen sadık bir İngiliz olduğunu bilmektedir. O'nu gözaltında tutmak için, Bayan Emma ile tanıştırmıştır. Bu olayı, bilgisi dışında gerçekleşmiş gibi planlar. İnanıncı olmak

için arada bir kendilerini ziyaret eder. Aslında Emma, Cranmer'e kurulmuş bir tuzaktır.

Bütün dünyada olduğu gibi Rusya ve İngiltere'de faaliyet gösteren casusluk teşkilatları çözülmeye, değerlerini yitirmeye başlamıştır. Bir zamanın ünlü ajanları, gelecekleri için çareler aramaya başlamışlardır.

Cranmer, emekli olduktan sonra, Honeybrook Malikanesi'ne çekilerek amcasından kalma bağları canlandırır, şarap üretir. Böylece izini kaybederek unutulması için sakın bir hayat sürer. Karısı Dianada, Casusluk Bürosu'na bağlı bir ajandı. O'ndan boşandığı için, eski günlere ait birçok şeyi geride bıraktığını sanmaktadır. Emma ile mutlu bir hayat sürmektedir.

Ancak, günün birinde Çavuş Oliver Luck yanında Perey Bryant adında bir polis ile gelecek kendisini sorguya çekmeye başlayınca unutulmadığını anlar.

İz süren polisler, Larry'yi aramaktadırlar. Deneyimli Ajan, renk vermemeye çalışır. Soğukkanlı bir tavırla sorulara cevap verir. Buna rağmen, olumsuz bir şeylerin döndüğünü düşünerek, polisler gittikten sonra eski Bürosunu aramadan yapamaz. Çok geçmeden konu anlısılır.

Larry ile Çeçeyev işbirliği yaparak, Londra'daki Rus Büyük Elçiliği'nin bankadaki hesabından 37 milyon dolar çekerek ortadan kaybolmuşlardır. Bu para, Rusya hesabına çalışan İngiliz Casusları'na verilme üzere Moskova'dan gönderilmişti. Çok geçmeden, kaçaklar listesine Emma'da katılmıştır.

İngiliz Polisi, Larry'nin neler çevirdiğini, ancak Cranmer'in bilebileceğini düşünmektedir. Bu nedenle, soruşturmayı derinleştirir.

Rahatsız olan, sadece İngiliz tarafı değildi. Rus tarafı da, ustaca bir bankacılık oyunu ile çalınan yüklü paranın ve Çeçeyev'in peşindedir. Çeçeyev'in şefi Zorin, Moskova'ya geri çağırılmış, gözetim altına alınmıştır.

1993 yılında, Kafkasya'da küçük bir yerleşim bölgesi yüzünden İnguşlar'la Osetler kanlı bir çatışmaya girmişlerdi. Çeçeyev, halkın bu kanlı çatışmada haklı olduğunu savunarak, Larry'yi kendi tarafına çekmeyi başarmış, bankada bulunan parayı ele geçirmek konusunda yardımını sağlamıştır. Çünkü, halkın paraya ihtiyacı vardı.

Çeçeyev'in Larry'ye aktardığı bilgiler çarpıcıydı:

"Benim 1946'da doğduğumu sanıyorsun. Ama doğru değil bu, 1946 burada olduğum öteki kişiliğim için. Ben 23 Şubat 1944'te, Kızıl Ordu Günü'nde doğdum. Bu Rusya'da büyük bir bayramdır. Ve pasaportta belirtildiği gibi Tiflis'te değil, Kazakistan'ın donmuş bozkırlarına doğru giden bir yük vagonunda doğdum.

... Benim doğduğum gün ve herkesin neşeli bir ulusal bayram kutladığı ve Rus askerlerinin köylerimizde dans edip eğlendikleri 23 Şubat 1944'de ne oldu biliyor musun? Bak sana anlatayım. Joef Stalin'in emriyle İnguşların ve Çeçenlerin tümü hain ilan edilip o verimli Kafkasya ovalarından, Aral Gölü'nün kuzeyindeki bozkırlara yerleştirilmek üzere sürüldüler..."

"1943 Ekiminde Stalin'in adamları Karaçayları sürmüşlerdi. 1944 Martında Balkarları sürdüler. Sonra Şubatta sıra Çeçenlere ve İnguşlara geldi..."

"Stalin 1953'te öldü. Üç yıl sonra Kruşçev, Sovyet halklarına yaptıklarından dolayı onu itham ettiğini açıkladı ve bundan kısa bir süre sonra Çeçen-İnguş Cumhuriyeti haritalardaki hakkı olan yeri aldı:

Kazakistan'dan yurdumuza döndük. Yol çok uzundu, bazılarımız biraz geç kaldırsa da, sonunda dönmeyi başarmıştık. Annem yolda öldü. Ben kendisini anayurdumuzda gömeceğime söz vermiştim. Ama geldiğimizde evlerimizin kapılarının yüzümüze kapalı olduğunu, pencerelerden Osetyalıların baktıklarını gördük. Dilenciydik artık, kendi sokaklarımızda yattık, kendi tarlalarımızdan yiyecek çaldık. Yasaların, Osetyalıların gitmesi gerekir demiş olmasına kulak asma. Osetyalılar yasaları hiç takmıyorlardı. Onlar ancak silahtan anlardı. Ve Moskova

Osetyalılara bir sürü silah vermiş, bizim silahlarımızı ise elimizden almıştı". (1)

Larry, sosyalist düşünce yapısı ile Batıya düşmandı. Çeçeyev'in Kafkasya üzerine aktardığı bilgiler, O'nu çok etkiledi. Ateşli İnguş'un peşi sıra yola düştü. Çok geçmeden, kendini İnguş-Oset kanlı çatışmasının ortasında buldu.

Emmada, Larry gibi polis tarafından takip ediliyordu. Bu nedenle, Fransa'ya gitti. Paris'te Dee adında bir Kontes'in himayesine sığındı.

Cranmer, çalınan para yüzünden, tek sorumlu olarak ortada kalmıştı. Polis'e göre, en azından konuyu aydınlatacak kişi olarak görülüyordu. Suçlu konumundan kurtulması için, kaybolan Larry ile Emma'nın, geriye dönerek, konuşmaları lazımdı. Kaçakların, böyle bir niyeti olmadığına göre, Onları kendisinin bulması gerekiyordu.

Cranmer, kimlik değiştirerek önce Paris'e gitti. Kontes Dee'nin evinde Emma'yı gördü. Genç kadın hasta ve bitkindi. O'nun yapabileceği bir şey yoktu. Ardından Moskova'nın yolunu tuttu.

Cranmer'in, aktif bir casus olduğu günlerde edindiği Rus dostları vardı. Zorin, göz altında tutuluyordu. Sergey ise, O'nun ayak hizmetlerini görebilecek kadar serbestti.

Moskova hava alanına indiğinde, "Bairstow" adına düzenlenmiş bir pasaportu vardı elinde. Önemli bir engelle karşılaşmadan, gümrükten geçti. Luxor oteli'ne yerleşti.

Cranmer, Sergey'in aracılığı ile Bayan Eugenie'nin evinde Zorin'le görüştü. Zorinde, kendisi gibi sıkıntılıydı. Daha karşılaşmanın ilk anlarında, içinde bulunduğu zor durumu anlatarak, yardım istedi.

"Timothy, bana Çeçeyev'i bul, diye emretti. Ona yediği halı dünyaya ilan etmesini, davasını anlatmasını, iyi bir adam olduğunu söylemesini, neyi ve neden yaptığını açıklamasını söyle. Ve bunu yaparken Volodya Zorin'in de, Cranmer'in de suçlu olmadığını söylesin. O'na, bu sersem herifler ensem bir kurşun sıkmadan, acele etmesini söyle".

Cranmer, pasaportundaki yeni adıyla Beirstow, Zorin'in verdiği telefon numaralarını deneyerek Moskova'daki İnguş Mafyası ile temas kurdu. Mafya, O'nu sıkı bir sınavdan geçirdikten sonra Kafkasya'ya İnguş Bölgesi'ne götürdüler.

Mafya elemanları, her şeyi biliyordu. Cranmer, Rusya'daki adı "Mişa" olan Larry'nin izini bulmanın sevinci içinde, her türlü sıkıntılara katlandı. Uçak yolculuğundan sonra, kötü bir arabayla, ardından atla, İnguşya'nın dağ köylerine ulaştı.

Çatışma bölgesi harabeye dönmüştü. İnguşlar'ın bölge lideri Hacı Beşir ile Larryde ölenler arasındaydı. Ölenlerin defin işleri bitmiş, cenaze kaldırma sonrası törenler devam ediyordu.

Larry, bir rahibin oğluydu. Ancak, pek inançlı sayılmazdı. Buna rağmen, dünyanın en dindar insanları arasına gömülmüştü. Cranmer, iki tahta parçası buldu. Bir haç yaptı. O'nun mezarının başına diktii. Bunu yaparken Hacı Beşir'in müritlerinden Muhammed kendisine yardım etti.

Le Carré'nin romanı, kullanılan üslup ve ifade bakımından biraz karmaşık, okunması zor. Buna rağmen okunmaya değer. Sanırım, sabırlı olan her okuyucu, bir bölümü bitirdikçe diğerini merak edecek, olayların akışı içinde sona doğru ilerleyecektir.

Tavsiye ediyorum.

(1) Moskova'nın planladığı bu kanlı çatışmanın perde arkası, Romanda yeterince açıklanmıyor. Romanın akışı, bunu engellemiş olabilir. Oysa Kafkasya Halkları'nın sürekli karşı karşıya getirmek isteyen KGB'nin rolü anlatılmalıydı. (Osman ÇELİK)